

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 29 05 02 006 9

BM
750
D82

Duckesz, Eduard
Iwah le-moshav

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

<http://www.archive.org/details/iahlemoshav00duck>

ספר

אָוֶה * * * לְמוֹשֶׁב

כולל

תולדות הרבנים שישבו על כסא הרבנות של שלש קהלות א. ה. ו. *

אלטונא, האמבורג, וואנדסבעק.

עם כ"ד תמונות וציורים.

מאת

יחזקאל דוקקעס

יושב בבית המדרש דקלויז באלטונא.

יצא לאור על ידי

שאלתיאל אייזיק גראָבֶּער

מו"ל "אוצר הספרות" ביארסלב.

קראקא, תרס"ג.

בדפוס יוסף פֿישער (גראָדנאַסטע 62).

HARVARD COLLEGE LIBRARY
GIFT OF
LUCIUS N. LITTAUER
1930

IWOH LEMOSCHAW

enthaltend Biographien und Grabstein-Inschriften der
Rabbiner der drei Gemeinden

Altona, Hamburg, Wandsbeck,

mit 24 Abbildungen.

VON

EDUARD DUCKESZ

Klausrabbiner zu Altona.

Mit Anmerkungen von Salomon Bußer, Lemberg.

Herausgeber:

EISIG GRÄBER, Jaroslau

Redacteur d. »Ozar Hasifruth«.

KRAKAU, 1903.

Druck von Josef Fischer. — Verlag des Herausgebers.

BM
750
D 72

Meinen lieben Eltern

in kindlichen Ehrfurcht gewidmet.

Der Verfasser.

תכנ הענינים:

	מבוא	
V—VIII		הערות מאת הרח"ה שלמה באבער
IX—XVI		הר"ר דוד בר מנחם הכהן
1 — 2		הר"ר מאיר בן בנימין וואלף אשכנזי
3 — 5		הר"ר הלל ב"ר נפתלי הערין •
5 — 7		הר"ר משלם זלמן מירלס ניימארק עם ציור מצבתו
8 — 11		הר"ר צבי הירש אשכנזי (הכס צבי) עם תמונתו
11 — 17		הר"ר משה זיסקינד רומנבורג עם ציור מצבתו
18 — 21		הר"ר יהוקאל קצנאלבאגן עם ציור מצבתו
21 — 29		הר"ר יהונתן אייבעשיטין עם תמונתו וציור מצבתו ומצבת אשתו
29 — 52		הר"ר יצחק הלוי הורוויטץ עם ציור מצבתו
53 — 59		הר"ר דוד ברלין
59 — 63		הר"ר רפאל כהן עם תמונתו
63 — 74		הר"ר נח חיים צבי ברלין עם ציור מצבתו
74 — 77		הר"ר צבי הירש זאמושט עם תמונתו
77 — 83		הר"ר אליעזר לאזי בערלין
83 — 88		הר"ר מנחם מענדל פראנקפורטער עם תמונתו
88 — 92		הר"ר ברוך עוזר עם תמונתו
93 — 102		הר"ר עקיבא ווערטהיימער עם תמונתו
102 — 107		הר"ר מאיר כהן
107 — 109		הר"ר יצחק בערנייס עם תמונתו
110 — 114		הר"ר יעקב יוקב עטטלינגער עם תמונתו וציור מצבתו
114 — 124		הר"ר אשר אנשל שטערן עם תמונתו
125 — 130		הר"ר מרדכי עמרם הירש עם תמונתו
130 — 132		הר"ר אליעזר המכונה דאקטאר לאָב עם תמונתו
133 — 136		הר"ר מאיר המכונה ד"ר לערנער עם תמונתו
136 — 139		השמועות
139 — 140		הקדמה ותכנ הענינים בשפת אשכנזי
I—XXXV		

מ. ב. ו. א.

מי לא שמע את שם שלשת הקהלות א"ה"ה מי לא ידע את שמות הנאונים, נאוני ארין, כמו בעהמיה, בית הלל, ובעהמיה, שוית כנסת יחזקאל, ור' יהונתן אייבעשיין ובר פלוגתיה ר' יעקב עמרין וציל ואת כל הקורות אותם בקהלות ההם, אך רק מעטים המה היודעים, כי רבנים גדולים ומפורסמים ישבו על כסא הבית דין הגדול הזה במשך דורות רבים לפניהם ואחריהם ועוד יצער מספר היודעים את הסבה, מה ראו על ככה שלש קהלות שונות, הנמצאות מלבד זה גם תחת ממשלות שונות — המבורג בתור ממשלת אוהרים (רעפובליק), ואלטונא וואנדרסבעק תחת ממשלת דינימרק — להתאחד לקהלה אחת ורועה אחד לכלם, וכן את סבת התפרדותן אחרי כן עד היום הזה.

והנה לכבוד התורה ולכבוד נושאי דגלה הרבנים הגדולים שבהנו פאר בשלשת הקהלות הנ"ל כמאתים שנה, לבל יפקד שמש וזכר פעולותיהם בדברי ימינו, לא השכתי מעמל נפשי ואספתי ולקטתי מפנקסאות הקהלות, מהארכיון של הממשלה ומפי סופרים וספרים די חומה, למען הפיין אור יקרות על העתים ההן ועל נבורי הרוח אנשי השם הפועלים בהנה, עד כמה עלתה זאת בירי לא לי להוציא משפט, הקורא הנבון, היודע עד כמה קשה עבודה כזאת, ישפוט בעצמו.

ולקיים, והיה עיניך רואות את מיריך, השתדלתי להשיג מכמה רבנים של התקופה הגדולה הזאת גם את תמונותיהם, ועל דבר סבת התאחדות שלשת הקהלות הנ"ל תחת רועה אחד, ועל התפרדותן אחרי כן הנני להודיע בפתח שער ספרי זה, כי פה מקומו.

העיר אלטונא הסמוכה להמבורג, עמדה לפניו תחת ממשלת השר שווענבורג, ואחר מות השר בלא יורש עצה, עברה ממשלתו לממשלת דינימרק, — בתחלה נקרא שם העיר, אלטנא ואח"כ אלטנא (ע"י בספר, נחלת שבעה' בהסכמת הרב ר' מאיר בר' בנימין וואַלף אשכנזי) ואח"כ אלטונא עד היום הזה. — מתי נוסדה קהלת אלטונא אין לדעת בדיוק, אך בדברי ימי העיר אלטונא נמצא כי בשנת שצ"א (1611) באו יהודים בפעם הראשונה לשם, וכן נדע כי מיסד

הקהלה היה ר' שמואל ברי' יהודה, כפי הרשום על מצבת קבורתו: "פי' הישיש כמר שמואל ברי' יהודה שעל ידו נתישבה קהלת אלטונא, נפטר יום ג' ר"ח אלול שפ"א לפ"ק. גם זאת נדע מהארכיון של ממשלת העיר, כי בשנת שפ"ז (1627) היה על היהודים היושבים באלטונא לשלם לאוצר המלך קס"ד שקל דמי שמירתם (שווייגנעלד בלע"ז). בשנת ת"א (1641) נתן המלך קריסטיאן הרביעי רשות ליהודי אשכנז המתגוררים בה ליסד קהלת ישראל, לבנות להם בית הכנסת ולמנות עליהם רב ומורה דרך, גם נתן להרב הזה שמנו עליהם ולכל הבאים על כסא הרבנות אחריו תוקף ועוז לשפוט דיני ממונות וקנסות ולדיניו ופסקיו יהיה כה דינא דמלכותא, ורק דברים גדולים יובאו לפני המשפט העליון של המלכות.

העיר המבורג הנודעת ברכולתה וברוב סהרה, באניותיה השולחת לכל אפסי תבל ואיים רחוקים ובחופשת אורחיה וחוקיה הטובים, היתה בכל ימי הבינים וגם אחרי כן סגורה ומסוגרת לפני יהודי אשכנז, ורק בשנת ת"ח (1648) נזכרים היהודים בפעם הראשונה באופן רשמי (אפיציעלל) בהארכיון אשר להממשלה. רק היהודים נולי פורטונאל היו הראשונים שהתיישבו בה, ראשונה בתור פורטיגוזים סתם, ורק אחרי שנודעו מנהיגיהם וטבעם בין האזרחים ואחרי הגבלות וחוקים מעיקים שונים, עלתה בידם בהסד הסינאט ליסד קהלת ישראל בהמבורג, וע"כ מובן מאליו, כי ליהודים האשכנזים הראשונים שהתיישבו בהמבורג לא ה"י כל הזקת קהלה, לא בית הכנסת ולא רב, לא מנהל ולא מורה דרך.

ובזהות אלטונא סמוכה להמבורג ושתייהן כעיר אחת ממש, ע"כ באו היהודים האשכנזים היושבים בהמבורג אל עדת אחיהם באלטונא והציעו לפניהם כי אין להם כל המכשירים הנצרכים לקהלת ישראל, וכל הפצם ורצונם שיעשו עמם אנודה וקהלה אחת ומלך — מאן מלכי רבנן — אחד ימלך עליהם ובית דין אחד ישפט את כלם, וגם קהלת וונדסבך הסמוכה לשתייהן יחד ואשר הסתה אז ג"כ בצל מושל דינימרק נתנה ידה להן, ובכך נוסדה הקהלה המשולשת א"ח"ז, ואשר לרוב השיבותה ויקר ערכה בזמן ההוא המליץ עליה הנאון ר"י אייבער שיין בנסעו לשם ממיין לשבת על כסא הרבנות שם כי א"י ה' למושב לו.

במרוצת העתים נראתה בזה גם יד ההושגה העליונה, כי כאשר באו האויבים אל העיר האחת וישימו עליה מצור נשאה ליהודים המחנה הנשאר לפליטה.

הן הוט המשולש לא במהרה ינתק, אך פעם אחת נתק החוט, התפוררה האחדות, והחבילה נתפרדה, והיה זה בימי הרב הג' ר' מאיר אשכנזי באלטונא והרב ר' יעקב ששפורט חכם הפורטוגזים בהמבורג, אך בימי ר' הלל ברי נפתלי הורין בשנת ת"ל (1670) התפשרו שני הצדדים והסכימו פרנסי שלשת הקהלות ומנהיגיהן להיות עוד הפעם לקהלה אחת, עד שנברה יד נפאליון הראשון והוא צוה על קהלת ישראל בהמבורג בהזקת הוד להפרד מאלטונא רעותה, וכן היה.

ובכל זאת עוד היה הבית דין באלטונא עומד וקים והן דיני ממונות ודיני קנסות בכל תוקף ועונו כבימים מקדם, עד אשר יצאה פקודה מאת המלך פדערעריק השביעי בשנת תרכ"ג (1863), כי משפט אחר וספר הוקים אחד לכל יושבי ארצו, כיהודים כנוצרים, והרב האחרון שישב כסאות למשפט באלטונא היה הרב הג' ר' יעקב עמטלינגער זצ"ל.

בטרם הפרדי מאת פניך, קורא יקר! הנני להעריך על דבר אחד והוא, כי אנכי לרגל מלאכתי עסקתי בספרי זה רק בדברי ימי הרבנים ראשי הב"ד, ועל כן לא יפלא בעיניך אם לא תמצא את שמות גדולי ארץ שחיו והרכיזו תורה בקהלות א"י היו בכל העת הארוכה הזאת נקובים בספרי זה בהמאורות הגדולים ר' שמואל ברי יוסף מחבר ספר עולת תמיד, ועולת שבת, הרהיג ר' מנחם ציון, מחבר ספר נחמת ציון, הרהיג ר' אפרים העקשער, מחבר ספר עוללות אפרים, שו"ת אדני פז, הלויית הין, ר' שמשון בלאך, הנקרא כפי כל ר' שמשון חסיד, שחיבר תוספות חדשים על משניות, והרב הנאון ר' יעקב עמדין (יעביץ) ועוד, וכאשר יעורני ה' להוציא לאור את החלק השני מספרי זה, אז יבא כל אחד על מקומו, וגם שמות הדיינים וכל חכמי ופרנסי קהלות א"י היו ומנהיגיהן יזכרו לטוב, למען ידע דור אחרון מה פעלו ועשו הדורות הקודמים, וילכו בעקבותם גם המה.

ועוד באתי להודיע, כי מהרב הנאון ר' יהונתן אייבשיץ לא כתבתי רק מה שנוגע לתולדות ימי חיו וקורותיו בפה. מענין הקמיעות עצמן לא הבאתי כלום לא הן ולא פרושן, יען כי הם כבר נרפסו בסוף ספרי לוחות העדות, ומי בדור הזה יוכל לומר אני אדון ואדון בזה כי

כוונתו לא כפירושו היה, מאחר שהנאון ר' יהונתן נשבע עליו בשבועה
 ואדם יראה לעינים! וגם הסכימו על פירושו נאוני ארץ, כאשר סדר
 המכתבים והסכמותיהם הנאון ר' יהונתן בספרו לוחות העדות! ומה
 שמתנגדו שנו וחלפו פשר דבריו, הלא ג"כ כבר מלתם אמורים
 בספריהם אשר אביאם אייה בהלק השני אצל הרב הנאון ר' יעקב
 עמדין, לכן קציתי בענין הקמיעות עצמן ורק ציינתי והראיתי מקום על
 הספרים שיוכל הקורא לעיין ולמצוא שם את דבריהם.

נאום הכותב לכבוד התורה ולומדיה וזכות הצדיקים הנאונים
 אשר הצנתי זכרונם בספרי יעמוד לי שלא ימוש התורה מפי ומפי זרעי
 עד עולם, כעתירת

הק' יחזקאל דוקקעם, יושב בכהמ"ד דקליו באלשינא.

בהדש ניסן, שנת תרס"ג לפ"ק.

מכתב.

כבוד הרב וכו' — — — מוהר"ר יהזקאל דוקעס נ"י יושב בבית המדרש דקלויז באלטונא.

מכתבו מן כ"ג אדר בא לנכון לידוי, בו הודיעני כי ישלח אלי הגליונות מדי צאתם מבית הרפוס מספרו „אזה למושב" הכולל תולדות חיי הרבנים אשר שמשו בקודש בשלש קהלות אלטונא, האמבורג, וואנדסבעק, ומבקש ממני להגיד משפטי על מלאכתו, גם להעיר במקום שיש להעיר. והנה קבלתי כעת לנכון הגליונות, וכאשר שמתי עיני בה, ראיתי כי מלאכתו טובה מאד, וכלה אומרת כבוד, ואך למותר להרבות בשבח הספר, כי מי מהקוראים המחבבים קדמוניות ישראל, והמבקשים לדעת תולדות גדולי ישראל שהגדילו לעשות חיל בתורה ובחכמה, לא ידעו להוקיר המלאכה הכבירה והעצומה אשר הביא במהנה העכורים, הרבה יגע ועמל וכשקודה רבה ובבקיאות נפלאה עבד להעלות פנינים ממעמקי החקירה והריושה. כמלאכתו זאת עשה שם ושארית לרבנים וגאונים, גם הביא את תמונתם ונוסח מצבותם, הספר הזה יעשה לו שם תהלה כי הגדיל לעשות. ולעשות רצונו חפצתי עכרתי על הגליונות, והנה אנכי שולח אליו כזה איזה דברים אשר מצאתי להעיר מדי העברתי עיני בחבורו היקר, ומזכרה לקצר במקום שה' ראוי להאריך, וען כי האיין עליו לאמר כלה טעשיך, ואם ימצא הפין בהם ישמח לבי.

והנה אהלה את כבודו לתת תודה בשמי להמ"ל החכם השלם רש"א גרעבער אשר הוזיל זהב מכיסו להוציא הספר היקר הזה על הוצאות שלו ברוב פאר ויופי, אקוה כי דורשי קדמוניות ישראל לא יקפצו ידם מלקנות הספר מידו, למען יוכל להוציא גם חלק שני לאור עולם.

דברי החותם ברגשי כבוד

שלמה באבער.

לבוב, כ"ב אייר תרס"ג.

הערות

- (א) (צד 2) הביא וז"ל: מתי נפטר הרב ר' דוד בר מנחם לא ידענו בבירור, אבל בשנת תי"ג כשנפטר בנו ה"ר אליהו ה' אביו ה"ד דוד עוד בחיוב, כאשר נראה ממצבה שלו שחרות עליה ה"ר אליהו בן ה"ר דוד יעלי"ב. הכוונה כי חרות „שלי"ט" והוא ר"ת שיחיה לאורך ימים טובים. אבל כאשר הביא שם ניסחת המצבה חרות עליה, „שיל"ט" לא „שלי"ט" ואולי הוא שם בנוי שלו.
- (ב) (צד 3) ה"ר מאיר ב"ר בנימין וואלף אישכנזי, והעיר שם בהערה ואפשר שזה הוא הרב ר' מאיר בן בנימין וואלף שהיה ראב"ד באפסא והילב, (מאיר) בן מה"ו אברהם בן מה"ו לופמאן מלובלין ועיין על זה לזהות וזרין 33

אנשי שם 224 ע"כ, מלה "מאיר" הסגרתו כי נדפס במעות, והכונה ר' בנימין וואלף ה' בן ר' אברהם ב"ר ליפמאן, גם יש לתקן אנשי שם 284 במקום 224 כמו שהובא לנכון בלוחות וזרון שם, ושם בספרו אנשי שם הארכתי לדבר אדותיו והבאתי כי שמו הכנוי היה הילפרין לא אישכנז, ואין זה ה"ר מאיר ב"ר בנימין וואלף אישכנז ראב"ד באלמונא, וה"ר מאיר ב"ר בנימין וואלף שה' אב"ד באפסא, נתקבל אח"כ לאב"ד בלובלין כמבואר בראש הסכמתו לס' זרע בורך שלישי, גם בהסכמתו לס' דרש משה, ונפטר בלובלין בשנת תפ"ג, ומצבתו נעתקה בס' קורות היהודים בלובלין עד 68, ועיון גם הגרן עד 48 מה שכתב אדותיו הרב הגאון הר"י לעיונישטיין, כמו שהבאתי בהערות שלי לספר הנ"ל עד 169, ושם העירוני ג"כ כי נוסח המצבה מתוקן יותר בס' דעת קדושים באבני קדש סי' 35.

ג) (צד 4) הרב ר' יעקב יששכרוב הביא כי נתחרר רוב בניו ובין הרב ר' מאיר ע"כ, הוא ה' אב"ד לספרדים בהאמבורג, ואח"כ לאב"ד באמשטרדאם, ונפטר בשנת תנ"ח, עיון הכרמל שנה ראשונה גלוין 39.

ד) (צד 5) הביא בשנת תכ"ט התגורר באלמונא בדרך עברו מפראנקפורט לפולין הרב הג מוהר"ר אהרן שמואל קאידונובר בעל ברכת הובה ותפארת שמואל. עיון אדותיו בס' קריה נאמנה עד 80 ובעיר הצדק סי' י"ג, ובאור החיים עד 149, ובכלולת יופי ה"ב דף נ"ו.

ה) (שם) הביא ה"ר הלל ב"ר נפתלי הירץ נולד בשנת שיע"ה בזאלקווא כי שם מקום מנוחת אבותיו ה"ר נפתלי הירץ הנפטר יום א' ה' אייר שצ"ח בן ה"ר שמואל מק"ק ברוסק, ע"כ. וזוהי ה"ר הלל לא נולד בזאלקווא, גם בזאלקווא אין מקום מנוחת אביו ה"ר נפתלי הירץ, וזה שנפטר ה' אייר שצ"ה הוא ר' נפתלי הירץ ב"ר אהרן ועלוי, והבאתי נוסח מצבתו בספרי קריה נשגבה סי' רמ"ג, וה"ר נפתלי הירץ אביו של הרב בית הלל הוא בן ה"ר שמואל פרנס דד"א בק"ק ברוסק דלויטא, כמו שהבאתי בקריה נשגבה סי' כ"ד ובהערה לס' ס"ב ע"כ, ושם דברתי אודותיו בארוכה, ומה שהביא שנמצא בפנקס העיר זאלקווא התיימתי ידו מישנת תמ"ט, בספרי הנ"ל הבאתי כי נמצא בפנקס התיימתי ידו מישנת תמ"ה ומישנת תמ"ה ותמ"ט ונעלם ממני המזר אישר שאם ישתחוים בפנקס בשנת תמ"ט, כי הפנקס ה' מונה בקרן זוית, ולא השתמש בו איש אחר זולתי.

ו) (צד 6) ובזוולנא ה' גדול שמו ונעשה חבר לרבו יחרב בעל חלקת מהוקק, ע"כ, הוא ה' אחד מבית דיני של הגאון בעל חלקת מהוקק, וקרא אותו בשם מורי ורבי, כמבואר בתשובתו הנדפסת בשו"ת אמנות שמואל סי' נ"ב.

ז) (צד 7) הביא כי הסכים על מישנות מישנת ת"ל ועל ספר עולת שבת תל"ד, עיון קריה נשגבה כי בן הבאתי ג"כ שם ורשמתי עוד הסכמות הנמצאות במנו ע"כ.

ח) (שם) ובנו (של הרב בית הלל) ה"ר ועלוי אהרן ה' ראש ומנהיג בק"ק זאלקווא והביא את נוסח מצבתו, אודותיו דברתי בקריה נשגבה סי' כ"ב והבאתי אנה נמצא התיימתי בפנקס גם הבאתי נוסח המצבה שלו אשר נעתקה למעני, ובמקום "בדברו לפני מלכו של עולם", נעתק למעני "בעמרו לפני מלכו

של עולם, גם במקום „כיום המעשה עשיר“ נעקק למענו „בשערים בן“ גם הכר בהנחה שהביא מלה „נפטר“ ומלה „הישיש“.

(ט) (צד 9) ובשנת תמ"ח לקח הרב הכס צבי את בת ה"ר משה זלמן מירלס גיטמארק ע"כ. ההתקן עמו בבערלון בנו של ה"ר משה זלמן מירלס, הוא הרב מזה"ר זאב וואלף מירלס, ונתן לו את אהותו מרת שרה לאישה וחת' זאב וואלף מירלס חי' ג"כ ממגורשי וויניץ, והי' מגדולי העור בערלון, עיין בלילת יופי דף צ"א, והוא הוציא לאור מהדש עוד בחייו אביו את ספרו האורוב, והוסיף עליהם גם ס' בדק הבית, וס' ברכי משה, והדפיסם בבערלון תס"ג.

(י) (שם) וכן דרש באלטונא תרה"ג מו"ה אברהם ברודא שבא לשם על נשואי בנו ר' משה אב"ד דק"ק אנשבאך ע"כ. עיין אדות ה"ר אברהם ברודא באור החיים סי' 66, והביא שם ג"כ המעשה ישהי' ה"ר אברהם ברודא על התנות בנו ה"ר משה עם בת ר' ישמעאל פירשט כומו הרב מזה"ר זלמן מירלש ע"ש. (יא) (שם) גם הרב הגאון מזה"ר גבריא'ל ב"ר יהודה לוב עשקעלעס אב"ד דק"ק נוקאלסבורג ודק"ק וויניץ היה באלטונא על נשואי בנו ודרש בבית הכנסת ע"כ. הוא היה רב-מדרשו ונפטר בשנת תע"ה וס' קצוצת הכמים צד קמ"ח הובא נוסח מצבתו.

(יב) (שם) גם עבר דרך האמבורג הרב הקדוש הגאון מו"ה אהרן בן תרה"ג מו"ה משה תאומים בעל מהבר ס' מטה אהרן ובגוי אהרן ודרש בבית"כ באלטונא. ע"כ. לא הביא ישהי' אב"ד בווארטס ומינס נבחר לאב"ד בעיר קראקא, ונסע בווארטס בסוף ימנת תמו"ז, ובא לקראקא באמצע ימנת ת"ן, כי נתעכב בדרך, ובשנת תמ"ב עבר דרך עיר האמבורג, ויש כתב תשובתו להגאון מו"ה אליקים געין בעל יו"ת אבן השוהב, והיא נדפסה שם בסיומן מו"ה, ועיין בלילת יופי ה"ב דף קמ"ז, ועיין אודותיו בעיר הצדק סי' י"ב, ובכנסת ישראל צד 88, ופה קצר המוצע מהשתרע.

(יג) פה המקום להוסיף על אלה אישר עברו דרך האמבורג את הרב הגאון המקובל מו"ה יהודה לוב ב"ר יוסף, אישר הוציא לאור ספרים רבים ועלה האיש מעירו עיר פינסק ודרש ברבים זאב ג"כ לעיר האמבורג, ושם לקח ג"כ דברים עם הגאון האב"ד דשם מו"ה זלמן מירלש, ועם חתני הגאון בעל הכס צבי, כמו שהביא בעל בלילת יופי ה"ב דף קב"ב.

(יד) (צד 0) ויש הרב ר' זלמן מירלס על כסא רבנות כ"ז שנים ומת בן פ"ג שנים ב"כ כסליו תס"ו. בכנסת ישראל צד 328 במענת תמו"ז וצ"ל תס"ו.

(טו) (שם) בן של ה"ר זלמן מירלס חי' מו"ה וואלף בבערלון. עיין מה שהבאתי לעיל בס' ט"ז.

(טז) (צד 11) אחת מבנותיו של ה"ר זלמן מירלש היתה אישת הגאון ר' יצחק אייזיק גינצבורג, ולא העיר מי הוא, וראיתי בס' תולדות משפחת גינצבורג מאת החכם המחולל ר' דוד מגיד מפ"ב שהביא הגאון ר' יצחק אייזיק גינצבורג הוא בן ה"ר שאול גינצבורג אבד"ק פינסק, ור' יצחק אייזיק לקח לו את בת הגאון ר' זלמן מירלש אבד"ק האמבורג לאישה, וישב על כסא הרבנות בקהלת דריבין ברוסיא (פלך מאַהלוֹב, ובס' אלף הטמן להג"מ יצחק שפירא המסכים הוא

ה"ר יצחק אייזיק הנ"ל, וחותם בתרב הגדול כמו"ה שאול גינצבורג הופ"ק דרובין במדינת רוסיא, ביום ג' כהרש טבת תצ"א.

יוז (שם) הביא תולדות ה"ר צבי הירש אשכנזי (הכם צבי), שהי' בנו של ה"ר יעקב בן ה"ר בנימין אשכנזי. אדות ה"ר יעקב עיין בספרי קרויה נשגבה צד 85, ואדות הגאון בעל הכם צבי הארכתי בספרי אנשי שם סי' תע"ו, וכנראה לא ראה כל הכתוב שם, ושם בצד 169 הבאתי דברים מבני הגאון הר"י עמרין אשר כתב בספרו מגלת סגור אשר הי' אז עוד בכ"ו והעתיק לי דברים ממנו יודו הרב החוקר מו"ה דוד כהנא, ועתה זכינו ויצא הספר לאור עולם ע"י הנ"ל (ווארשיו הרנ"ו) ובספר הזה נמצא עוד הרבה דברים אדות אביו הכם צבי.

יח (צד 15) הביא פעם אחת דרש ה"ר דוד ניטא האב"ד של ספרדים בלונדון בעהמ"ה מטה דן דרוש על ענין הטבע וחשדו אותו שהוא מצד המונים ויתרצו לכתוב להחכם צבי והצטרף לר' דוד ניטא, ע"כ, ספרו מטה דן מכונה בשם כוזרי שני, ובשנת תס"ב כבר יושב על כסאו בלונדון כמבואר בסוף ספרו מטה דן סי' שס"ב, והוא הי' נכבד ויקר מאד בעיני הגאון הכם צבי והוא עמד לימינו בענין הדרוש אשר דרש כאשר באו הדברים רוב ענין בשר"ת הכם צבי סי' י"ה. עיין בלילת יופי ה"א דף צ"ה.

יט (שם) הביא בהערה איזה דברים אדות הרב המקובל ר' שלמה אילונין שהי' בתחילה כשישב על כסא רבנות בלונדון מאוהבי הכם צבי, אך כאשר בא ה"ר שלמה אילונין לאב"ד באמסטרדם לא הי' שלום ביניהם ע"כ, בשנת תנ"ץ עיזין הי' יושב ה"ר שלמה על כסאו בלונדון ואח"כ נקרא לבחן פאר באמסטרדם והאריך על כסאו גם בשנת תע"ט שאז בא בחסמטה על ספר עיר דוד מהגאון ר' דוד לידא ז"ל שנדפס בשנת החיא באמסטרדם ועל הדפסת האלפסי באמסטרדם בשנת ת"פ.

כ (צד 16) הביא נוסח המצבה עפ"י ס' מצבת קודש, נוסח המצבה אשר הקים בנו הגאון יעב"ץ נדפס בקונטרס יציב פתגם (אלמונא ת"ק) והוא משונה מאשר הביא בעל מצב"ק ה"א 1 סי' י"ב ועוד ה"א 2 סי' ס"ה וכן נמצאת העתקה בתולדות יעב"ץ הוספה שניה והעתקתיה בספרי אנשי שם צד 190 ומה שהביא רומ' „מה לדור שאבד מנהיגה" צ"ל „אוי לדור“.

כא (צד 17) הביא הספרים שחיבר הכם צבי, עיין בספרי אנשי שם צד 191 שם הבאתי אנה מופאים דבריו, וכן ההסכמות אשר נתן על ספרים.

כב (שם) הביא תולדות הכם צבי : א) הרב הגאון ה"ר יעקב עמרין, הוא יעב"ץ נולד ט"ו סיון תנ"ח והלך לעולמו יום ו' עש"ק א' דר"ח אייר תקל"ו. ובעצמו כתב תולדותיו בספרו מגלת ספר.

כג (שם ב) היה הרב הגאון ר' אפרים אשכנזי, מנהתו כבוד בעיר לבוב, עיין אנשי שם סי' ט"ז, והגאון יעב"ץ לקח את בתו בוגג שלישי ה"ה מרת בתיה צביה.

כד (שם) גי היה הגאון מהו' נתן אשכנזי בעיר בראדי, הוא אבי הגאון מו"ה יעקב משה אבר"ק וזכורו בעל ספר הדושי הלכות על כריתות, שנדפסו בס' מקור חיים לבני הגאון מו"ה יעקב אבר"ק לויא בעל ספר חות רעת ונתובת

המשפט, ועוד שאר ספרים, וכן ה' הגאון ה"ר נתן הנ"ל אבן הגאון מו"ה אפרים מ"מ בכרדאי, ובצל"ח פסחים דף ג' הובא הרוש משמו, ויש לו הסכמה בס' עמוד העבודה.

(כה) (שם) ד' היה ה"ר דוד, בס' מגלת ספר הביא הגאון יעב"ץ שעשה עמו שידוך עם הג' ר' יוזפא אוטרא.

(כו) (שם) ה' ה' הגאון ה"ר אברהם משלם זלמן אבד"ק אוטטרוהא. הוא היה ג"ב אבד"ק לונדן חבר שו"ת והרושים והביא בספרו גם איזה שו"ת מאביו (החכם צבי) ונדפס בקארין שנת תקמ"ג ע"י בנו ה"ר צבי הירש אבד"ק אסטרא, ויש לו הסכמה בס' ברוך מבנים אשר, כמו שהבאתי באנשי שם עד 191.

(כז) רו"מ הביא כי ה' חמישה בנים להגאון חכם צבי, ובספרי אנשי שם הבאתי כי ה' לו עוד בן אחד הגאון מו"ה אליקים געציל האבד"ק ראקווי, ובנו היה ה"ר חיים מרגליות מלבוב.

(כח) (שם) הביא מבנותיו (של החכם צבי) היתה מ' כרים אשת הגאון ה"ר אריה ליב בה"ר שאול מקראקא אבד"ק אמסטערדא. עיין אנשי שם עד 191 שהבאתי אנה נמצא ממנו הסכמות ואנה הובאו חרושיו והוא אשר בא על החתום אדות הקמיעות בשפת אחת ולשון והורית, ונפטר שביעי של פסח תקט"ו, ויזכו הגאון יעב"ץ הספידו, ונדפס בס' שאגת אריה (אמס' תקט"ו), ואשתו נפטרה בהורש תמוז תקי"ג.

(כט) (שם) עוד בת היה לו ושמח רחל אשת הגאון מו"ה יצחק אבד"ק געשוויז בנו של מהר"ם אייוענשטארט. אה"ב ה' ה"ר יצחק אבד"ק בראלי, ואביו מהר"ם אייוענשטארט הוא בעל שו"ת פנים מאירות, וע"ש בה"ב סי' קכ"ב, והוא נזכר בשו"ת מאמר מרדכי למהר"ם מדיסלדארף כסו' ס"ג שב, בתשובת גיסו הגאון ה"ר אריה ליב מאמסטערדא.

(ל) (שם) ובת אחת היתה אשת הגאון ה"ר משה אבד"ק זלאטשוב. ה' בן הגאון ה"ר אליעזר רוקח אבד"ק אמסטערדא, ובספרו ארבעה מורי אבן הובאו חרושים מבנו הנ"ל.

(לא) (שם) הביא בת אחת משה באמסטערדא בולדוטה (מגלת ספר). במגלת ספר עד 69 הביא אחותו הצעירה שמה דבורה היא נשאת לנכד הרב ר' יואל מאוסטרא. אודות ה"ר יואל היילפרין אבד"ק אסטרא עיין אנשי שם סי' ר"ח.

(לב) יש להוסיף כי עוד בת אחת היתה לו כמו שהובא במגלת ספר עד 67 כי בת היתה לאביו החכם צבי ושמח לאה ונשאת בזוג שני להרב ר"מ בנו של הגאון אב"ד באמסטערדא.

(לג) (עד 18) ה"ר משה זיסקינד רוטנבורג בן הרה"ג מו"ה מרדכי זיסקינד אבד"ק וויטצענהויזען ולובלין. אדות אביו מהר"ם זיסקינד עיין כנסת ישראל לרש"י פ"ן עד 314 ובס' קורות היהודים בלובלין מהחכם השלם ה"ר שלמה ברוך ניסענבוים (לובלין תר"ס) עד 66.

(לד) (שם) ה"ר משה הנ"ל נשא בתו של הקצין ר' ישראל פורשט. עיין מגלת ספר עד 92.

לח) (ישם) ואחר מות הראב"ד מו"ה משלם זלמן מירלס רצו בני הקהלה דאלטונא לקבל עליהם את ה"ר משה זיסקינד לאב"ד ור"מ ובפרט הקצין ר' יששכר בער כהן. עיין תולדתו מאת הרב החוקר דר' קויפמאן ז"ל במאמאטשטריפט מיננת תרנ"ו צד 220.

לו) (צד 20) בנוסה המוצבה בהגאון מוה"ר זיסקינד רונטנבורג נשמט אוה מו"צ"ל בהגאון מוהר"ם זיסקינד.

לז) (צד 21) הביא הר"ר יחזקאל קצנאלבויוגן גין להרב הגאון מוהר"ר אברהם אישכנזי אבד"ק לבוב אנשי שם י"כ. הוא באנשי שם סו' ה' ושם הארכתו אודותיו.

לה) ונכד בעל משאת בנימין. עיין באנשי שם צד 3 הבאתי מחותני של הגאון ה"ר אברהם אישכנזי ה' הרב בעל משאת בנימין אשר השיב לו בענין ענינה ונדפסה התשובה בס' משאת בנימין סו' צ"ג.

לט) (צד 26) הרב הגאון מו"ה יחזקאל הנ"ל נפטר ח"י אב תק"ט. טעות הוא כי בצד 28 הביא נוסח המצבה שנפטר יום ר' כ"ג תמוז תק"ט ובנסת ישראל צד 518 הביא שמת כ"ז תמוז תק"ט, יש לתקן כ"ג תמוז.

מ) (ישם) בנו של הגאון ה"ר יחזקאל הנ"ל ה' הגאון מוהר"ר דוד קצנאלבויוגן אב"ד דק"ק קודאן, יש להוסיף כי בנו של הג' ר' דוד היה ה"ר אברהם אב"ד בסלוצק בשנת תקי"ב, ומשם כתב להגאון ה"ר יונתן אייבעשיץ מכתב בדבר הקמיעות, רק משנת תק"ך ואילך היה ברוסק, והתום בהסכמת לס' מים עמוקים אב"ד דק"ק ברוסק, וחי' עד תקס"ו ובכלל, כן הובא בעיר תהלה צד 80 וע"ע שם צד 170.

מא) (צד 29) הביא מוצת אשתו של הגאון ר' יחזקאל הנ"ל שהיתה בת הקצין ר' זלמן מברוסק, הובא בעיר תהלה צד 171, והרב ר' יחזקאל הנ"ל מוכירו בכפרו ננסת יחזקאל בהקדמתו.

מב) (צד 29) הביא תולדות הגאון ה"ר יהונתן אייבעשיץ ז"ל ודבריו אשר כתב אודותיו ערוכים בטוב טעם ודעת. וכבר נשפך הרבה דיו אדות הריב בינו ובין הגאון ה"ר יעקב עמדין ז"ל על דבר הקמיעות, וחזין אשר כתב הרה"ח קלעמפערער נמוצא גם תולדתו מטהכם גאטפריינד נדפסה במגיד מיננת להמגיד מיננת תרל"ט וגם במחברת מיוחדת. גם כתב אודותיו החוקר ה"ר שמואל יוסף פֿין בכנסת ישראל צד 423. וקצר פה המוצע מהשתרע ואביא רק כי בספרי קריה נשגבה בראש דבר סו' מ"ו הבאתי כי בעיר זאלקווא נתן החרם הגדול (* מגדולי ישראל מיננת תקי"א אשר באו לסייע להגאון מו"ה יהונתן אייכשטיין ז"ל ונדפס בס' לוחות העדות דפוס אלטונא ובדפוסים אחרונים השמיטו המדפיסים שמות החותמים ואלה הם אשר על החתום: הגאון מו"ה נפתלי הירץ סג"ל תורוויין ז"ל (שהיה אב"ד בזאלקווא) ואח"כ באו עוד י"ג התימות ה"ר צבי יוסף ב"ר יצחק סג"ל, ה"ר שאול ב"ר פנחס מלובלין, ה"ר משה פנחס ב"ר א"ר מלובלין, ה"ר משה ב"ר אברהם, ה"ר נפתלי הירץ ב"ר משה מבראדי, ה"ר יהודה ליב ב"ר יהודה

(* כטעות נדפס שם נתן החכם הגדול וצ"ל נתן החרם הגדול.

מישה, ה"ר אהרן ב"ר יוסף, ה"ר בנימין ב"ר יעקובי סג"ל מרובנא, ה"ר חלל
ב"ר שלמה, ה"ר יוסף ב"ר משה, ה"ר יהודה מישה ב"ר שמואל והבאתי כלם
בספרי הנ"ל במקומות למושיבותם.

מנ) (צד 63) הביא תולדות הגאון ה"ר יצחק הלוי הורוויץ. התולדה
הזאת הרפוס בשמו החכם השלם מו"ה שמואל זינזויל בהנא בספרו, ענף עין אבות"
צד 10 אשר יצא זה מקרוב לאור עולם. רק שם הוא קצת בקצרה.

מר) (שם) הביא רו"מ הוא חי' בן הגאון מו"ה יעקב יוקל אב"ד הק"ק
בראדי וגלאניו. החכם הנ"ל בספרו הנ"ל הביא בחצרה 40 כי הוא חי' גם אב"ד
באז"ה. והסכים בשנת תק"ו על ספר משהת אהרן, בשנת תק"ז ע"ס תבנית הבית,
וע"ס תבנית אות יוסף, ובשנת תקי"א ע"ס מרכבת המשינה, וע"ס אבן העזר
ונפטר י"ג אלול תקש"ו. והביא כן בשם ס' דעת קדושים צד 112 והביא עוד שם
אשתו מ' ריוול היתה בת הג"מ ה"ר יהושע ועשעל אב"ד מרלי. הגאון מו"ה
יהונתן אייבשיץ מוזכרו בספרו יצירה דבש וקורא אותו שארן, והשאור אהרין
הודושים בכ"י להג"מ אברהם משולם הספירו בספרו דברו ר' משלם דף מ"ח.

מח) (שם) שם הביא הג"ג ה"ר יוקל חי' בן הגאון מו"ה מאיר הלוי
הורוויץ אבד"ק טיקיין שהי' בן הגאון ה"ר שמואלק אבד"ק טארט בן הג"מ
יהושע הארוך בן הגאון ה"ר פנחס הלוי הורוויץ מקראקא. אודותם עיין בס'
ענף עין אבות הערה 41 42 43 44 ודבריו נכונים לטבין.

מו) (צד 67) בנוסה המצבה שהביא נפטר אור ליום ג' ונקבר יום ו'
אייר תקס"ו אות ס' לא נעתק יפה ועל האבן הרות אות כ' כי נפטר תקכ"ז כמו
שהביא בעצמו ביום כ' ה' אייר תקכ"ו הספיד שלישי רבנים והלה ונפטר אור
ליום ג' וכן בפנקס הובא נפטר בחודש אייר שנת רבינו יצחק הלוי ועולה תקס"ו.
ובספר ענף עין אבות צד 11 בהתולדה אשר נרפסה בשמו הובא נוסח המצבה
נפטר אור ליום ג' ונקבר יום ג' ו' אייר תקכ"ז יש לתקן ו' אייר במקום ו' אייר
שנדפס בטעות.

מז) פה יש להוסיף מה שהובא בענף עין אבות שם אשתו מ' ריוצא
היתה בת ה"ר יעקב באב"ד מבראדי ונפטרה ו"א תמוז תקכ"ו. ואשתו השניה
מ' כילא היתה בת גיסו ה"ר יצחק מבראדי.

מח) (צד 63) הביא תולדות הג"ג ה"ר רפאל כהן. את תולדתו כתב גם
חתנו ה"ר אליעזר לויור ריססער לבית קצעניעלנבויען בספרו זכר צדיק (אלטונא
תקס"ה). גם הביא שתי הדרשות האחרונות אשר רדש וההכפדים שנעשו עליו.
וגם החכם הר"ל לאנדסהוט בספרו רבני בערלון הביא צד 81 דברים מהס' זכר
צדיק, ועוד שם צד 87 הארוך אדות הספר תורת יקותיאל מהג"מ רפאל כהן ועל
הספר מצפה וקותיאל השגות על הכפר תורת יקותיאל גם הביא שם הפסק מו"ד
צדק על דבר מצפה וקותיאל מן כ"א אדר תק"מ, והתמוזים שם שישה דיונים מן
אלטונא והאמבורג גם הביא שם חכרו שהוכרו בבית הכנסת הגדולה באלטונא,
ופסק דין על דבר החרם על ספר מצפה וקותיאל.

מט) (צד 74) הר"ר נח חיים צבי בערלון בן הרב מוה"ר מאיר בערלון.
יש לתקן בן הרב מוה"ר אברהם מאיר בערלון כמו שהזכרתי על המצבה שם.

ג) (שם) הביא כי אחיו של הגאון מו"ה נת היום צבי בערלין חי' הרה"ג אריה לוי אבד"ק באמבערג ואח"כ בק"ק קאססל. בעל שם הגדולים הודיש אות ל' סו' כ"ז הביא ה"ר לוי בערלין גאון מפורסם בדורו אבד"ק קאסל ומדינת העסין וגאון דורו הגאון מהר"ך והגאון מו"ה צבי הודיש מזאמושטש מפלוגים בגדלתו מאד.

נא) (צד 81) בתולדות הגאון ה"ר צבי הודיש מזאמושטש הביא כי נבחר ונתקבל לאב"ד בשלש קהלות או"ה בשנת זה יצא ראשונה נדפסו השלישה מלות באותיות גדולות ובאמת רק המלה ראשונה יש להציג באותיות גדולות ומספרה תקס"ב כי בשנה זו נתקבל לאב"ד ונפטר בשנת תקס"ז.

נב) (צד 82) הביא נוסח המעבה מהג"ל וחרות עליה, "הרב הגדול" וכאשר הובא בכנסת ישראל צד 281 הרות, "הגאון הגדול".

שלמה באבער.

הר"ר דוד בר מנחם הכהן.

הוא הראשון שגרשם במעמארבוך דקהלתנו לראב"ד. והוא היה בתהלה בהענוי וגם שם מקום מנוחת אביו האלוף החסיד המופלג בתורה מהר"ר מנחם בן כהר"ר דוד הכהן, נפטר בשנת שפ"ז (מעמארבוך דק"ק הענוי). והרב ר' דוד בא לכאן לפי השערתי בשנת ת"א. כי בשנה ההיא נתנה ליהודים הדמים באלטונא מאת המלכות בדענעמארק רשות לבנות להם בית הכנסת ולהתפלל שם כמנהגם, ולקנות מקום לבית הקברות בקעניגשטראסע. — גם נתן להם המלך רשות לקבל עליהם רב ומורה אשר ישפוט דיני ממונות וכל ריב בדיני ישראל בלא צירוף עירכאותיהם. וכערך מאתיים שנה למן היום הזה היה בקהלה אלטונא לדין תורה ומשפט צדק כל תוקף ועוון המלך. כן כתוב בספר Historische Beschreibung der Stadt Altona, Ludolf Hinrich Schmidt, Seite 194 von Anno 1641, — Siehe Haarblicher S. 21

והנה ע"ד הרב ר' דוד לא נמצא בקהלתנו שום דבר, אבל בספר הזכרונות של מרת גליקל האממלך, אשר העתיק בנה הרב ר' משה האממל סג"ל אב"ד דק"ק פייערשטארף והובא לדפוס על ידי החכם החוקר פראפעסאר ד. קויפמאן, שם דף ל"א כתוב בזה"ל: ר' דוד הענוי ע"ה איסט איין גדול הדור גיוועזען, אונד דיע מרינה גיהאט, אונד כמדומה לי אב"ד תוך פרישלאנד גיוועזין, דארנאך איסט עד תוך אלטונא קומען האבין זיע אים לשם פֿאַר איין אב"ד אויף גינומין.

בשנת ת"ה היה גירוש בהאמבורג והרכה מהמגורשים באו לאלטונא ומצאו כאן מקום פליטה, עיין Schudt, Jüdische Merkwürdig-keiten 373

מתי נפטר הרב ר' דוד לא ידענו בבירור, אבל כשנת ת"ג, כשנפטר בנו ר' אליהו הכהן אשר היה נשוי לדודתה של גליקל האממלן מרת אולק, והוא היה פרנס דקהלתנו ומת בחצי ימיו, באותו הזמן עוד אביו חי, כאשר נראה ממצבה שלו, שכתוב עליה: הר"ר אליהו בן מורינז הרב ר' דוד הכהן שלי"ט. וגם הרב ר' דוד מת בכאן אבל לא נמצאה מצבתו, רק בפנקס ישן דהברה קדישא דקברנים דף א' כתוב: קרקע למהור"ר דוד כהן ולאשתו.

מתולדותיו נודעים לנו: בנו הנזכר לעיל, וזה נוסח מצבתו
(גר. 918):

פה נטמן איש יש"ר ונאמן פרנס ומנהיג כמ"ה
אליהו בן מהור"ר דוד כ"ץ שיל"ט נפטר ת"ג.

בנו השני (1248) מנחם בן הגאון אב"ד דוד כ"ץ נפטר בשנת
תס"ט. — ועוד נמצא מצבת נכדו (גר. 478):

ציון הוקם לאיש הנכבד הגביר והישיש והזקן משה
יעקב בן פו"מ כמ"ר אליהו כהן נכד הגאון אב"ד
ד"ק ה"א מהור"ר דוד כ"ץ.

(גר. 1381):

נקבר הקצין פו"מ דק"ק אלטנא כ"מ מרדכי הכהן
בן פו"ט אליהו הכהן נין של ראב"ד דוד כהן.

והוא היה חמיו של הרב הגאון ר' יצחק שפירא חמיו של הרב הגאון
ר' יונתן אייבענשיץ, כאשר כתב בהקדמת פלתי: אשר ישבתי בבית
זקני הפו"מ ר' מרדכי כהן שתי שנים בשנת תע"ב תע"ג.
והוא חיבר ספר, מזמור לתודה, נדפס באמשטרדם ת"ז.

ובמעמארבוך דקהלתנו כתוב: הגאון אב"ד מהור"ר דוד בר מנחם
כהן ואשתו, וגם בנו ר' מנחם מן בן הגאב"ד דוד כהן ואשתו רחל
בת יצחק.

II.

הר"ר מאיר בן בנימין וואלף אשכנזי.*

זמן בא הרב הזה לכאן לא נודע לנו אבל בשנת תכ"ד כבר היה בקהלתנו אב"ד. והתקנות בענין שותפות דבית עלמין באטמענען נעשו תחת השנחתו.

והנה הר"ר מאיר היה הראשון המושל בשלש קהלות דהיינו קהל אלטונא, קהל אשכנזים ההאמבורג, וקהל וואנדסבעק, כאשר נראה מהתשובה אשר אעתיק לקמן. והרב ר' יעקב ששפורט בהאמבורג הפליג בתחילה מאד בשבחו. וכתב שהריפותו ועוצם פלפולו נודע, שהוא עוקר הרים וכו'. ובשנת תו"ך היה מחלוקה גדולה בין אלטונא וקהל וואנדסבעק וזה תוכן הענין בקצור (עיין שאלות והשובות. אהל יעקב סימן רס"ו): ק"ק אלטונא היו רוצים לכונן את ק"ק וואנדסבעק להזותם משועבדים אליהם בכל ההוצאות שיוציאו ובכל המסים שצריכים לתת לשר המדינה — ובני ק"ק וואנדסבעק היו צועקים לפני ב"ד של הרב יעקב ששפורט מהפרטוגזים שהוא ידוין את דינם ויריב את ריבם, להזות הבית דין הגדול הזותר סמוך אליהם. והם הוכיחו בכמה ראיות ברורות שק"ק אלטונא מכרחת לצייתי דינא. וכן אמנם כתב הרב ר' יעקב ששפורט להדיינים ופרנסים דק"ק אלטונא שיבואו לפני בית דינו — אבל באלטונא הסתירו האגרת מהביד והשיבו מדעת עצמם שאינם רוצים לידון כי אם בפני דייני אשכנז — וזה הרה להזר יעקב ששפורט וכתב לפרנסי דקהל אלטונא: הנה ראויים אתם לעונש מצד שהולצים תפיליכם לפני הרב וגם לא צייתי דינא אחס. שממכתכם נראה שהרב המובהק אב"ד ומ"צ כהר"ר מאיר נר"ו הוציא עצמו מכלל הסכמתכם ושלא מדעתו וריצונו נעשה מה שנעשה. וכתב בראיות ברורות שצריכים לבא לפני בית דינו — ולבסוף כתב וזה לשונו: ועוד היום הולקים כבוד להרב המובהק אב"ד מו"צ כמחוד"ר מאיר נר"ו שכפי מה שייסכים מעלתו להשקיט ריב ומדון בן נעשו. שכבר ידוע לנו שמתוך חסידתו סילק והשך עצמו מן הדין לפדוק ממנו איבה.

(* ואפשר שזה הוא הרב מאיר בן בנימין וואלף שהיה אחר זמן ראב"ד אפטא והולם — מאיר בן מהור"ר אברהם בן מהור"ר ליפמאנן מלוכלין (להזות זכרון 33, אנשי שם 224 S).

מן האגרת הנ"ל נראה עד כמה גדול כבוד הר"ד מאיר בעיני הר"ד יעקב ששפורט.

בשנת תכ"ה עזב הרב ר' מאיר על איזה זמן את כסא רבנותו על תנאי שבאם לא יחזור לזמן המוגבל יקבלו רב אחר במקומו.

ובדרך הילוכו נתקבל לראב"ד דק"ק חילם, אבל לא רצה לילך לשם ושב לקהלתו — וקהל אלטונא קבל אותו וק"ק האמבורג וואנדסבעק לא רצו לקבלו והיה תובע רבנותו מק"ק וואנדסבעק והם משיבים לו שכבר נפטרת הרבנות ממנו בלכתו מכאן וכבר קבלו רב אחר במקומו, והוא משיב שכשהלך מהם היה על תנאי שאם לא יחזור לכאן, והם טענו שבלא תנאי היה ובפרט שכבר נודע שנתקבל בין כך לראב"ד דק"ק חילם, ומתוך דבר זה נתהרחק ריב ומחלוקת נברה בין הרב ר' מאיר ובין הרב יעקב ששפורט, שהיה פוסק שהמביג ונדס"ק כד"ן עושים, וכתב דברי מרורות על ה"ד מאיר וסיים משום דאהוי ליה ב'חילמיה דתלי בוקפא וגמירא דלהוי ריש מתיבתא, וחילם הוי, לך ואכול בשמחה חלמך, והרב ר' יעקב ששפורט לא היה או אב"ד בהאמבורג, אבל כולם שומעים לקולו, והרב ר' מאיר כתב אה"כ דברי התנצלות על עצמו, והוא השיב לו בסימן כ"ה: תשובה להחכם השלם רבא דעמיה, כמוהר"ר מאיר ראב"ד ומ"צ באלטונא, וכנראה מתוכן השאלה לא חזרו ק"ק המביג ונדס"ק אותו לרב עליהם, רק קיימו את הרב שקבלו במקומו בשתי הקהלות, ואז נתפרדה החבילה והאחדות בין שלש הקהלות.

והר"ד מאיר היה עד ראשית שנת תכ"ט בכאן, ואה"כ הלך, כמדומני לק"ק חילם, כי באמת מצינו רב בעיר חילמא ה"ג מאיר בן מהר"ר בנימין וואלף, אשר נתן הסכמה על ספר "נתיב הישר", ואולי הוא זה הרשום בספר אנשי השם סימן 343, ונדפסה ממנו הסכמה על ספר "נהלת שבעה" משנת משיחינו.

וזה תוכן ההסכמה: הסכמת הנאון מהר"ר מאיר נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק אלטונא והאמבורג — ביום ו' תכ"ז לפ"ק, הרב המופלא, עושה פלא, האלוף המרום, התורני אב"ד ור"מ מהר"ר שמואל סג"ל נר"ו בא לצל קורתו, ובספרו קריתו, גם בע"פ עמו פלפלתו, ושאהבה נפשי מצאתי, ודעתו לשם שמים ראיתי, ע"כ להביא את ספרו בדפוס הסכמתי כ"ד ביום ו' ט"ו מנחם תכ"ז לפ"ק.

ונדפסה ממנו בספר שו"ת אהל יעקב שאלה כ"ד, כ"ה ותישוכה על דברי התנצלותו בשנת תכ"ט ישקיט לפ"ק, לסדר או תנקי מאלתי זאת, ובספר חיי יהונתן מקלעמפדער הביא שהרב ר' מאיר היה ראש ישיבה ואביד בשנת תכ"ז.

בשנת תכ"ט התגורר בכאן בדרך עברו מפראנקפורט לפולין יותר כחצי שנה הרב הג' אהרן שמואל קאיידנובר בהמ"ח ברכת הובה ותפארת שמואל — ויהן את פני העיה, ותיקן לה תקנות הרבה שנכתבו בפראטאקאל דקהלתנו, י"ד פסקים, יום ב' מנחם אב תכ"ט. וגם נדפסה בשו"ת "אהל יעקב" שאלה כ"ט, ששאל השואל את הרב ר' אהרן שמואל באלטונא בענין שותפות שנסתתפו ראובן ושמעון בשבועה חמורה, שבט תכ"ט, וגם עיין באור החיים 317 א, ונזכרות התקנות הנ"ל בספר משפט שלום דף י"א.

III.

הר"ר הלל בר נפתלי הערק.

נולד בשנת שעה בזאלקווע, כי שם מקום מנוחת אבותיו מהור"ד נפתלי הירץ הנפטר יום א' ח' אייר שצ"ח, בן המרומם הראש והראשון אשר שמו היה נודע בשערים המפורסם כמהר"ד שמואל מק"ק ברוסק. — בילדותו למד אצל הרב הג' מהור"ד הירש דרשן בק"ק ברוסק דליטא, כמו שכתב בספרו בית הלל יורה דעה סימן פ"ה, וגם למד אצל הרב הג' ר' משה בעל חלקת מחוקק (יורה דעה סימן רמ"ב) ואח"כ נתקבל לדיין בק"ק ווילנא, עיין יורה דעה סימן קפ"ז, שכתב בענין אשה שיש לה מכות ופצעים ואינה יכולה לטהר ולטבול חצא מתחת בעלה וכתב הוא ונראה דזה הדין דווקא בזמן הגמרא שלא נתפשט הרס דרבינו גרשון אבל בזמן הזה אין לכוף את האשה לגט בע"כ וכן נעשה מעשה בק"ק ווילנא בשנת ת"י לפ"ק שיצא פסק דין זה הלכה למעשה בק"ק ווילנא מפי הרב בעל חלקת מחוקק בצירוף הרב בעל ברכת הובה וגם בצירוף אותי, ושם בוילנא נשא את אשתו מרת שרה בת האלוף המנהיג מק"ק ווילנא.

ובוילנא היה גדול שמו ונעשה חבר לרבו הרב חלקת מחוקק, כאשר נראה ממה שכתב בסימן קי"א בענין אם הולכין בדבר הפרוש מהרוב אחר הרוב, מעשה היה בק"ק ווילנא ונפסק מפי הרב הג' מהור"ר משה בעל חלקת מחוקק להתיר והסכים עמו הרב הג' יהושע מקראקא, אבל הרב מ"ה שמואל קינדנאווער זצ"ל בעל ברכת הובח וגם אנכי פסקנו להומרא ע"פ הדין של תורה. והנה אמר הג' בעל חלקת מחוקק בזה הלשון: אף שהדין נראה עמי להתיר אע"פ כן אני מסכים לדעתכם מאחר שאתם מטריפים וכן נפסק למעשה.

ואחיכ היה רב בכמה קהלות במדינת ליטא כמו שכתב בנו בהקדמה. ובשנת ת"ל נתקבל לרב ושופט בק"ק אלטונא והאמבורג והוא היה בעל הוראה מפורסם בכל גלילות אישכנו כאשר העיד עליו הרב יעקב עמדען במגילת ספר דף ה': הרב החסיד בעל הוראה בית הלל ומובאים דבריו בכל פסקי אחרונים. בשנת תל"א ביום ה' י"ג מנחם נתאחדו קהל אלטונא עם קהל וואנדסבעק (אשר היו נפרדים מחמת קטטה בימי הרב ר' מאיר אישכנו, כאשר הזכרתי לעיל) בכמה ענינים ואחת מהם שיקבלו עליהם מהיום ההוא והלאה את האב"ד דק"ק אלטונא לאב"ד עליהם באופן אשר יתפשרו עמו, כמו שהובא בספר אור החיים נו' 799, ובשנת תל"ה נבחר עוד לחמש שנים וגוף כתב הרבנות והתנאים על אדות בניו שהיו ככאן נמצאים ביד ר' חיים מיכל. ובפנקס דברי הימים בקהלתנו נכתב ממנו פסק מיום נ' ד' תשרי תל"ט בענין השותפות דבית עלמין באטטענווען, והי' אז בבית דינו הרב הג' ר' דוד בן ארי' יהודה מלידא, ועוד פסק שני מהה"מ פסח תל"ט, כל הדינים בענין בית חולים, ואורחים בין קהל אלטונא וואנדסבעק והי' בבית דינו הרב בנימין זאב בא"מ המאור הגדול מהיו שמואל דרשן מקראקא בעהמ"ח עיר בנימין (פנקס דברי הימים דף 327). בשנת ת"ס נתקבל בארץ מולדתו בזאלקווע לר"מ ואב"ד וגם הלך לשם, ושם השלים את ספרו בית הלל, ונמצא בפנקס העיר בזאלקווע התימת ידו משנת תמיט. הרב ר' הלל נפטר בהודש אב שנת ת"ן.

והוא חיבר ספר "בית הלל" על יורה דעה, הגדפס על ידי בנו הרב הג' משה אב"ד דק"ק קעמפען (דירנפורט, תנ"א) וגם נדפס חלק שני על אבן העזר והסכימו עליו רבנים דארבע ארצות ביארסלב תנ"א, ועוד חיבר פירוש על אורה חיים והושן משפט, ופירוש על כל התורה, ובסימן קצ"ה יורה דעה מביא בנו חדושים מחבורו על התורה.

גם נדפסו ממנו בשו"ת אהל יעקב מר"י ששפורטט שאלה מיב בענין צוואת שכיב מרע בשנת תל"א, ובספר שו"ת אמונת ישמואל ס"י נ"ב, ובספר צמח צדק סימן קכ"ה, והוא הסכים על משניות באלטונא עם פירושי באר אברהם, ת"ל, ועל ספר עולת שבת ועולת תמיד, תל"ד.

ותולדותיו הנודעים לי: בנו הרב הגאון ר' משה אביד דק"ק קעמפען, ובנו הרב ר' אברהם, ובנו הר"ר זעליג אהרן שהיה ראש ומנהיג בק"ק זאלקווע, וזה נוסח מצבתו:

ואהרן בן שלש ושמונים שנה בדברו לפני מלכו של עולם בהודש החמישי ביום המשה עשר שנת תצ"ד הראש ומנהיג התורני מהור"ר אהרן זעליג בן הרב הגאון המאה"ג מו"ה הלל זצ"ל בעל מחבר ס' בית הלל.

ואשתו מתה עודו בק"ק אלטונא וזה נוסח מצבתה
(נר. 862, קעניגשטראסע):

פה נטמנה אשת היל — הגבירה הרבנית מהני נשים צדקניות נשי שאננות מרת שרה בת האלוף המנהיג דק"ק ווילנא היתה רבנית בק"ק אלטונא והאמבורג ובמצות ה' תמיד היתה מיומנית ולהיי עולם הבא היא מיומנית, — נפטרה ביום ש"ק ונקברה למחרתו יום א' י"ט מנחם תל"ה לפ"ק תנצב"ה עם שאר צדיקים וצדקניות שבג"ע אמן.

ובאלמעמאר-בונך גרשם: יזכור אלקים את נשמת הרב הגאון מהור"ר הלל ואשתו שרה.

IV.

הר"ר משלם זלמן מירלס ניימארק.

הראש ממשפחה זו היה מושבו בוואלערשטיין באשכנז והוא
הנאון מהויר אהרן העליר. והוא הוליד את הנאון מהויר קאפל ובנו
הוא הנאון מויה נפתלי הירש אביד בפולדא. והוא הוליד את הנאון
ר' דוד מירלס אביו של ר' זלמן מירלס, כן כתב אהר מבני בניו ר'
אהרן מירלס בעל בית אהרן (בערלין תקפ"ט). ואביו חי בקיץ וויען
והיה אחד מגדולי והשיבי העיר, ועיין על אדותו בס' מגורשי וויען
של הפרופיסור דוד קויפמאנן דף כ"ז, שמוכר שם שהיה ראש הקהל
בוויען בשנת שפ"ז — צ"ו (דף נ"ט) ומת בשנת ת"י. ובנו הויר שלמה
זלמן נולה, כנראה, בשנת שפ"ה, וגדל על כרכי תורה, ונשא את בת
הרב הנאון מהויר יעקב אביד דקיץ וויען (עיין דעת קדושים), והרב
ר' יעקב עמדען במגילת ספר דף י' (וגם נדפס במאספים משנת תקע"ו)
כתב וזה לשונו: משפחת מירלס המפורסמת מחסדי ק"ק ווינא הישנה
המלאה לה אנשים נכבדים נדיבי ארץ אנשי מעשה וחסידים גדולים.
בעלי תורה מופלגים וכל הנאונים שבאותו הדור דבקו בהם והתחתנו
עמם כי גדלה מאד מעלתם בתורה ביראה במעשים ובעושר. ובשנת
ת"ל הגלה הרב ר' זלמן עם הגולה אשר הגלה מלך לעאפאלד הראשון
ונתישב עם משפחתו במדינת מארק בבערלין, ושם ישב רק על התורה
ואחזיק עסק גם בצרכי קהלה ויסד בשנת תל"ז חברה קדישא דקברנים
והיה ראש של החברה, ובשנת תל"ח רצה לילך איזה שבועות לווען
להלות מעות לקורפירסטען כי היה גדול ונכבד בבית הישרים והמלכות.
(עיין מגורשי וויען 213). ואחר שעזב הרב ר' הלל את כסאו נכחד
הוא לאביד ורימ על שלש קהלות אהיו, אשר כעת הוואת כבר נתאחדו
בקשר הוק, ובו אייר בשנת ת"מ נתקבל באן, וכאשר בא הנה קבע
ישיבה גדולה, ולמד יום ולילה עם תלמידים צעירי הצאן, כאשר העידו
עליו גדולי הדור כמו ר' אברהם ברודא בהקדמה לבית יוסף הנדפס
בבערלין, ובשנת תנ"ב נתקבל לאביד בקיץ זאלקווע וטיקטין, אבל לא
רצה לעזוב את מקומו, כמו שכתוב בצמח דוד סוף חלק ראשון וז"ל:
ר' שלמה המכונה זלמן אחד ממגורשי וויען ובעת בשנת תנ"ב אביד
דקיץ האמבורג ואלטונא ומשם נתקבל לקיץ זאלקווע ולקיץ טיקטין
אבל לא נסע לשם, והוא הריף ובקי בים התלמוד ופוסקים ועד היום

עומד על משמרתו בהרפתו לשרת לפני ה', ה' יארך ימיו ושניו עד עולם אמן. עכ"ד. ובאמת האריך ימים על ממלכתו בניק בשלום ושלחה והנהיג את הצבור במישור ובחכמה וכן נדלו הניק בימיו רבו למעלה ראש בעשירות ובכבוד (מנילת ספר). ובשנת תמיח לקה הרב הכס צבי את בתו ובא לכאן וישב בבית המדרש כמבואר לקמן. והרב ר' זלמן ענו מאד וכיבד תלמידי חכמים שבאו לכאן לרויש בבית הכנסת הגדולה דקהלתנו במעמדו וכן דרש הרב הני המפורסם מויה אברהם ברודא שבא לכאן על נשואי בנו ר' משה אביד דקיק אנשבאך ועשה סעודה גדולה לכבוד הרב הגיל ולבנו ולמהותנו הפרנס מויה ישראל פירשט, ובסעודה זו הקפיד החכם צבי על ר' אברהם ברודא, אבל בסוף נעשה שלום ואת והב בסופה (עיין מנילת ספר דף ניב). וגם הרב הנאון גבריאל במויה יהודה ליב עשקעלעס אביד דקיק ניקאלסבורג ודקיק וויען היה בכאן על נשואי בנו ר' יעקב אביד דקיק שטאמפפֿען עם בתו של ר' מרדכי הכהן (אור החיים נ"ו 657) ודרש בבית-הכנסת.

ובשבת קודש ט"ו סיון עבר דרך האמבורג הרב הקדוש הגאון המפורסם מהור"ר אהרן בן הרה"ג משה תאומים בעל המחבר ספר "מטה אהרן" וגבנדי אהרן ודרש בבוהיניג דאלטונא דרויש נפלא כמיש בתשובתו הגדפסה ב"אבן השהם", מאירת עינים סימן ס"ה (ועיין אור החיים 304), והרב הזה נבחר אח"כ בפראנקפורט וקראקא ונהרג על קידוש ה' ויען שדרש בקהלתנו לכן נכתב שמו במעמא־בוך לזכרון נשמתו הגדולה.

בימי הרב ר' זלמן נתישבו בכאן איזה בעלי בתים ממגורשי וויען ונקברו בבית החיים דקהלתנו. וזה נוסח ב' מצבות (גר. 942):

אבן הראשה, הוקם על מר קשישא, מעשיו קדושה,
שישב ברישא, חכם הרישה, הפתח דשא, לנפש
היבשה, כבר לקישא, זכיתא נפישא זקן נשוא פנים
הר"ר משה בן המהו"ר נתן זצ"ל ממגורשי וויען,
ואשתו (גר. 941):

פ"ט האשה מרת יטלה אשת כהר"ר משה ווינער
יצ"ו בת האלוף המרום מהור"ר דוד דיין זצ"ל
אחיו של הגאון הגדול מהור"ר שמעוני אביד דק"ג
פראג תנ"ו.

ובפנקס דברי הימים דף 341 כתוב פסק מהרב ר' זלמן מיום ד' טבת תנ"ה: יצא מאתנו שלא ליתן חוקת הקהלה לשום אדם תוך משך חמשה עשר שנים. — ועוד פסק שני משנת תס"ב בענין בית הקברות, ובענין הפליטין לאורחים, ובענין בית החולים בין שני הצדדים דק"ק אלמונא וואנדסבעק (מדף 4—381). והוא זכה וראה בערך מאה והמשים יוצאי חלציו או יותר, גם דוד המישי יולדו לו בארץ ליטא, וכל בניו ובנותיו גדולים בתורה ובמעשים, מהם רבנים, ומהם קצינים במדינת פולין וליטא מלאו פני תבל והארץ האירה מכבודם. כן כתב נכדו היעבי"ן דף י', וישב על כסא רבנות כ"ו שנה ומת זקן ושבע ימים בן פ"ג שנים בי"ך כסליו תס"ז.

ונדפסה ממנו תשובה בספר "אבן השהם" סימן נ"ה, ובסופו גם תשובת התנו הכם צבי, ועוד נדפסה תשובה ממנו בספר החינוך בית יהודה' סימן ק"מ. ובתשובה קמ"ג מביא החינוך בית יהודה דברי הרב הגאון מהור"ד זלמן מירלס. והרב ר' מרדכי זיסקינד רוטענבורג מביאו בשאלה י"ז וכותב עליו: גדול בענקים, דברו וותיקין, עתיק יומין, הישיש כאבני שיש טהור ר"מ ודיינא נור אהלו בק"ק האמבורג ואלמונא. וכמדומה לי כי גם שאלה ק' בספר שו"ת מהר"ם רוטנבורג זיסקינד ממנו היא.

ואלה תולדותיו:

- 1) בנו הגאון מהור"ד אברהם דיין בפונא (הקדמה לס' תולדות יעקב).
- 2) מהור"ד וואלף בבערלין, שהיה לו בית הדפוס.
- 3) דובער, הוציא לאור עם אחיו מ' וואלף ספרי משניות פירוש עין החיים.
- 4) הרב הגאון מהור"ד אריה ליב אבי"ד דק"ק וואלפא בגליל הוראדנא.
- 5) הרב נפתלי הירש ניימארק בבערלין.
- 6) הרב הגי' ר' משה ניימארק, הבא על החתום במקום אביו בפנקס דביקור חולים דקהלתנו והוא עוד להוציא ספר יד כל בני להגאון מהור"ד דוד לידא.
- 7) מרת שרה אשת הגאון צבי אשכנזי הכם צבי.
- 8) אשת הגאון מהור"ד שלום ז"ק אבי"ד דק"ק בירז.
- 9) אשת הגאון מו"ה שמואל זנוויל מקראקא.

10) אשת הנאון הגדול המפורסם מיה אלהן בערלינער האבד דק"ק נראדנא.

11) אשת הנאון ר' יצחק אייזיק נינצבורג.
זוה נוסח מצבתו (נר. 877):

פ"ג - משלם מעלות, - שלש קהלות, - לענו
מקהלות - מכתר תהלות - זמן תפס ישיבה -
לשפט נחת טובה - מעשי שמן תרק - נר ישראל
הכבה, הריף לגלות, עניו חסיד במלות, זנגבלי
רטיבה משפחת ניימארק הגאון מופת הדור אב"ד
ור"ט מהור"ר משלם זלמן במהור"ר יעקב דוד
קאפיל ז"ל נפטר ונקבר יום א' כ"ב כסליו תס"ז
לפ"ק.

זוה נוסח המצבה נר. 869:

פה נטמנה אישה הגונה, צנועה וישרה, מגורה
טהורה, חכמנית דברנית, היא הרבנית מ' מרים
בת האלוף הקצין מהור"ר נתן פרידלענדער והיתה
רבנית בק"ק אלטונא והאמבורג נפטרה בשנת
תמ"ח.

בלי ספק היתה הרבנית הלזו אשת הרב ר' זלמן, ביוזוג שני,
כי רק אבן אחת בין מצבתו ומצבתה, ועוד שהחכם צבי קורא את
בתו הראשונה הנולדה לו מרים אהר שם אמו.

V.

הר"ר צבי הירש אשכנזי.

בנו של הריר יעקב, בן הר"ד בנימין אשכנזי, שהיה התנו של הרב
ר' יעקב אביד דק"ק לובלין, אביו של הני מהור"ר העשיל אביד דק"ק
קראקא, ואמו מרת נחמה היתה בת הרה"ג מהו אפרים כהן בעהמ"ח
שער אפרים, מן בני בניו של הנאון ר' אליהו בעל שם הזקן אביד
דק"ק העלם, אשר אמרו עליו שהוא ברא נברא נעין שוית, חכם צבי,
סימן צ"ט, ואביו ר' יעקב אשכנזי נשא בוילנא את בת הרב אפרים

כהן, שהיה או ראש בית דין בוויילנא, ובשנת ת"ח היתה עת צרה לישראל בארץ פולין וברחו כל חכמי העיר מפני חמת המציק המילינצקי, וגם ר' יעקב הוצרך לנוס ונפרד מאהיו ואשתו ופגעו בו האויבים הפוחזים אשר עקרו כמה קהלות ישראל, ונזר עליו השבאי שיכרע לחרב להתיז ראשו, וכן עשה ומסר נפשו על קדושת ה', ובעודנו על ברכיו וכמעט פרהה נשמתו וה' נתן רחמים בלב הצר הצורך וחמל על רכות ימיו, ותחת שהיה רוצה להוליך ההרב על צואר בצד ההד, נכמרו רחמיו ועשה לו רחיפה בצד האחר של ההרב, ואמר לו: עמוד נא כלב בהור ולך לנפשך! ויצילתו ה', ויחבא אחיכ בין ההרוגים וימלט אל נפשו, ואשתו עם אביה הרב ר' אפרים כהן באו בשלום למדינת מעהרען לעיר טרעביטש, וימצאו שם מקום מנוחה, אבל ויפקד מקום יעקב שלא ידעו מה היה לו, והקרו אחריו אצל פליטי וויילנא והם הגידו שראו שנמסר להריגה ושחה לעפר נפשו ואמרו יעקב מת והעידו על מה שלא ראו לנכון, ועל פי דבריהם התיר הגאון הגדול בדורו מהור"ר העשיל ז"ל את האשה נחמה להנשא על פי שאלת הכס, אך אשתו אף כי היתה ילדה היפה בנשים לא רצתה לקבל תנחומים על החי בעל נעוריה והצדיקית עמדה בטוהרתה, והנה אחר חצי שנה בא ההרוג כרגליו ויהי לאות ולמופת בישראל, מן או והלאה לא רצה הגאון ר' העשיל להודקק לשום היתר עגונה.

והר' יעקב אשכנזי ישב אחיב במדינת מעהרען ושם נולד לו בשנת ת"ך בנו צבי הירש, וכאשר נתקבל הרב ר' אפרים כהן לאביד בעיר בודין היא אויבין ראש מדינת אונגארן נסע עמו גם ר' יעקב עם בני ביתו, והנער צבי עודנו באבו רך בשנים, למד תורה אצל אביו, אשר בכל מקום קראו רבו המובהק, וגם אצל אבי זקנו בשקידה רבה והיה לו שכל הריף וחכרון גדול עצום מאד, והלך אל עיר מלאה חכמים וסופרים, היא שאולוניקי, להוסף דעת וללמוד דרך חכמי ספרדים, ושימש שם את הרב אליהו קובו ז"ל, וילך הלך וגדול מאד בתורה ותושיה ובבואו לקונשטאנטינא ותהום כל העדה לרוב הריפתו וחכמתו לפי מעוט ימי שני חייו אז, מן הארץ ההיא בא לו שם "הכס" אשר בו נודע ונקרא בישראל, ולו שם כשם הגדולים ושאלו את פיהו שו"ת והוא בן י"ח שנים (עיין שו"ת ח"צ סימן קמ"א משנת תל"ח), ולשנה אחרת היה בבילוגראדו וכתב תשובה מ"א, והרב שם עשה סעודה לכבודו ושאלו אם מותר לנזיר לברך על כוס יין (עיין סימן קס"ח), ומשם חזר לבודין

ונשתדך ונישא בת עשיר גדול מעשירי קהל בודין, שהפדיו לו ממון רב וישב רק על התורה והרבה שאלות המה מאובין משנת ת"ס (עיין שאלה צ"ה). אך לא ארכו לו שם הימים, כי בעת ההיא באה העיר כמצור בשנת תמ"ו 1686 ויורו האויבים כהצים וכלי משחת והנה כדור אש מקנה תותח נפל תוך הבית שהיה דר' שם, ויגע באשתו וכבתו היהודה אשר היתה לו ממנה ותצא רוחן והוא היה בהדר הסמוך, ולא הוזק לו וניצל בהמלת ה' עליו ויהי לנס. ובאותו הפרק כתב תשובה מי שמתה אשתו בלא ז'ק הגדפסת בס'מן ס"א משנת תמ"ז כבודין. — ומשם ברה טרם נלכדה העיר ויעזוב כל רכושו וימלט על נפשו ובא לעיר שאראי בארץ באסניא ויהי שם ראב"ד וכאשר באה גם העיר ההיא במצור, שב בשנת תמ"ט דרך ויניציא ושמה שאל אותו הרב החסיד מהו שמואל אבהב שאלה הגדפסה בס'מן מ"ב. ומשם פנה ובא לפיזורדא. עיין ס'מן קי"א שכתב: בכואי ממדינת טורקיא לארצות הללו בשנת תמ"ט והעיר פירד היתה בזמן ההוא עיר פרוצה אין הומה וראה שלא כדון מטלטלים בעיר על סמך עירוב שבבהכנים והוכיחם על זה ושמעו לרבריו. אה"כ נסע לפראג ומשם בא לברלין ונתקשר עמו הרב מהו בנימן וואלף מירלס ונתן לו את אחותו שרה בת הרב דק"ק אהיו משלם ולמן מירלס וילך אחריה לעיר אבותיה לאלמונא ושמה בנה לו ה' בית נאמן והקים לו בהמיד הגדול קלויו שיסדו לו נבירי ועשירי הנ"ק להרביין בו תורה לשמה, ונאספו אליו לומדים ורבנים מופלגים מארץ פולין וליטא לשמוע מפיו דבר ה', יום ולילה לא ישבותו ללמוד גפית אנדות והלכות, והנה כל ימי היותו רב בקלויו לא היה לו רק ששים ר"ט לשנה, והוצאות ביתו מרובות, כי היו לו המשה בנים והמש בנות, לכן קמו אנשי לבב שעשו בעדו סחורה, ולקחו ממנו דבר מועט משלו והשתתפו עמו והביאו לו כפלי כפלים של הקרן.

הוא ח'קן בבית המדרש דקלויו ללמוד בכל בקר ברבים אחר תפלת שהרית פרק מתנ"ך ובין מנחה למעריב פרק משניות עם כל המפרשים על בריה כאשר עד היום עושים. והשלחן אשר למד עליו עדיין קיים ולומדים עליו בקלויו, והוא היה הראשון בדבר מצוה לזכותם בין לקידוש ולהבדלה, שלא היה נמצא לפניו יין כשר במקום הלז, והוא שלח אנשים לאיטליא ולצרפת לעשות יין כשר, ועוד היו מולולים בימיו בעשיית המצות ותיקן שישיניה על עשיית המצות אדם כשר וירא ה'. ועוד הזהיר את העם שלא לאכול בפסח למדור קרען (שקורין המהו), כי בשיעור

קמן אין יוצאין בו, ובשיעור גדול הוא סכנה, לכן תיקן שיהיו לוקחים לאטוג הנהוג במדינת האמבורג ואמשטרדם (שאלה קי"ט). ועוד היו מרגנים על היהודים הנמצאים בהאמבורג שהם בחשש מורכב, והראה בראיות ברורות שהם כשרים ומצוה מן המובהר ללקחם (סימן קס"א). והיה לו לפעמים מהלוקת לשם שמים עם חכמי דורו, וביהוד כתב מרורות נגד הרה"ג אברהם ברודא, כאשר כבר הזכרנו לעיל שהר"ד אברהם ברודא היה בכאן על נשואי בנו והקפיד עליו הח"צ. ובשאלה ג' הביא דברי חכם אחד בענין אשה אחת שהיתה בחוקת איסור ענוגה ונכנסה לחופה שאמרה אלמנה היא, אם יש רשות לבעלה לגרשה בע"כ והורה החכם שמוטר לגרשה וגם כופין אותו לגרשה, שתחלת הנישואין באיסור, ועל זה הפסק הרה"ב הח"צ נפשו עוז להיטבו טועה ושוגג, והחכם הנזכר בזה הוא הר"ד אברהם ברודא, כאשר תראה בפני יהושע סוגיא תרי תרי כתובות דף כ"ב, דבור המתחיל אמר רבי מנחם בר"י, ושם מישיב הפני יהושע דברי ר' אברהם ברודא. גם בענין מינקת הי' לו מהלוקת גדולה עם הרב הזה (עיין סימן ב'). בשנת תנ"ז נולד לו בנו הראשון הרה"ג יעקב והכניסו לברית ומל אותו הוא בעצמו והיה מתעסק במצות מילה, כי בסוף ספר צמה דוד אשר ברשות הר"ד ד"ד זעליג אויערבאך כתובים מר' זנוויל בר' מאיר העקשער שמות ילדים הנמולים על ידו ושם נרשם סימן קי"ח, כי הרב דקלוז מהר"ד הירש היה מוהל בתינוק נפתלי הירץ בשנת תס"א, ועוד סימן קכ"ט היה מוהל בתינוק הנרשם שם.

וישב בבית המדרש כעשרים שנה, וכאשר בא חמיו הר"ד זלמן מירלס בימים, ולא יכול עוד לצאת ולבא לפני העם, היה הוא תומך את ידיו וזרועו תאמצנו ועל פיו יבואו ועל פיו יצאו והרבה פסקים נכתבים ממנו בעניני הנהגות הקהלה בפנקס דברי הימים דקהלתנו דף 342—6.

וביום מות הותנו שמוהו קהלות האמבורג וואנדרסבעק עליהם לרב ומורה, אך קהל אלטונא נחלק לשתי כתות וכת אחת רצתה לקבל את הרב הג' משה רוטענבורג ולמען השלום נעשתה פשרה ביניהם ששניהם ישמשו יחדיו בעיר אלטונא, כל אחד הצ' שנה, ונמשך הדבר עד סוף תס"ט, ובשנה ההיא נתחרר ריב ומדון ביניהם כאשר אנאר לקמן יעזוב את כסא הרבנות וישב אל המקום אשר היה בו אהלו בתחלה בקלוז, וכששה חדשים אחר הדברים האלו בטי' שבט ת"ע בע"ש פרשת

בשלה הניע אליו כתב רבנות מקהל אישכנזים שבאמשטרדם וישמע לקולם וילך לאמשטרדם עם כל בני ביתו ושם הדפיס את ספרו. ההס צבי. וישב שם בכבוד גדול. כי גם הספרדים הכירו את מעלתו וגדלו. אבל בשנת תעיד פרצה מדיבה גדולה בינו ובין חכמי הספרדים אדות הספר דברי נחמיה ונתנבר מלחמת הנהייש נחמיה היוון שר"י שמצא בו הרב היצ דרשות של דופי של מינות ושל אפיקורסית נמורה וקנא קנאה הי ועשה משפט חרוין באותו עוכר ישראל להרחיקו מנבול ישראל י. אבל הספרדים השתדלו בעבור הנהייש אצל השררה וכאשר ראה שאיש המחלוקת גברה שם ירד מעל כסאו בשנת תעיד ויקם לדת הים באניה אל עיר לונדון. למען תת לאנשי קהל הספרדים שבלונדון כלבבם. כי נפישם הפצה לראותו וכבר בהיותו באלטונא ואמשטרדם שאלו את פיהו. כי פעם אחת דרש ההכס ר' דוד ניטא האכיד של ספרדים בלונדון בעהמיה. מטה דין דרוש על ענין הטבע, שהוא הישית בעצמו. והשרו אותו שהוא מצד המינים ויתרצו לכתוב להחיצ שידין ויכרע ביניהם וכן עשה והצטרק לר' דוד ניטא (עיון סימן י"ח). לכן הלך ללונדון והכל שומחים לקראתו. ומשם נסע דרך עמדען להאלבערשטאט והקצין ר' בערמאן עשה לו כבוד גדול וקיבל כל בני ביתו בשמחה רבה. ומשם נסע לברלין ושהה איזה שבועות בבית גיסו הרב המופלג ר' בנימין וואלף מירלס ומשם בא לברעסלוי ועשה שידוך לבנו הגדול ר' יעקב שהיה אז ככן שש עשרה שנה עם בת בנו של הרב המפורסם ר' נפתלי

(* וגם הרב דספרדים הר' המקובל שלמה אאילויין היה בתחילה כשישב על כסא רבנות בק"ק לונדון מאוהבי הח"צ וגם היו לו מחליפות מכתבי שו"ת עמו כמה פעמים. אך כאשר בא ר' שלמה אאילויין לאמשטרדם לראב"ד דספרדים והחכם צבי לראב"ד דאשכנזים וראה שמתכבדים את ההכס צבי יותר ממנו שלו נתנו אלפים ולחח"צ רבבות ביקר וכבוד, נכנסה בלבו קנאה וכאשר בא נחמיה חיי היוון לאמשטרדם היה לו להח"צ וויכות עם חכמי ספרדים בחרבה דברים שאינם נכונים ונוטים אחר אמונה כוזבת של שבתאי צבי שר"י שנרפסו בספרי נחמיה חיי היוון דברים של דופי, לכן החרים ההכס צבי עם ר' משה הגיו את נחמיה חיי היוון. אבל הספרדים ובתוכם גם הרב שלמה עמדו לימין של נח"ש ומאו והלאה היה קפידה בין הח"צ ובין ר' שלמה. וכאשר הדפיס ההכס צבי ספרו שו"ת תמצא שאלה ראשונה מר' שלמה ובתשובה שהשיב בתחילת התשובה נמצא ארבע תיבות — „ומשנה לא זזה ממקומו" — ואלו דברים אין להם מובן. אבל שמעתי שהח"צ עלתה במחשבתו שלא להעתיק שו"ת מר' שלמה אאילויין בספרו. אבל לבסוף אומר לעצמו „משנה לא זזה ממקומו" וקבעה בתוך ספרו.

כהן זיל בתו של ר' מרדכי כהן אביד בבראד, ומשם נסע לעיר אַפֿט בפולין, ואחרי כן חזר להאמבורג שנבחר לדיין בזבליא בענין משפט גדול בין שני קצינים בהאמבורג, ובשנת תע"ד נתקבל לראבי"ד ורימ בק"ק לכוז וינהג שם את נשיאותו ברמה ויהי לכבוד ולתפארת, וגם שרי המדינות ופקידי העיר השקו בו מרוב חכמתו וצדקתו, ועוד שהיה מבין בלשונות העמים אשכנזית, טורקית, צרפתית ואיטלקית, אבל לא האריך ימים שם רק ארבעה שנים עד אמצע שנת תע"ח, ואז הלך לעולמו ביום ב' דרי"ה אייר בהיותו בן ג'יה שנים ומקום מנוחתו בלכוז, והג' ר' יעב"ץ בא בשנת תע"ט ללכוז ועשה לו הספד ביום הצינו מצבתו.

וזה נוסח מצבתו (ע"פ ס' מצבת קודש) :

בירח זיו ניטל זיו התורה, ויצאה ממנו כל הדרה בימי בכורי ענבים בטל האשכול ומתה פרישות וטהרה, נגנזה האורה, בוצינא קדישא דנהורא, עמודי דנורא, חד בדרא, מה לדור שאבד מנהיגה קברניט של מלכים שר הכירה אדונינו מורינו ורבינו הרב המובהק הגאון הגדול החסיד המפורסם כמהור"ר צבי הירש בהרב המובהק מוהר"ר יעקב הלא הוא אשר הופיע אור תורתו בק"ק אמשטרדם המבורג ונתקבל לאב"ד ור"מ דק"ק לכוז עם הגליל עלה אל ה' בליל יום ב' דר"ה אייר התע"ח.

(בעבר השני) :

נשאר הדור יתום לא הניח כמותו בחכמו ויראת ה' טהורה, אסכולותיקא דאורייתא, ממנו היתה הוראה יוצא לעולם בהלכה ברורה, וחיבר ספרי שו"ת וחדושים נפ"ת בטורים מאירים כספירים ואבן יקרה הפליא להתחכם באלהיות, מקובל גדול ונורא, שר צבא ה' לשמור את דרך האמונה, נחלץ הושים, ונפשו למות הערה, עמד בפרצות הדת, לבצר חומת מעוזה ולגדור גדרה, הוא מרומים ישכון יבא שלום ינוח על משכבו ובשם אלהיו תהא נפשו קשורה ורוח בג"ע העליון שמורה ונשמתו בצרור החיים.

והוא היבר שוית. חכם צבי הנדפס באמשטרדם; אנרות;
 נולל פסק וענינים אחרים דפוס אמשטרדם (אוצר החיים נ"ו 59);
 הנחות הישן משפטי כאשר הוציא לאור טורי זהב (אוצר החיים
 174). והביא ממנו שאלת יעבין סימן א' שוית שתי הלחם
 סימן ו' ודף ל"ח. שוית דברי יוסף סימן ל"ה. הדושי תורה בשם
 שביל הישר בספר תקנתא דמשה. בספר אנרת בקורת שאלה
 א' אנרת בקורת ובסופו מונה תשובת בני של חכם צבי (אוצר החיים
 נ"ו 411). תשובת הנאונים דף ט"ו. בספר בית אהרן
 נמצאו הדושים ממנו. בספר מנהת כהן (נדפס בפודרד). הדושים
 ופשוטים על שמו. קול יהודה דף י"ג. ט"ו. מאמר נכבד נגד נחמיה
 היוון בספר שבר פוישעים נדפס בלונדון תעיד; דרושים אשר
 בכתובים. עיין יציב פתגם ב' הדושים על כל המורים בני ובאורים
 דברי תוספות החמודים. עיין בהקדמת חכם צבי. בספר מעישה רב,
 שוית אבן השלם סימן ד' שוית שבות יעקב.
 תולדותיו:

- 1) הרב הנאון מהור"ד יעקב ישראל עמרען.
- 2) הנאון מהור"ד אפרים אשכנזי.
- 3) הנאון מהור"ד נתן אשכנזי בעיר ברדאד אביו אביו של הר"י
 יעקב ליסא.
- 4) הרב מהור"ד דוד מובא בקונטרס עשרה הלחם בשוית יעבין.
- 5) הנאון מהור"ד אברהם משלם ולמן אב"ד דק"ק אוסטרואה.
- 6) מרת מרים אשת הנאון מהור"ד אריה ליב בה"ג שאול מקראקא
 אב"ד דק"ק אמשטרדם.
- 7) רחל אשת הנאון מהור"ד יצחק אב"ד דק"ק נעשוויי בנו של
 מהר"ם אייזעניטשאט.
- 8) אשת הנאון מהו' משה אב"ד דק"ק ולאטשוב.
- 9) האשה הרבנית מרת נחמה שרה והיא היתה נשואה בפולין
 בעיר אפט למשפחת וויטש ובעלה נהרג על קידוש השם ונסעה אה"כ
 לאמשטרדם ושם מקום מנוחתה (מגלת ספר דף 40).
 בת אהת מתה באמשטרדם בילדותה (מגלת ספר).

VI.

הר"ר משה זיסקינד רוטנבורג.

בן הרה"ג מרדכי זיסקינד אביד דק"ק וויטצענהויזען ולובלין, פרנס דארבע ארצות, בן הרה"ג משה זיסקינד, שאר בשרו של הרה"ג נפתלי בהן אביד דק"ק פראנקפורט. והר"ד משה למד אצל אביו ובעודו צעיר לימים כבר הורה הוראה בישראל, והיה בתהלה רביד במדינת ליטוי בק"ק ברוסק וק"ק טיקטין, ואח"כ בא להאמבורג ונשא בתו של הקצין המפורסם פוימ ר' ישראל פיורשט מרת רעכעלע, ועי"ז נעשה ניסו של הרה"ג מהור"ד משה ברודא אביד דק"ק ווארמו, בנו של הרה"ג מהור"ד אברהם ברודא, ובהאמבורג היה נהנה מיגיע כפיו, כמו שכתב לשאר בשרו הרה"ג ר' אברהם ברודא בשו"ת מהר"ם רוטנבורג זיסקינד וזה לשונו: אשר טרוד אני בטרדת הזמנים לפעמים במילי דציבורא דין דהיינו תורה והרוב בטרדת להחיות נפשי ונפש בני ביתי יצ"ו בעוה"ש וברוך ה' אשר הגדיל והפליא הסדו עמדי אשר עורני עד כה להיות נהנה מיגיע כפי ת"ל ביה מתחת ידו ולא מתחת ידי בשר ודם וכפי פרושות השמים כה יתן וכה יוסף לי לעשות חיל. ואהר מות הרביד מהור"ד משלם ולמן מירלס רצו מקצת בני הקהלה דאלטונא לקבל עליהם את הרב ר' משה לאביד ור"מ ובפרט הקצין והשתדלן והלמדן המופלג פוימ ר' יששכר בא"ר בהן, כאשר כתב היעבי"ן: שתי משפחות גדולות ומפורסמות הקצין המפורסם ומופלג בתורה ר' בא"ר בהן ומשפחת הפיורשטן נטו אחר ר' משה רוטנבורג והושוה לדעת אחת, ויהלכו את הנשיאות בינו ובין החכם צבי בשותפות, כמבואר למעלה צד 14, כל אחד הצי שנה, וכן היה עד שנת תס"ט, ואמנם נמצא שהרב ר' משה הסכים עם הח"צ בשרירותא דהאי איתתא מינקת.

ובשנת תס"ט נתהרהר ריב ומדון ביניהם בענין תרנגולת שנפתחה ולא מצאו לה לב והורה הח"צ שכשרה, שאי אפשר לשום בריה להיות אפילו שעה אחת בלא לב ובוודאי היה לה לב ונפל בשעת פתיחתה ואכלתו שונרא (עיין הי"צ שאלה ע"ד), והר"ם רוטנבורג סתר כל ראיותיו והטריפה (שו"ת מהר"ם זיסקינד שאלה לי"ג), ומהמת זה ועוד דברים אחרים (אשר הובאו באדיבות בספר "מגלת ספר" דף כ"ד) עוב הרב הח"צ את כסא הרבנות והזר לקלויו, ואז בשנת ת"ע נתקבל הרב ר' משה רוטנבורג לר"מ ואבי"ד דשלוש קהלות והוא הרביץ תורה ודרש

ברכבות עם ומקהלות הקהיל משה קהלות קהלות ודרש דרש משה והנה
 שורף עוף הפודה עיג אמה יסוד וסוכב. כן כתב עליו הרב ר' יוסף
 פירשט וגם הרב החסיד ר' מיכל בעל נזר הקודש הפליג מאד בשבחיו.
 והרב ר' יהוקאל קצנאלבוין כתב עליו: הנאון המפורסם בדק
 השנין למעלה הן ולמטה הנון פאר הדור עיה ניי במהוריר משה ממנו
 שמעתי דברים יהודים משה שפיר קאמר דורש כמין הומר נמשל לתמר.
 אהבה ענה אהבה שאין תלויה בדבר היתה בינו ובין הרב הנאון
 המפורסם ר' אברהם כרודא בעל המהבר "אשל אברהם", שכתב בתשובה
 אהת אליו: מהותני אישון עיני אוהבי בלב ונפש וכו', ובשנת תע"א
 איין ותיוקן לההברה קדישא דקברנים בקהלתנו את כל התקנות על פי
 דין ודת תורתנו וגם דיני שותפות דניק הגועים להנבאים דהברה קדישא
 והכל נכתב בפנקס דהברה קדישא. הפסק הראשון מיסנת ת"ע אדר
 והפסק השני מיסנת תע"א. אבל לא האריך ימים על ממלכתו ומשה
 עלה אל האלוקים ביום ג', ד' שבט שנת תע"ב.

ובאותו שנה שמת הרב ר' משה רוטנבורג היתה שריפה גדולה
 בקהלתנו וגם ביהכנים הגדול כמעט נשרף (עיין Schudt, Gesch. 1711).
 והסופר המהיר הדיין ר' יוסף פירשט כתב בהקדמת שו"ת מהרים רוטנבורג:
 אחרי מות משה שכך ה' אפו ותשקע האש מקרב קהלתנו מבלתי ההרים
 ותצא אש מלפני ה' והבערה ללהב יצאה וסיכסכה וליהבה כלהיכת שורים
 וכמעט שהכתבים מן העולם היו עוברים ועובה הרבנית חכמנית מרת
 רעכלי אשת הנאון מהרים ז"ל רכושיה והצילה הספרים.

תולדותיו: בת אהת, נשואה להרב יעקב לאנדוי סג"ל אביד
 דק"ק לובירשוב (עיין בספר מעלות היוחסין).

והוא היבר: "שו"ת מהרים זיסקינד רוטנבורג משאלה כ"ה ואילך,
 נדפס האמבורג תנ"ו, אמשטרדם תע"ו, ועוד תק"ו; "הדושי תורה" על
 כל הש"ס ובוסקס; "הרשות על התורה", כאשר העיד הכנסת יהוקאל
 בהסכמה; גם ישנן ממנו שו"ת מפוזרות בספר שו"ת "יד אליהו" (נדפס)
 ובספר "מקום שמואל", והמהבר ספר מקום שמואל הוא מילידי ק"ק
 אלטונא, ושמו ר' שמואל בר אלקאן, והיבר ספר מקום שמואל, אתרא
 דשמואל, ושער התירוצים וקורא למהרים רוטנבורג בכל מקום מזו.
 וכשאלה כ"ז כתב: ונהינא כד הוינא טליא אירע עובדא כזה בבית
 אבי המנוח ז"ל ושאל את פי הנאון מהוריר משה אביד נ"ק והורה הנאון
 הנ"ל להתירא, ועוד מביאו בסימן ע"ה פ"א פ"ו; וגם נמצאו ממנו הגהות

מצבת הרב'ג וכו' מוהר"ר משה זיסקינד רוטנבורג ז"ל.

על יורה דעה, והם ברשות הדין המפורסם מהור"ר יעקב ב"ר נ"י יושב בית המדרש (קלוין) דקהלתנו.

ונוסח מצבתו (נר, 1391) ראה בעמוד הקודם.

וזה נוסח מצבת בתו (בית הקברות קעניגסשטראסע)
נר, 637:

אִשָּׁה כַּחבְצֵלֶת הַיִּשְׂרוֹן מֵרַת הַיַּגְדֵּל בְּרַתָּא דְּמוֹרִינוּ
וּרְבִינּוּ מֵאוֹר הַגּוֹלָה מְהוֹר"ר מִשָּׁה רוֹטֵנְבוֹרְג
נִפְטְרָה בְּיָמֵי תַפְ"ו.

VII.

הר"ר יהוקאל קצנאלבוויגן.

בן הדין ר' אברהם קצנאלבוויגן, נין להרב הגאון אברהם אישכנזי אב"ד דק"ק לכוב (אנשי שם), וכבר בעל משאת בנימין, נולד ה"י כסלו בשנת ה'כ"ה או תכ"ט, והוא בעצמו היה מסופק בזה (ע"ן בתהלת הצואה שלו) ונתגדל בק"ק בריסק. כאשר כתב בהסכמת ספר שארית יעקב, ולמד שם אצל הרב הג' מרדכי זיסקינד, וזה לשונו בהקדמת ספר שו"ת מהר"ם זיסקינד: אשר שאבתי מים מבארו מים צלולים גזולים וגם מהרב ד' משה רוטנבורג ממנו שמעתי דברים חודרים בהותי אוכל בשרא. שמינה אפתרא ודהבא אביו זצ"ל, וגם מכיאו בכנסת יהוקאל סימן ע"ט וכתב: ונהירנא כד הוינא טליא בק"ק בריסק בימי רו"מ הגאון המפורסם מהור"ר מרדכי אב"ד דק"ק הנ"ל. — וכבר בימי עלומיו היה מפורסם לעלויו, ע"ן כסימן ק' מכיאו מה שאמר בימי הורפו לפני חבראי ובעיניהם¹ היה ישר וקלסו, ובילדותו היה גם בק"ק לכוב ושאל לכל הגאונים (ע"ן שאלה ע"א). וכאשר הגיעה לו עת דודים נשא את כה הרב המרומם והקצין פוי"מ מהר"ר שלמה זלמן בר יואל מק"ק בריסק נכד הכ"ה והתן בעל תוספות יום טוב, וע"כ כתב בשו"ת כנסת יהוקאל שאלה ה': אף שהייב אדם בכבוד המיו והת"י המי זקני (דעת קדושים). ואחר שהגיע להוראה היה ראשית ממלכתו בק"ק זיטל ושאר קהלות (שו"ת סימן ט"ז), ומישם בא לק"ק ראזינאי והתם על כמה ענינים בפנקס שם, ובשנת תס"ד נתקבל לאב"ד ורי"מ בק"ק קידאן וכירו והגלילות. ובשנת תע"ג יום א', ד' אייר נתקבל לאב"ד ורי"מ דניק, ובשנה היא

הסכים על ספר ברית שלום והתם: הונח בק"ק קידאן ומצודתו פרוסה על ק"ק אלטונא והאמבורג, וגם הסכים על ספר אורי וישעי בדאנציג והתם: יחוקאל—בעברי דהך דאנציג ומצי"פ לאהיו, ובפסקם דברי הוימים דקהלתנו דהך 344 נ"ו 12 כתוב: אנחנו ה"מ פו"מ שלש קהלות התפשרנו ביהד וקבלנו אבי"ד ור"מ ה"ה הנאון הגדול מהור"ר יחוקאל לע"ע בק"ק קידאן באופן שקהל אלטונא פסקו לו שכירות המשה מאות קוראנט וקהל האמבורג שני מאות קוראנט וואנדסבעק מאה שוק מריה תע"ד הבע"ל על שלש שנים ואין רשות לקהל להעביר את האבי"ד הנ"ל או לנרוע שכירות שלו מתוך הומוך, נעשה יום ד' אייר תע"ג.

בשנה שניה למלכו בא לכאן החכם צבי לישב בבית דין למשפט בין הקצין ר' אברלי לונדין ובין גיסו ר' א"פ שהיו תובעים זה את זה וכל אחד טען את חברו שמגיע לו משכנגדו סך עצום מאד, והגישו עצומותיהם לפני אנשי קהל אלטונא, והעמידו הקהל שידונו בנייהם רבנים ממוצעים לפניהם, זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ונבחר החכם צבי מר' אברלי לונדין והראבי"ד יחוקאל מצד שכנגדו ונמך הדין כר"יה (עיין מגלת ספר צד 42). — גם פסק באותו שנה, שמותר לפנות המתים אשר מתו קודם כואו הנה במנפה ונקברים חוץ לעיר מחמת הסכנה (עיין סימן מ"ג), ובהיותו כאן הריצו אליו כל גדולי הרוד שאלותיהם ובתוכם הרב היג ר' דוד אפפענהיים אבי"ד דק"ק פראג (סימן כ"ה, כ"ו, כ"ז), והיר שלמה איילאן, ר' יעקב קאבלענין בעהמ"ה שו"ת שב יעקב, והרב הנאון יעקב רישר בעהמ"ה שו"ת שבות יעקב ומנחת יעקב וכו', ובשאלה נ"ב כתב הרב שבות יעקב: הניע לידי מראה יחוקאל הן הן מעשה הרבבה, מנלה עפה ככתובה פנים ואחור למעלה ולמטה, עד תהום רבה, מננה בקרב דאורייתא, צפונה ונגבה ימים על ימי מלך תוסף עד זקנה ושיבה טובה עין חיים למחזיקים בה, ידעתי גם ידעתי דמר לא צריך לא לנמרא דידי ולא לסברא, ועמו שריה נהורא, מי כמורו מורה, קולע אל השערה מה אדע אשר לא מרה, אך גודל ענותנותו והוהו הנשברה תרביני לומר נמשי שבא מכשורא, ואין מסרבין לגדולי תורה וכו'.

בשנת תע"ה רצו פו"מ דקהלה לבטל בתי כנסיות הישנים מיחידים ולכופם לילך לבית הכנסת הגדול והורה להם שאין לפרנסים רשות לבזק להמתנדבים בית הכנסת כביתם לילך לבית הכנסת הגדול (עיין סימן ט"א), ובאותו זמן בא לגור בק"ק אלטונא הרב היג מהור"ה משה

הניז בעל המהבר יוית שתי להם, משנת הכמים, לקט הקמה ועוד ספרים הרבה, והרב ר' משה הניז נולד בשנת ת"ל בצפת, והי' בן ההיג ר' יעקב הניז בעהמיה הלכות קטנות, בן בנו של הרהיג משה גאלאנטי, ניסו של הרב המפורסם בעהמיה, פרי הדשי, ובשנת תמוז נשא בת הרהיג מרדכי מלאכי, וכשמת אביו לא הי' לו פרנסה ונסע לחוצה לארץ בשליחות ארץ ישראל ובא דרך איטאליה לאמשטרדם, ובשנת תס"ז הדפים כאמישטרדם את ספרו, שפת אמת, וכאשר היתה בימי הכס צבי מהלוקת גדולה בענין התועב נהמיה היוון, קנא הוא קנאה לה' בצדו של החכם צבי והדפים ספרים בענין זה, וכאשר הוצרך החכם צבי לצאת מעיר אמשטרדם גם הוא עזב את העיר ובא לאלטונא, ונתנו לו באלטונא רשות להתפלל בביתו במנין, והיה אוהב נאמן לאביד רי"ח, וכמה פעמים מביא בתוך ספריו הדושי תורה משמו, כיום כיא תמוז תפיה נעשה כרוו בבית הכנסת הגדולה דאלטונא נר כת שבת צבי ימי' והכרוו הזה נדפס וגם נוכר בספר למען דעת באגרת של ר' משיח.

וזה נוסח הכרוו ההוא :

שמעו כל הקהל הקודש ככאן מכרוים ומודיעים בשם קפוימ דניק אהיו ובצרוף הנאכ"ד ולומדי דניק, מאהר שמפורסם בעולם לפני איוה שנים עמדו כת רשעים ופוחזים במדינת טורקייא, שעוררו אמונת יבתי צבי והוסיפו דברי שטות והבלים ומעשה רשע, שהרבה נלכדו בעטיו של נחש הקדמוני המסית ומדיח בעויה יצאו מן הכלל וכפרו בעיקר, ועד היום השטן מרקד ביניהם כידוע, אהיו נתגלגל הרע למדינת פולין כמכה מהלכת, עמדו כתות רעות והראו עצמם פרושים ועשו מעשה זמרי ובקשו שבר בפניהם, עברו עבירות המורות ועשו הטאים גדולים, אוי להם ולנשמתם אוי לאזנים שכך שומעות, והכל בא משורש נהש הקדמוני אבי אבות הטומאה והננע צרעת רבקה בס, מכת אמונת כוב ושטות שבת צבי, וכמו שגם נאוני ארץ פולין דדפס אחר האנשים הרשעים האלה בנפשותם עד הרמה וכהיום לא טובה השמועה, שהניעו שלוחי השטן נחש צפעוני בעויה למדינות אלו ניכ, וסרסורי עבירה של כהה הרעה מסיתים ומדיחים את בני עמינו להאמין באמונה כוזבת ונפסדת הניל וכמו שכן גם בקיץ ספדי"מ נתגלה שעבר עליהם איש בליעל מסית ומדיח נקרא בשמו משה מאיר מואלקווי, זה ילחו לסבב מעיר לעיר מיוחד להסית ולהדיח, גם נמצאו אצלו כתבים מכובים

שונים ומשונים הרופים וגדופים ושטות קצר המצע מהשתרע וכל מעשיהם
 ומנמתם לקשר קשר בוגדים קשר רשעים לעבור כמה עבירות ולהקל
 כמה קילות, וסרסור עבירה ושליח רע, איש משה הנ"ל שבא משולה
 מעדה הרעה הזאת, כפי מנהג הנחשים ועקרבים המכים בזנביהם, ולמיחש
 מיהא מובעי פן הלילה המעשה שטן שלא יצליח ח"ו, והננע צרעת
 והמכה מהלכת לא יבוא למדינות הללו ניב הלילה, בכך קפוימ בצרוף
 האביד והלומדים דניק חשבת להקדים רפואה למכה להרחיק מהביעור
 ומאבות הטומאה ואבות נזיקין, וצוו להכריז ולהודיע שהאיש רע ובליעל
 משה מאד מואלקווי אשר נמצאו בידיו הכתבים הנ"ל, עם כל בת דילי
 וסיעתו המאמינים באמונה כוזבת של שיצ הנ"ל, אותן אנשים הם
 מוחרמים ומנודים מופדשים ומובדלים מכל קדושת ישראל כלה נרש
 יגרש מקהל הגולה אין להם חלק ונהלה בכל הנחמות שהתנבאו הנביאים
 לישראל יהי מי שיהי שוע או קיע או שר מאה ואלף, ואף שהוא
 למדן או מבת הסידים וצנועים קצין ושומר ומושל איש או אשה יהי
 מי שיהי באיזה קהלה או מקום בין המאמין בעצמו או המסייע ומחויק
 בידם הן בממון או בדיא, בידעו ומכירו אותן שהן מכת הרעה הנ"ל,
 ואעפ"כ מחויק ומסייע להם אותו האיש גם הוא מוחרם ומנודה מופדש
 ומובדל כמוהם, ומי שיודע ומכיר ויש לו ידיעת הטומאה הנ"ל על יהי
 מי שיהי שהוא מכת הנ"ל, מהויב לגלות את אוון האביד שבעירו או
 לפדנס ההודש או למי שסיפק בידו למהות, ואם לא יגיד ונשא גם הוא
 את עונו, וילכד במצורת החרם כמותם, וכל ישראל הרחק ירחיקו מאהלי
 הרשעים האלה, שלא לילך בדיא שלהם, ולא לצרפם לכל דבר שבקדושה,
 וכאשר מעשיהם ע"פ הרוב בהלקלקות לשונם לשון שקר ומרמה, מראין
 עצמן כבעלי תשובה וכאילו מתחרטים, ולבם כל עמם, כי נשתקע בלבם
 האמונה כוזבת הנ"ל והקליפה כבר נשתרש בלבם, וקרוב הדבר לומר
 שאין תשובה מועלת להם מחמת שחטאו וההטיאו את הריבם ושבע
 תועבות בלבם, ואין טוענין לנחש מסית ומדיה, ומוטל על כל ישראל
 להרפם ולרדפם כרודף מלא, קנאת ה' צבאות תעשה זאת לעקרים
 ולשרשם לכלי לתת להם שורש וענף, אעפ"כ באם אחד מהם הוא
 מתחרט ורוצה לעשות תשובה שלמה, ופן ואולי תשובתם רמי עושה
 מעשה נחש, ע"כ אין תשובתו רצוי ומקובלת עד שיקבל תשובה בפני
 שלשה גאוני ארץ רבנים מפורסמים, שעשה תשובה גמורה הגונה,
 אחר הקירה ודרישה אם פיו ולבו שוין וכל זמן שלא יהי בידו כתב

מן ישיבה נאונים מפורסמים שהורו וקבלוהו וקדוהו, אזי נשאר מופיזי ומובדל מזהים ומנודה כניל. והשומע לדברינו דברי אלקים חיים, ומהזיק בעין החיים, יוכה לראות בנחמות ציון וירושלים ולגיאול צדק במהרה בימינו אמן.

ובשבת תשובה שנת תפיו הוהוד הרב ר' יהוקאל את העם להתרהק מכל ספרי קבלה שנדפסו משנת' תכ"ו והלאה, שרוב ספרי קבלה מאותו זמן היו מלאים בדעות נפסדות, הנוטות לצד מינות, ור' משה הגיז בספר משנת הכמים דף ק"ג כתב: לעת כזאת בא הספר הקטן שם משמעון מבנו של נהמיה ה"ן והראתי אותו להנאין אבי' דג"ק שי"ן והסכים עמי להיות נידונה לשריפת אש.

בשנת תי"ן היתה בהאמבורג גזרת הענגעניטאפק והיתה צרה גדולה ליהודים (כל הסיפור נכתב באריכות בספר, ע"ז מבטחה') ומאד השתדל הרי"ה עם הפרנס ר' זעלינמאנן כהן לבטל את הגזירה והצליחו וגם עשו פרי ועלתה מעשיהם לטובה, והלך הוא אל הגניניאל ויבקש מלפניו על עמו ובקשתו נעשתה.

בשנת תצ"ג נטע אהלו באלטונא הרב היג מהור"ד יעקב עמדען ואחר בואו לכאן הלך לבית האבי' לקבל פניו ולשאול בשלומו, והרב ר' יהוקאל הסכים לפרנס' הקהל ליתן ליעבי"ן רשות, לעשות מנין קבוע בביתו והיה בתחילה שלום ביניהם, וכאשר היכר ספר להם שמים וסדר תפלה שלו שערי שמים לקה הסכמה מהרי"ה. בשנת תצ"ה היתה בכאן שאלה בענין מי ישהירו הרופאים ממנו ביצה הימנית אם פצוע דכא יקרא, ופסק הרב ר' יהוקאל להקל; והשיג עליו הרב ר' שמשון הסיד בהמ"ה, נזירות שמשון, ותוספות הדשים בעשרה השנות, וגם ה"ד ר' משה הגיז השיג עליו, אבל הר' יעבי"ן עמד על ימין הרב המורה להצילו מיד משיגו והשיב בארובה לה"ד שמשון והיכר על זה ספרו, אגרת בקורת', ובשנת תצ"ט היתה בכאן שאלה גדולה בענין זקוקה למומר והוצרך הדבר לשאול להכמים, ושלה הרב ר' יהוקאל להיעבי"ן טופס השאלה עם התשובה בצדו וגזר עליו לחות דעתו היכן נוטה (עיין שאלה כ"ט ביעבי"ן) וכן עשה והשיב לו, כי לעשות רצונו הפצתי ואין מסרבין לגדול (כן כתב היעבי"ן). אבל בסוף לא הסכים לדעתו וכתב עליו דברי מצה ומריבה, ורצה לפרסם נגד פסק של הרי"ה, וזה הרה לפרנס' ומנהיגי הקהלה וגזרו שלא להדפיס ענין שאלה הנ"ל והכריזו בכתבים הגדול על הועטצער שלא להדפיס דבר זה והיעבי"ן הדפיס

אח"כ על זה ספרו חייתא דקיטרא, ומאז היתה רוח אחרת ביעב"ץ נגד הר"ח, כאשר נראה מכתב הפרנסי דג"ק בלוחות העדות סימן י"ח, וזה לשונם: ושלח ידו בקדושי עליון על חכמי עירנו ורבנים וביחוד רבינו הגאון מהור"ר יחזקאל ז"ל אשר בצילו היינו חיים זה ל"ו שנים והוא השבחו כאחד הריקים.

והרב ר' יחזקאל עניי מאד וכיבד וקרב תלמידי חכמים ואורחים הגונים וכל מחברי ספרים שבאו לכאן לדפוס ספריהם הפלינו בשבחו. והיתה לו ממשלה גדולה בשלש קהלות על היהודים הן בעסקי הקהל והתמניות ומשפטים ודיני ממונות והכל בידו בכה מוחלט והיו מפקחים ממנו (עיין מגלת ספר דף קכ"ו). הוא היה מסדר כל דיני קדיש בין קדיש יתום ויארהצייט וכל הדינים הנוגעים בזה הענין ל"ט סעיפים ופרנסי דשלש קהלות כרכו את פסקיו למחזור המונח לפני השי"ץ בבהכנס"ת, ואחר כך נדפסו בכל המחזורים הנדפסים באלטונא, והרב ר"ח זכה שנתקבלו כל דיניו להלכה. עיין באר היטב אורח היים סימן קל"ב וגם סימן קל"ה בענין קריאת ספר תורה ובסימן תרע"א הביא השערי תשובה מנהג בענין נר חנוכה משלש קהלות מכנסת יחזקאל, ובפנקס החברה קדישא דקברנים נכתב פסק מהר"ח בענין קבורה ביום טוב מה מותר לעשות ומי המותרים להתעסק במת ביום טוב, ולפני מותו כתב בצוואה נוסח מצבתו וצוה שלא לכתוב עליו שם גאון שאין גאון בזמנו ושלא להפליג בשבחו, וגם שלא להספידו רק א', שיבחרו הקהל. — והנה ראיתי בספר "מגלת ספר" מאחר שכתב כל מה שסיפר היעב"ץ מהאב"ד ר"ח דברים שאינם מהוגנים כתב למטה מהקו המוציא לאור: וזה לשונו דף ק"ם: ולפי מה שהגיד לנו יעב"ץ אודות האב"ד ר"ח, לא נשתומם עוד על צואתו המשונה הנדפסת בשנת תק"י ומה שצוה לחבורה קדישא, ומה יאמר המוציא לאור, אם יראה שגם הרב המפורסם מהור"ר יעקב עטמלינגער ז"ל צוה כמעט מלה במלה כצוה של הר"ח הן בענין הטהרה וקבורה ובנוסח המצבה ועוד וזכרים בני החברה דקהלתנו שעשו במותו ככל הכתוב בצוואה שהיא כדוגמה של צואת ר"ח? הגם הרב הזה היה משונה?

והרב ר"ח נפטר בשיבה טובה ח"י אב תק"ט בן שמונים שנה, והרב ר' יונתן הספידו שתי פעמים (עיין ביערות דבש).

תולדותיו:

(1) הגאון מהור"ר דוד קצינעללבוין אב"ד דק"ק קידאן.

- (2) הרב מהור"ד יעקב קצפנן.
 (3) מהור"ד פייבל (אלמעמארבוך דקהלת).
 (4) אשת הנמ"ה יעקב הלוי שור אביד דקיק קראו.
 (5) מרת מרל אשת מהור"ד יצחק בן מהור"ד ישראל אביד.
 דקיק העניו ונקברה בבאן כ"ד תמוז תצ"ד.
 (6) וגם נקבר כאן ילד של הרי"ה.

והוא הי"ב: שו"ת כנסת יחזקאל, נדפס באלטונא הציג, סדילקאוו תקצ"ד; להם יחזקאל' על נמפ"ת והרמב"ם; מי"ם יחזקאל', דרושים על התורה כסדר הפרשיות נדפס פארישק תקמ"ו, ובהקדמה של כנסת יחזקאל כתב הרושי תורה- מספר דרוש שלו, וישנן מאהו תשובות מפוזרות בשו"ת ישב יעקב תוך שאלה י"ז איה, יודה דעה סימן כ"ה אבן העזר, כ"ז י"א, הושן משפט כ"י י"ד; בשו"ת השיב ר' אליעזר סימן ה', ל', ל"א, ל"ב; שו"ת יעב"ץ כ"ט, פ"ג, קס"ג קע"א אגרת בקורת שאלה א'; בשו"ת שבות יעקב וגם בספר מנחת יעקב; שו"ת קריה הגה שאלה כ"ג, כ"ה, ל"ה; ובתשובת אור נעלם סימן מ"א, מ"ב, מ"ג, ומובאים דבריו בספר ברכת אליהו מהרב המקובל ה"ד אליהו איילנאב, בספר מצודות דוד דף ח', י"א, ל"ה, ע"ה, ע"ה, וגם בסוף הספר הג"ל ונדפסה צואה ממנו בפקודת הפרנס המדינה באמשטרדם תקי"י ובווילנא תרל"א.

והוא הסכים על להם שמים, שערי שמים, פני יצחק, זרע ברוך, תורת ה"ם, השיב ר' אליעזר, פי אליהו, תחכמוני, שערי ציון, מסורת הברית, שארית יעקב, מהר"ם רוטנבורג ויסקינד, ערוגות הבשם, מצודות דוד, משנת הכמים, מכתב אליהו הרושי מהרשי"א על התורה בהאנו, בית דוד על משניות, מרגליות טובה, רבינו בחיי הנדפס באמשטרדם תפ"ה לפ"ק, משניות הנדפסים באמשטרדם, קול הרמז על הרמב"ם הנדפס בעסניץ, אלישיך על התורה, באר טוב, לוי"ת חק, עוללות אפרים הנדפס באלטונא מאפרים העקשעה, פי שנים, ועל הדפסת הרמב"ם בבערלין, קרבן אהרן, צאן קדשים, בית לוי, ארני פה, ים של שלמה, שו"ת מקום שמואל, עין יעקב אמשטרדם, עיר חומה, נור הקודש על המדרש, מגיניוהב, זרע ישראל, פורת יוסף, משהת אהרן, אגודות מדרכי, אשל אברהם.

נוסה מצבתו (גר. 3073) ראה בעמוד הסמוך.

מצבת הר"ג וכו' מוה"ר יהוקאל קצנאפונג זצ"ל.

זה נוסח מצבת אשתו:

(גר. 3072)

פ"ט אשה חשובה הגבירה הרבנית מרת ר. ש.
אסתר בת הקצין פו"ב מוה"ש זלמן זכריסק אשת
הר"ר אב"ד קהלתנו מהור"ר יחזקאל נפטר
ונקברה יום ה' ז' בסליו תק"ט. תנצב"ה.

VIII.

הר"ר יהונתן אייבענשיטין.

בן הר"ר נתן נטע שהיה ראב"ד באייבענשיטין, נין של איש
אלוקים ר' נתן שפירא בעל מנחה עמוקות, דור שלישי להאר"י זצ"ל,
נכד של הרמ"א (השיב ר' אליעזר) וגם של בעהמיה קיקון דינגה.
היה יונתן נולד בשנת ת"ן בקראקו (ולדעת יאסז ור"ה דעמביצער נולד
בפינטשוב), אמו היתה בת הגאון מהו"ל זיב צונן אב"ד דק"ק פינטשוב,
כאשר מכיז בתומים סימן ל"ג סעיף ג', וגם היה קרוב למהר"ם שיף,
כמו שכתב בתומים סימן כ"ה סעיף ק"ך: "פאר משפחתי הני מהר"ם
שיף. בשנת תס"ב בא עם אביו לעיר אייבענשיטין במערהען, שנתקבל
שם אביו לאב"ד, ועליו כתב בהקדמה לפלתי: "אבי הרב ז"ל אשר
גדלני על ברכיו ויפה באפי נישמת הי"ם תורת ה' דעת ומסר". ואביו
מת עוד צעיר לימים ושלהוהו אנשי קהלה אייבענשיטין ללמוד תורה
לפראסניטין אצל הרה"ג מהו" מאיר בר יצחק אייזענשטאט, בעהמיה
שו"ת פנים מאורות, ושם למד רב חכמתו, כאשר כתב בתומים סימן
כ"ה: "הגאון אלוף נעוריו" וגם ב"יערות דבש" נדפס הספר אשר עשה
על רבו (דרוש ד'), ואח"כ למד אצל חדו זקנו בהאל"ישו מהור"ר
אליעזר הלוי עטשינער (כלילת יופי), ומשם הלך לעיר מלוכה וויזן
ולמד בביתו של הקצין מהור"ר שמשון, ובוויזן רצה הרה"ג אב"ד שמשון
ווערטהיימער לתת לו את בתו לאשה אבל בתו נתנה משפט הקדומה
לתרב מהו" בעדיש עלקעלעש אב"ד דק"ק ניקאלשבורג, וכאשר שמע
הרב הג' מהור"ר יצחק שפירא ראש מדינת מעהרען ואב"ד דק"ק בומסלא
מהדבר זה, מיד שלח לר' יונתן ונתן לו את בתו היחודה מרת עלקעלע
לאשה, וגם סך ממון רב מסר בידו לכל הוצאות הדרך וצרכי הנשואין.

Jonathan Eibenschütz, Oberab. zu Altona, Hamb. etc.
עלת הרב חאי טאן מויה היסטע זבל אבר ורמ דקק אחר

ובאשר הניע לשמונה עשר שנה כבר היה מורה הוראה בקיץ בומסלא (יאָסט) וישב שם על התורה בלי דאגה.

בשנת ת"ע כא לפראג, שתי שנים אחר שנסע מימם הרב הגאון ר' אברהם ברודא (עיין בהסכמה לאישל אברהם וגם בסוף משנת הרבי עקיבא אינגר), ובפראג למד עם בחורים ונתחבר עם הגאון הר"ר יונה לאנדסופר בעהמ"ח מעיל הצדקה והשתעשעו יחד בבית המדרש דפראג (בני אהובה בסופו), ומשם נסע להאמבורג ונטע אהלו במקום מושב אבי המותו הגביר פו"מ דהאמבורג מהור"ר מרדכי כהן, והרב ר' מרדכי היה נכד של הרב ר' דוד כהן, אשר היה אביד הראשון באלטונא. ובשנת תע"ג—תע"ד שבן שם ואז קנה לו שלימות בתורה והיה הן המקום עליו ומשם הור לעיר פראג ובאותו שנה נתקבל לדרשן בעיר הגדולה זו וגם למד שם בדיבוק הברים, עיין בתומים סימן מ"ט, סעיף ו': בשנת תע"ח כשלמדתי בדיבוק הכמים לפני מ"ו מורה"ר שמואל קראקאווער אמרתי שמעתתא הג"ל וקלסוהו למאור, וה"ו לו גם כן ידיעות בשאר הכמות, והביא שאלה שישאל בענין מינקת את אקאדעמיא בפראג ואמרו לו כן הדבר כאשר דברת, ובהיותו בפראג ז"ו לו הלילה למהשבת התורה והיום למשמר נכנס ויוצא בהצרי השרים וכהני מלומדי נוצרים להתווכח עמהם בתורתנו, אשר צחקו עלי שדים מכמה הברים אשר יחפאו עלינו וישמו עלינו עלילות דברים ואני הייתי כמליץ מוצא לאור תעלומה לברר דברי קדמונים כשהר נכון מוצאו עד שת"ל הכמתי עמדה לי, ומצאתי הן שהרשני להרפים ספרי התלמוד מה שלא היה מאז ומקדם, והיה לו ויכוח עם הגלחים של קאטאלישען-קלעדוס ובפרט עם הבישוף האססעלבויער ובקש ממנו להגן בעד היהודים החדים שם וגם עלתה מחשבתו ובקשתו לטובה, בשנת תפ"ה נברה כת של שבת צבי ונכרו הרם נגדם בפראג והתם על אותו הרם הרב ר' יונתן, יען שאו הראב"ד ר' דוד אפפענהיים לא היה בכיתו והתם הוא בראש במקומו.

לאחר מות הראב"ד הגי' ר' דוד אפפענהיים נבחר הוא מכל דיני פראג לראש בית דין עליהם (אור לישירים י"ב) בשנת תצ"ה, בימים ההם נתחדשו נזירות המלך על היהודים ונשתלה הר"ר יונתן לטובת הציבור לקרית מלך רב בוועץ בהשתדלות הריעות כולי האי ואולי להשיב חמת המלך, וגם הצליח בשליחותו להקל עול המלכות מהיהודים, ואף שהיה טרוד במטרות הומן למד בהתמדה גדולה וראה מה שכתב עליו:

הרה"ג נפתלי הירש וואסערטרילינג אב"ד רכל מדינת העססען וזה לשונו: מסופק אני אם אחד בכל הדור הזה טרה ועמל ויגע בתורה נכבוד חיל זה, ממש לא נה ולא נתן מרגוע לנפשו ואני יודע שפעם אחד בהיות הגאון בווינא לערך רביעית שנה בשוכו לביתו הצטער על ביטול התורה שהיה לו שם והתחיל ללמוד משניות ממש לא יטבב והתמיד לילה ויום ויהי בשבת שניה לקחתי סדר זרעים בידי. הוא חור ולמד בעל פה ואני שמעתיו מבפנים והניד כל משניות סדר זרעים בעל פה בלי שום טעות או שכתה אומה, וכן עשה בשבת שלאחריו בסדר מועד וכן בששה סדרים, ובאותו זמן עסק גם בחכמת נסתר חכמת הקבלה. והיכר מזה הענין איזה ספרים וגם היכר כפראנ ספרו בני אהובה. בשנת ת"ק נקרא לבא לשבת בראש ק"ק מעטיץ, אשר עמדה אז תחת ממשלת צרפת, ובשנה ההיא נברה מאד מלחמה אחר מות הקיסר קארל השישי בין המלכה מאריא טהעדעווא ומלך פרייסען פריעדריך הגדול בצירוף חיל הצרפתים, והיתה צרה גדולה בעיר פראג, ועד כמה השתדל הרב ר' יונתן קודם שנסע מפראג ופעל לטיבת קהלתו, הביא בספר אנרת מחלת אשר הוציא לאור ד"ר ר' אהרן פריימאנן (נדפס מחדש בחברת מקיצי נרדמים משנת תרנ"ח), ושם דף ג' נכתב, שהיו הקצבים בפראג חבושים בתפיסה בסכנת נפשות ממש ועל ידי פעולות גדולות כמה שבועות מקציני הקהל והרב ר' יונתן אייבעשיץ' השתדלו ופטרו אותם מתפיסה. ועיין עוד יש דף ה'.

וביום א', ח"י כסלו תק"ב בא ישרצבא אחד עם איזה בעליז מלחמות לקציני הקהל שיתנו תיכף שבר אלפים הגרים כדי שלא יבזו החובות היהודים ותפסו את הרב מהרז"ר יונתן עם איזה קצינים לשמירה הנקרא "נייסל" או "בירגשאַפֿט" עד שנתנו הסכום הקצוב, וכנראה מן המעשה הזה היה בכסלו תק"ב בפראג, וקודם לכתו מעיר פראג דרש רבים מוסר השכל והוכיחם שישבו בתשובה שיהם הקב"ה עליהם ויצילם מכל צרה (נדפס ביערות דבשו). ועין שהיה אז שעת חירום והמדינה מלאה נייסות, שלחה לו קהלת מעטיץ שטר חרות מהשר של חיל פראנקרייך (פרייען-געלייטשיין) ולכן בא בחשד שהתקשר עם אויבי עסטערייך וגזרה המלכה עליו שלא ישוב עוד לפראג וגם ממונו ורכושו הי' נאלץ לעזוב שם, ובקדמת פלתי כתב ע"ז: בחמלת ה' הוציאני בטרם יצא הקצף במקראים רעים אשר קרה לק"ק פראג, ויצא לפני יצא הקצף ומיד אחר שנכשנו הצרפתים את העיר הלך משם, בכ"ז

אדר שני תקיב מוצאים אנהנו אותו בפירודא, ששם נתן הסכמה על ספר בהינת עולם וכתב: ורגלי כוננו ללכת לקיץ מיין ואנפיה לתורה ולתעודה. ומשם נסע דרך עברו לפראנקפורט אם מאין ונתארה בביתו של הרב הגי משה ראפפ ראש ישיבה. עיין תפארת ישראל הלכות נדה דף קצ"ד: בעברי דרך פראנקפורט נשאלתי מאת הדהיג משה ראפפ, וגם חלק כבוד והלך לקבל פני הרב הגי בעהמ"ח פני יהושע ובצאתו נתן לו ספרו פני יהושע על סדר נשים ובקש ממנו לעיין בו ולעשות סימן במקום שיש טעות או צורך הנהגה והוא עשה במקום אחד או שתיים רושם שקורין קנעטשי. אבל הכתור שהשיב את הספר למחרתו עשה רושם זה על כל הספר שלא מדעת ורצין רבו ר' זונתן, ולמן העת הזאת היתה לבעל פני יהושע איבה עליו (כן כתב הדיין ר' אברהם האלבערשטאט ונדפס בקורות היהודים בהאלבערשטאדט של הדאקטאָר אויערבאָך).

בכל הדרך אשר עבר בה הרב ר' יהונתן יצאו לקראתי עם רב לראותו ולשאול בשלומי ובמעטיין נתקבל בשמחה גדולה והוא היה ממלא מקום הרה"ג מהר"ר יעקב דישר באקאפן ושמה נאספו אליו כל בני לוית חן תלמידים הגונים מקצות הארץ ושם חיבר ספר אורים ותומים, אבל לא היה לו מעות להוצאות הדפוס, שכל ממנו נטלו בפראג, כאמור לעיל. בשנת תק"ה, כאשר היה הגירוש ושריפה בפראג, דרש דרוש גדול לכבוד העיר להושיעם ולהחזיקם. ולמען שישמרו כל העם אפילו עמי הארץ את מצות ה' כדן וכדת חיבר בלשון אישכנו סדר התנהגות לכל השנה ותקון חצות בלשון קצר ושלח הספר הלז לכל בית ובית (יערות דבש 73-72). וכאשר מת בפירודא הרב הגי בדרך כהנא נקרא לבא לקיץ פירודא לישב על כסא הרבנות ונענה למבוקשתם, יען כי שם היה בית הדפוס והוא רצה להדפיס שם את ספריו. אבל אנשי קיץ מעטיין אשר אהבו אותו עכבו כידו שלא לצאת מקיר העיר החוצה תוך הזמן שנתקשר עמהם להיות אצלם. ובשנת תק"ט אחרי מות הרב ר' יחזקאל קצנבלוינגען זצ"ל ככ"ג תמוז נבחר הוא במקומו לאב"ד ג"ק. בשנה שלאחריה נסע ממעטיין דרך קיץ מאנהיים, וכתב שם יום ב', ר"ח אב תק"י הסכמה על ספר אספקלריא המאורה וחתם פה מאנהיים. נעצר לפי שעה כאורה רויץ לקיץ אהיו יע"א, אשר אות למושב לוי. בט"ז אלול בא לכאן וביום י"ח אלול דרש דרוש ראשון בהכנסת הגדולה דקהל אלמונא, בדרוש הזה נטל רשות מהרב יעביץ.

כאשר כתב בעצמו היעב"ץ וזה לשונו בסוף ספר מטפחת : ואספר
האמת רק אפס קצתו כי בשתי דרשות ראשונות נטל רשות ממני
בתפארת גדול ושבה עצום מאד אע"פ שלא הייתי שם בכיהכנסים וגם
לא הייתי אז זקן ובא בשנים כלל. וכאשר בלה דרוש שני בא הרב ר'
יעקב עמדין אליו לביהכנסים ונתן לו שלום והוא החזיר לו שלום וגם
שלה לו לביתו כוס יין לברכה. והרב ר' יונתן בענותנותו וצדקתו רצה
להיטיב עם הרב היג יעב"ץ ובי"ט של ראש השנה שלה אליו את
הרב ר' ליב פרינגר לדרוש בשלומו ולברך אותו ברכת שנה טובה, וגם
צוה לאמר לו שרוצה להיטיב עמו, מאחר ששמע שדחק לו במונותיו
ורצה לכרוז בכיהכנסים שכל איש בג"ק מחויב להיות סדר תפלה שלו
בביתו, והיה הפיץ לעשות לו הטובה ככל לב בלי ספק ולא הרע לי
כל מאומה בתהילה (כן כתב יעב"ץ במטפחת). — ושנה אהת טרם
בא הגה ר' יונתן היה ממשמש ובא חולי גדול וביהוד ביולדות, היץ
פתאום היה מכותם ומתוך כך היה פחד ובהלה בקהלתנו שבמשך שנה
מתו ר"ל ט"ז יולדות, וכל הנשים הרדות אם הניע זמן הלידה, וכאשר
בא הגה בקשו ממנו ליתן קמיע לבת נגיד אחד והוא פ"מ ר' נעטשלעק
הכהן, ולרב הפצרתם נענה למבוקשתם ונתן קמיע והיתה האשה היא
יולדת בשלום, ומאו כלה הגנף והפחד בקהלתנו, והנה הסיפור הזה
אינו גוומא כי דרשתי וחקרתי ומצאתי בפנקס הישן דהברה קדישא
שבו נרשמים כל ההולכים לעה"ב באיזה יום ובאיזה חודש ומצאתי
כדברים האלו והרוצה לעיין בו יעיין, ואחר הלידה של האשה הגיל
פתחו איזה נשים את הקמיע — ומאותו הזמן הוחל רוח אחרת לפעם
במחנה יהודים והתחיל הריב הקשה, ויצתה הבערה להלק בין שני
הצדיקים. — ועתה קורא נחמד, אודיע לך שלא באתי הוי"ש להכריע
בין שני הצדיקים אשר המה בארצות החיים ובוודאי עשו שלום במרומים.
ראה מה שנכתב בהקדמה של ספר ברכי יוסף : שהרב חיד"א עבר
דרך אייראפא ובא לכל קהלות גדולות ורק להאמבורג לא בא וכתב
שם בהקדמה : ולהיות כי בזמן עון הוללה ארץ אשכנז משאגת אריות
בסלע המחלוקת לוחות העדות ושברי לוחות בראש כל חוצות, דין גרמא
שלא נסתה כף רגלו לילך להאמבורג כי מי יטיל כסותו בין לביא ול"יש
ולא יתן דמי כפרו, לכן גם אני אבחר דרכי ואכתוב הדברים והמעשים
כהוייתן בלי הכרע, והנה הקמיע של אשה בת ר' נעטשלעק פתחו
מתנגדיו ואמרו שיש בה מינות וכותב הקמיע הוא מכת המאמינים בשבתי

צבי ימ"ש. ועוד נתן ה"ר יונתן קמיע לאיש אחד עני הולי שתקפה עליו עלמא ואש קודהת בויער בו למאוד והקמיע הוו לרב ודעי ההולי נאבדה ונמוק הנייר והלך לו. והתחיל איש אחד נכל לכתוב על הנייר איזה תיבות ואותיות אשר יוכל בקל לפותרו בחילוק לשון לדבר הנאות לו להטיל בו דופי ויאמר כי הוא הנייר אשר נתן לו וכאשר שמע ר' יונתן מזה הרים קולו ששקד הוא ויחקרו הפוסקים וימצאו כי שקד ענה בו. שהאי"ש שמסרו לו הקמיע הוא נשבע בכהכנסית בס"ת כידו שמעולם לא מסר לו לא הוא ולא שלוחו קמיע זה. והקמיע שנתן לו האב"ד נאבדה והלך לו. וגם על הקמיע שנתן לכת ר' געטשלק הכהן אשר פתחו וחתרו גם כן להעמיד בו פירושים בכלבול לשונות. נתן ר' יונתן פירוש על הקמיע אשר יסודתה בקודש ומסר אותה בבית אדם נאמן בהאמבורג אשר כל המבקש לראותה ובוש לבוא לביתו ילך שמה ויוכל לקרוא בה כנפשו. הקמיעות האלו הראו גם להיעב"ץ ובתהילה לא רצה ליתן דעתו אבל בסוף אמר שהכותב קמיעות הוא מהכת מאמינים בשי"צ וביום י' שבט הכריז היעב"ץ בכהכנסית שלו שהכותב קמיעות אלו ראוי להחרים. וכאשר שמעו פוי"מ דניק דבר זה מאוד חרה להם על ביו"ן של האב"ד והסכימו לכרוז שלא ילך שום אדם למנין היעב"ץ וביום י"א שבט עש"ק החרמו את היעב"ץ. ובאותו יום כתב היעב"ץ להרה"ג יהושע אב"ד פראנקפורט ולהרה"ג שמואל היללמאנן אב"ד מעטין, ולניסו הרה"ג אריה יהודי אב"ד אמשטרדם שגם הם יקנאו קנאת ה'. ובאמת שנאונים אלו כוונתם לשמים להכרית מן העולם את המאמינים בשבתי צבי וכדי לעשות רושם בעולם תפסו את הגדול ורצו לעשות דין בגדולים כדי שיראו הקטנים. ועל ידי שמועות שאינם מבוררים ועדות שקד השבו בשננה שגם ר' יונתן מכת הנ"ל לכן רדפו אותו בכל כהם ונסלה לעון העם הזה כי לכל העם בשננה.

וכאשר שמע ר' יונתן שחדו אותו שהקמיעות מלאים שמות משי"צ דרש ביום כ"ו שבט במקלות העם בכהכנסת הגדולה דאלטונא ומאחר שפתח בדברי תורה אמר: שמעו נא רבותי לא לדרשה קאתינא. אשר הקהלתי אתכם הוא כי שמעתי דבת רבים עלי כאילו חיו יש בי שמין להיות מכת מאמיני שי"ץ ימ"ש, בכך הנני מעיד כי ה' הבוחן לבבות וכל פמליא של מעלה כי נקי אני מעון זה. ואין בי אפילו שמין דשמצה מכת השי"צ ולבבי שלם עם ה' מבלי שנות כו' וכסופו אמר: אף אני בתפלת מנחה אני מעורר דין אם יש בי שמין מינות חיו לילך

אחר דעת ואמונה הכוזבת הרשעים הולכים תהו כח של שיצ ימשי
 ירד אש ולהבה ונפירות משמים לכלות אותי והריני מהרים כל הרשעים
 כת הנ"ל. והרב ר' יונתן שלח פירוש על הקמיעות שנתן להאישי המקובל
 הרה"ג שמואל עססינגען ראב"ד מינסטער אוהבו של ר' שמואל היללמאנן
 ממעטין, כאשר נראה מהאגרת שכתב ר' שמואל היללמאנן להרב
 שמואל עססינגען ותוארו שהוא איש אלוקים וליה גליא רוי"א. וגם להרב
 המקובל מהור"ר אליהו איילינאב אשר מבני ביתו של הרב דק"ק
 אמשטרדם מהור"ר אריה יהוד' גיסו של יעב"ץ. והרב ר' אליהו איילינאב
 היה אוהב נאמן להרה"ג משה חניו, אשר גם כן קנא נגד כת שיצ.
 כאשר תראה בסוף הבורוספר ברכת אליהו. ושניהם כתבו שלא נמצא
 בקמיעות הנ"ל שום רמז והישג של כת שיצ והעידו שמים וארץ
 שהקמיעות הנשלחים להם הם קודש. ועוד כתב ר' יונתן אגרת קנאה
 לתלמידיו שיעידו ויגידו אם ראו או שמעו ממנו מעולם שום דבר או
 מעשה שלא כדת תורה, או אפילו מנהג מנהג חסידות אשר עבר.
 וכששמעו תלמידיו שרדפו והשרדו את רבם מיד כתבו אליו דברי אהבה
 והרב אב"ד לובלין החרים בתחילה ביום ראש הודש אייר תקי"א את
 המתנודים והיושדים אותו, וכן עשו קהלות גדולות כמו ניקאלסבורג בהודש
 אב, והתומים על החרם רבנים ודיינים מכל הנגילות בפרעסבורג,
 האללישוי, פרוסניטין, קרעמזיר, רוסטיין, קרעמנוי, האציפלאין, שטאמפפן,
 סעמניין, קראקוי, זאלקיעוו, ווילנא, ואלו הקהלות עם ראשי בית דין
 והפרנסים אשר כתבו הסכמה והצטרקות להרב ר' יונתן: פראג, וויען,
 קראקוי, פוזין, וכו' של חמשה קהלות בעיר מיר התרימו את כל
 המהרהר אחר ר' יונתן, והיעב"ץ פנה אל הרבנים דק"ק וויניציע, ליווארנא
 וקאנשטאטין שהם ירדפו ויקנאו נגד האב"ד דאיהו, אבל הם השיבו
 שלא ישרדו אותו בשום דבר מאחר ששמעו דבריו. כעין זה כתב גם
 הרה"ג יחזקאל לאנדוי, וכאשר ראו מתנודיו שרוב הקהלה בצדו של
 ר' יונתן וגם רבנים דקהלות גדולות סמכו את ידיו, הלכו בערכאות של
 נכרים והלשינו עליו אצל העצה (ראטה) בהאמבורג, אבל כשמוע ראש העצה
 בהאמבורג את דברי התנצלותו, או הכיר כי האמת אתו ופטרם לשלום.
 ואח"כ הלכו אל מלך דענעמארק פֿרעדעריק החמישי והלשינו עליו
 והראו חמשה קמיעות ממעטין, וגם אמרו שנבחר שלא כדון ושורה,
 ורק קרוביו בחרו אותו לאב"ד, ועוד הלשינו שתלמידיו מכתרים אותו
 בתוארים הגאות רק למלך בשם עטרת ישראל נזר ראשינו, והמלך

צוה שהרב ר' יונתן ינקו ויצטרק את עצמו בענין המשה עשר ענינים, אשר חשדו אותו והלשינו עליו מתנגדיו ועוד ישתן פירושי לקמיע בלשון אשכנז. ובהרו המשה אנשים אשר להם יד בהכמה, האחד פרא-פֶּעססאר קארל אנטאן בהעלמשטאט, והוא משומר וכתהילה היה תלמיד של ר' יונתן, והשני פראפֶּעססאר מענערלין בפראנקפורט, והשלישי פראפֶּעססאר בוימנארטען בהאללע, הרביעי פראפֶּעססאר אהריאס בקיעל והחמישי קארפצאוו בראסטאק (עיין יאָסט). והם הוכיחו והגידו שצדקן כל דברי ומעשי האב"ד, והמלך הוציא לאור צדקו וצוה כגורת המלך שלא ידבר שום אדם מאומה נגד האב"ד, וגם היה מחדש ברירת האב"ד ונבחר כרוב מנין והיה שמהה גדולה בקהלתנו. והרב ר' יונתן רצה לדיות נקי גם בדיני ישראל ורצה לכא לפני בית דין של שלשה דינים מומחים לרון לפניהם והם ישפטו פה אל פה אם צדקו דבריו ומעשיו, והסכימו מתהילה כזבליא וזבליא בהרב המפורסם מהור"ר מרדכי אב"ד דק"ק ליסא ראש איבע ארצות ובהרב דק"ק גלאנוי הרה"ג אשר לעמל והשלישי יהיה הרב דק"ק בערלין, ובתוך הזמן נתבקש הרב דק"ק ליסא כישיבה של מעלה ובמקומו נבחר אחיו הרב אברהם, אבל מתנגדיו לא רצו רק שיבא לדין לפני שלשה הרבנים שהם מתנגדיו והם הרב דפראנקפורט ומעטין ואמשטרדם, ועל ידי זה נתבטל הדבר. בשנת תקי"ד יום ג' מרחשון נתוועדו בק"ק יערסלאוו בועד גדול והפסק שיצא מהוועד הוה נתן לכתוב ולהפיץ בישראל שהרב ר' יונתן נקי וזכאי והאמת והצדק אתו, ובאותו ועד נשרף הספר אסקלריא המאורה, וביום כ' תמוז תקי"ד נתוועדו בק"ק שטאבניטין ועד דק"ק קראקוי ולעמבערג וגם שם הסכימו על פירוש הקמעות שנתן ר' יונתן והצדיקו דבריו, ועוד הלשינו אויביו שנית במלך דענעמארק אבל המלך לא השגיח בדבריהם והגדיל חסרו עמו.

בשנת תקט"ו מתה עליו אשתו מרת עלקעלע ושני הדינים אחר מותה הוציא לאור ספרו לוחות העדות ושם כתב דבריו התנצלותו ועל ידי ספרו זה וכפרט אהרי שמתו הרבנים דק"ק מעטין ואמשטרדם הדל הרעש הגדול קצת. שבע שנים הי' הריב הקשה בקרב שלש קהלות, וכ"ד ספרים נכתבו מהרב יעב"ץ או תלמידיו (אשר אזכרם אי"ה בחלק ב') בענין המחלוקה הזאת ועיקר ספרים הם: עדות ביעקב, שפת אמת, עקיצת עקרב, התאבקות תורת הקנאות, אסקלריא המאורה ושברי לוחות העדות. ומאוד הצטער הר' יונתן על ביטול התורה שגרמה לו המריב

ומהלוקה וחילול השם בין הגוים, ובכל זאת התאמץ להרבות גבולו בתורה, כאשר נראה מגדולי תלמידיו אשר שמשו אותו באלטונא, וגם נדפס מה שדרש בסיום על מסכת בבא מציעא שלמד בישיבה סוף יערות דבש.

והרב ר' יונתן לא ביקש לענות את איש ריבו וכן סיפר הראב"ד דק"ק אלטונא מנחם מענדל פראנקפורטער זצ"ל שהיה תלמידו (עיין פני תכל 242) לאמר: רבינו לא שת לבו על הלעג והבוז אשר שפך עליו איש ריבו, רק אמר היטב חרה לי והמסי עליו כי השחית זמן היקר בלימודי.

רק פעם אחת עלה עשן באפה, כאשר דרש ביום שבת הגדול בבית הכנסת בסוניא טמאים נדהים לפסח שני ויהי כאשר ראו משנאו (אלה אוהבי ר"י עמדען) כי ישתוממו הלומדים על עומק פלפולו ושכלו הגדולה, והכבוד וההלל והשבה אשר רוב העדה ידעו בפיהם, ויבושו ויחפשו למצוא הפתה הקטן אשר בקיר בית הכנסת, וירא ר' יונתן ויקרא בקול, ראו טמאים נדהו לפתה שני! ויוסף לאמר: אם ריב לי את איש ריבו, הלא שנינו לומדי תורה אנחנו, אך מה לי ולכם הטבחים והורשים ויוקבים ויונבים? ובאמת היכה יתירה היה לו לתלמידיו, וצער גדול היה לו כאשר הלשינו משנאו אצל המלך שהוא מכביד ומעמים עול הקהל ובעלי בתים על ידי רוב תלמידיו והוצרך למעט בית מדרשו ולגרוע מנין תלמידיו והרבה הצטער אותו צדיק על ביטול ומיעוט התורה. — ראה מה שדרש בעיר אלטונא והוכיח את בעלי בתים להחזיק הבהורים העניים שמהם תצא תורה, עיין ביערות דבש הלך שני דרוש ב' שם כתב: נא ונא אהי ובני מה ההשדוני, אני אוהב אתכם יותר מעצמיכם. עשו נדרים, קדושים תהיו כי אתם בעצמיכם קדושים לבן התקדשו והטהרו ושמרו נפשותיכם ובפירט בקורבת עבירה, והחזקת לומדי תורה ובהורים הבאים מרחוק וכי חולקיהם קמיה מלכא קדישא דמכתתים רגלם לתורה ותעודה, ואתם אינכם מרחמים עליהם, כממ"נ אם אוהבים אתם להם איך תוכל להתעלם ואם שונאים אותם הלא אם רעב שונאך האכילהו לחם ולמה יהיו הבהורים קרה מכאן וקרה מכאן. — ועוד כתב באותה דרשה: אחי למדו היטב מבלי לנטור איבה ואדרבה להיטיב לשונאיו, לו עמי שומע לי להסיר קנאה ושנאה ותהרות או יודאי יתקלם עלאי ובוז יתחוק הדת ואיש את רעהו יעוורו.

והרב הדיין זקן המופלג דקהלתנו ר' יעקב כ"ץ נ"י ספר ישמע
 מרבו שפעם אחת הלך הרב ר' יונתן במסיבה ההולכת מביתו לבית
 הכנסת לתפילת מנחה לעת ערב, וכאשר הגיע באמצע הדרך והומה
 מכאן והומה מכאן, ורא איש אחד עומד כנגדו והרבו סבין של קצבים
 בידו וביקש לשורדו מן העולם, וכאשר הרים ידו נתן ר' יונתן עינו בו
 ויחרד האיש חרדה גדולה, ופחד ואימה אהותחה, ויפול על פניו להתחנן
 על נפשו ולבקש מהילה, ואמר כי איזה אנשים פיתו אותי, והרב ר'
 יחונתן אמר לו: בני מה עשיתי לך, כי אתה תבקש את נפשי? ראה
 כמה השנאה ומחלוקת מקלקלת השורה ואפילו לעבודה המורה לטיפות
 דמים מביאה את האדם, לך אמור לאותם ששלחוך: אני מוחל להם
 אבל הם ישובו אל ה' שיכפר בעדם.

ובקאפונהאנען נמצאים עוד הכתבים של דברי ריבות והמלשינות
 שהביאו בערכאות של מלך, ושם נמצא נ"ב: פעם אחת מת איש אחד
 שהיה שרוי בהם, ובקבורתו הלך יל"ה בית דין וישם אבן אחת על
 קברו, ועל זה הלשינו אצל המלך, שהרב ואוהביו סוקלין ומנוולין את
 המת, וכאשר שאלו מאת המלך: מה הדבר אשר שמענו, אמר הוא
 שרק אבן אחת נתנו על קברו כד"ן מי שמת בנדוי והחרם היה נוהג
 או ברשיון המלך, אבל הוי"ש שנוולו או סקלו את המת עצמו.
 ושוב בא אדם אחד ונשבע שראה את הרב שאכל בתשעה
 באב, ואחר זמן נתהרט ובא לבית דין ונתן אמתלא לדבריו שאמת מה
 שאמר, אבל שבת שחל בו תשעה באב היה.

והנה הרב הצדיק הי"ם נתן דעמביצער ראביד דק"ק קראקוי
 בספרו כלילת יופי כתב על סופר אחד בזמננו בספרו 'קורות יהודים'
 שהרהיב בנפשו עוו לבא ולהכריע ביניהם ור"ן כצבי אחר שבדי לזהות
 על לא אמת ונכון, והסופר זה ידוע שהוא גרעין, ובאמת קם והתנבר
 הרב המפורסם דק"ק קאטטאוויטין דאקטאר כהן נ"י ויצא להלהם נגד גרעין
 והוכיח בראיות ברורות וחקירות בספרו Ehrenrettung Jonatans (נדפס
 בלשון אשכנז בהאנגאפער), שהכותב קורות יהודים, גרעין, בכל דף
 ודף וכמעט בכל שורה ושורה טעה או שגה או לא רצה לדאות האמת,
 ודן וחייב את הרב הצדיק גאון עולם אשר ממוזניו אנו שותים, ומזיזו
 כבוזין וחשבו כקלדראש ויושב ננינות שבר, ובענין הקמיעות ז"ף ושיבש
 ומחסר איזה אותיות כדי לחייבו, וגם אגרת של הגאון המפורסם ר'
 אליהו ווילנא זצ"ל הפך גרעין ודרשה לדעותה, וזה לשון תהי"ט אליהו ווילנא

זצ"ל: הא לך השוכתי ישיש כנכור לדוין אודה משרים בתורה ויראת
 הטא ולקרב העם לתורה ולתעודה, רבה דעמא מדברנא דאומתא הרב
 המאור הגדול הגאון אמתי המפורסם חריף ובקי ניי עיה פיה כבוד
 קדושת שמו נאה לו מזהיר יחונתן ודיו. הגיעני מכתב פתוהי הותם
 גיה"ק ששלח פירושים אמיתים על הי קמיעות דמיין הנדפסים אשר
 יסודתם בהררי קודש ובקש ממני לעיין בו אם ישירים הם
 והטריה עצמו ממדל צעדו ס"ת בעו"ה שדויה בצער והוא הודיע
 צעדו לרבים ומי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנזה לעשות שלום
 שישתקע איש התבערה איש וזה אשר לא כדת, כו'. מדברים אלו יראה
 כל הקורא בשכל ישר ודעת תבונה שהרב ר' אליהו ווילנא עמד לימין
 צדקו של רבי יחונתן, ועיין בספר "עדהענדעשטונג דעס ר' יחונתן
 איבענשיטיין". ועוד יש אנרות ומכתבים ביד הרב המפורסם דק"ק
 קאטטאוויטין שבאו אחר זמן הרפסת ספרו לידו אשר יעדו ויגידו כולם
 שצדקת הצדיק במקומו עומד.

והרהיג ר' אלעזר פלעקליש בעה"מ. שו"ת השוכה מאהבה ושאר
 חיבורים יקרים ראש בית דק"ק פראג. גם הוא יצא להלחם כנכור עם
 הרשעים הרצים אחר צבי מודה צבי שבור בספרו. אהבת דוד, נדפס
 בשנת. טמאים לנפש' בעיר פראג. והוא ידע היטב את כל המקומות
 אשר ישבו שם אנשי כת שיצ והכיר את האנשים ההולכים אחר עצת
 שיצ, שהיה רב בנאטיין סמוך לעיר פרוסניטין במערהין וגם בפראג
 והוא היה תלמיד של הרה"ג יחוקאל לאנדווא סג"ל וברשותו מצאו ספר
 עדות ביעקב וכסופו של ספר זה מצאו פסק צעטטעל מחובר על הספר
 ושם נכתב וז"ל:

בע"ה.

הנה עדות זו עדות שקר והוציא לעז על גדול עולם גיע ועל
 שארי גדולי ישראל יגדו על משכבותם והשד אותם בדבר אשר לא
 היה ולא נברא אלא למשל ולשנינה ולא היה בהם שום שמין מינות
 מהכלב שבתי צבי שבור ומכלבים אשר סבבוהו לא שמצה ולא שמצה
 דשמצה ומרוב שנאה וקנאה ונקימה ונטירה יתירה דבר דברים בטלים
 אלו שרצה למאזהו פני כסא תחת אביו הגאון זצ"ל ולא עלתה בידו
 כי קימו וקבלו היהודים את גאון עולם ולכן חמתו בעדה בו ואש
 תוקד בקרבו ודבר דברים שקרים וברים ומרים ושאריו ל"י מארי' כי
 גם הוא היה רב גוברי'. ולא גנותי עדות בדותא הלז למען ידעו הדורות

וילמדו ללול ככלבים רעים מאמוני שבתי צבי שחוק טמא וכל הבאים אחריו שם רשעים ירקבו. קנתי ספר הלל וגם כתבתי עש"ק יי"ד שבת תקע"ו לפ"ק פה פראג.

הק' אלעזר פלעקליט.

המכתב הזה נדפס במ"ע מאנאציען פ"ר ד"א וויסענשאפט דעם יודענטהומס משנת תרמ"ב, ע"י ר' ש. ה. האלבערשטאם.

והנה במכתב-העתי של גרעין משנת תרל"ו נכתב שהרה"ג ר' יהונתן נשבע שבועת שקר (מיינייד), ובאמת הוא מכת שבתי צבי ישראלי, והביא ראיה לדבריו ממכתב שנמצא אצל המלכות בעיר פראג, ובמכתב הזה שנתחם בהתיימת ובכתיבת יד של הרה"ג ר' יחזקאל לאנדוי וצ"ל, ביקש הרב ר' יחזקאל לאנדוי מאת המלכה מארי-א-טהעדעווא שלא נתנה רשות להרב ר' יהונתן אייבעשיטיץ אשר הוא מכת האחרים שיצא לשוב לישבת בעיר פראג—כאשר שרכים מאנשי ק"ק פראג רצו לקבלו לדרשן בעיר פראג, בעת שגברה מהלוקת כאלטנא, וממכתב זה דן והוכיח גרעין שאמתים דבריו שהרב ר' יהונתן הוא מכת צבי מודה, ובשנה ראשונה שבא הרה"ג מוהר"ר מרדכי עמרם הירש נ"י לעיר פראג דרש ביום אחרון של פסח בבית הכנסת שקורין ציינינער שוהל (אשר בבית הכנסת הזה הדיש ר' יהונתן כמה פעמים כנוכח ביערות דבש), ובתחילת הדרשה אמר הרב ר' מרדכי עמרם: רבותי! בימים אלו שמעתי וקראתי שדיבר וכתב החוקר גרעין במכתב העתי שלו סרה נגד צדיק עתק ונשגב ר' יהונתן ז"ל ואני צויתי בנזרת מרא דאתרא להביא לפני את המכתב הזה שממנו העתיק גרעין את דבריו ואשתומם על המראה, שראיתי שמעולם לא כתב ולא התם עצמו הרה"ג ר' יחזקאל לאנדוי תחת המכתב הזה, רק איזה סופר שאינו ידוע ובוודאי מצד מתנגדי ר' יהונתן כתב המכתב הזה, והנה אפילו יהיה אמת שהרב בעל נודע ביהודה ביקש כזאת מהמלכה, לא היה שום ראיה משם, שהרב ר' יחזקאל לאנדוי לא רצה שירבה מהלוקת בעיר פראג ובוודאי אם היה בא ר' יהונתן לעיר פראג אשר שם יושבים הרבה ממתנגדיו וגם הרבה מתלמידיו ובתוכם הרה"ג ר' זשה איידליץ עזרו בחיים, וחשיט וראו שבעיר פראג יתעורר כל הריב מתחילה, ומה לו ולצרה הזאת, לכן היה הוא נוגע בדבר, אבל אינם צריכים לטעם זה ששקר מוחלט הוא שהרב ר' יחזקאל לא ביקש כזאת מהמלכה וכל דברי החוקר גרעין בטלים ומבוטלים, והרה"ג המפורסם ר' מרדכי עמרם הירש נ"י נתן לי

רשות להודיע זאת בשמו וגם כבר נדפס ד"ז ביארהעסקאלענדער מפאשעלעם בעיר פראג, וגם הרב דק"ק קאטאוויטין מוהר"ר יעקב כהן נ"י כתב מרורות נגד גרעץ שכתב שהרה"ג ר' יהונתן נשבע שבועת שקר (ע"ן ל'טראטורבלאטט, הוספה ל'ידישע פרעסע' נ"ו 4 לשנת תרל"ז).

המשורר הגדול ר' נפתלי הירץ וויזל סיפר להרב משה פראנקפורטער ז"ל: בהיותי בחור בישיבת אדוני מורי הגאון רבי יהונתן אייבעשיטין זצ"ל, הואלתי לכתוב ביאורי על תורת כהנים, ויודע הדבר למורי, ויקרא אלי ויאמר: „נפתלי הראיני את אשר כתבת ואירא מאד ובושתי להרים ראשי נגד מורינו, כי מוראו ופחדו על כל תלמידיו, וידם הרב את קולו ויאמר: הנני נזר עליך לקרותו והייתי קורא לפניו והוא יושב על כסאו וידיו סמוכות על ידות הכסא, ויהי בקראי כמה דלתות, ויקם הרב מכסאו וידם את ידיו, וישבחה את פירושי עד מאד, ושם כתב שאמר אלי הלא כל דבריך כאלו נתנו מסיני (ע"ן פני תבל).

וגם הפילוסוף ההבס הגדול ר' משה דעסוי קיבל פניו, ובקש מאת הגאון ר' יהונתן לתת לו שם חבר, והרב התנצל באמרו, לא חבר כי גם בשם מורנו אתה ישר ויכשר, אך לא זה מנהג הרבנים לתת תואר חבר לפניו.

אחיו של הרה"ג ר' יהונתן היה הגאון מוהר"ר אהרן, כאשר התייחס אחריו הרה"ג אברהם נפתלי הירש לערנער רבי' דק"ק קראקוי דודו של הרה"ג מוהר"ר מאיר צבי לערנער אבי' דרי"מ דקהלתנו אלטונא, בספרו צלותא דאברהם שם בהקדמה כתב: אבי מורי ורבי הרב המופלג בתורה ובחכמה הנניד המנוח מ"ה מרדכי צבי בהגמאה"ג מה"ז זאב וואלף חכמתו וצדקתו היו נודע בשערים חכמי ישראל מכיריו בזמנו ה"י שמו מפארים כאשר הוכיחו המכתבים שנשארו אחריו ז"ל אשר ראינו מכני אהותיו המאורים האדירים ה"ה הרב הגאון המקובל אלוקי מ"ה נתן נטע זצ"ל אבי' דק"ק פשעודבארו בהגאון מוהר"ר אהרן זצ"ל אה"י הגאון מאור הנולה מוהר"ר יונתן אייבעשיטין זצ"ל.

והוא לא אהב לילך בנדולות וחסף עצמו לכתוב שו"ת כדרך הגדולים כאשר נראה ממה שהשיב להרה"ג עקיבא איגר הראשון אבי' דפרעסבורג על שאלתו בענין מינקת, וזה לשונו בסוף: כזאת אמרתי להודיע דעתי הקלושה להפק רצונו ולרוב חיבתו אלי כי לולא זאת לא הייתי מישב לו כי אינו נוה לי בשו"ת מכמה טעמים. — ולא הפיץ

בתוארים ומליצות וביקש משואליו שלא יאריכו בהם. עיין בסוף סי' בני אהובה.

והרב ר' יהונתן תקן כמה תקנות בנין.

והנה בקהלתנו המנהג עד היום הזה שהכהנים עושים ארונות למתים בחצר בית הכנסת. ושם לשבת העצים המיוחדת לכלים ולעצים לעשות בהם הארונות ובתהילה כשכאו בני החברה קדישה דקברנים מבית הכנסת היו עושים בעת הצורך הארונות. ופעם אחת דהפו ודהקי זה את זה ובאו לידי סכנה ותיקן הרב ר' יונתן שרק כהנים יהיו עושים ארונות ובוה יהיה להם חלק במצות גמילות חסד של אמת, והמנהג הזה נתקיים בק"ק אלטונא עד היום הזה.

ובפנקס דברי התקנות דקהלתנו נמצא בחתימת ידיו דף מיט.

בשנת תקי"ד י"א ניסן איסט בעיטלאססען ווארדן, באשר בשנת תקי"ו הותר הרצועה שמותר להיות פרנסים זה עם זה שני בשני וגם מחותנים כשרים להיות פרנסים זה עם זה ובשנת תקי"ז האי שתא התעוררו איזהו עוררים על התקנות הנ"ל—להשקט הריב ולהיות שלום בקהלתנו הוסכם שמהותנים מותרים להיות פרנסים ביחד אבל לא שני בשני—ועוד תקנה שרק על שנה אחת יהי' התמנות הקהל ועל ההתום בא ר' יונתן.

תמוז תקכ"א הוסכם בוועד פו"מ לברור ט"ו אנשים שיעשו תקנה שלא ידבו יותר מדאי סעודת מצוה ברית מילה ופדיון הבן וגם בענין שלא יקחו ריבית—יונתן.

יום י"א ניסן בוועד הנזכר לעיל בו כתב הרב ר' יונתן בכתב ידו בספר תקנות שהתעוררו מעוררים ואמרו שהתקנה הלזו שמוותרים מחותנים להיות פרנסים יהד עתה נכתבה בפנקס תקנות, לכן הובררו ט"ו אנשים לעשות מחדש התקנה הלזו ובכל וועד כתב שהברורים יקבלו התמניות רק לשיש ולטובת הקהל.

יום כ"ד סיוון שנת תקכ"ד היה הועד האחרון מהקהל בצירוף ר' יונתן, ואלו דברי יונתן האחרונים הנמצאים בספר תקנות של קהלתנו בכתב ידו קדשו בידיים רופפות, היום הנ"ל נבררו על פי קלפי וגורל שבעה כשרי הקהל ועתה באו השמות הנבררים...

ולבסוף כתב כל אלו נכחרו וכה יהי' תמיד כשוב הקהלה לנצח אמן. הוחם על הנ"ל אשר במעמדי נעשה ואין בו דבר עול.

יונתן הפיק אה"ו.

ודאגה גדולה הי' לו מבנו וואלף אשר בא על ידי הכרים רעים על דרך לא טוב, והוצרך לילך לפליטה והניח באלטונא חובות גדולות ואז אביו ריחם כרחם אב על בנו, והיבר ספרו כרתי ופילתי בשנת תקכ"ג ושילם כל החובות שעשה בנו. אבל שאר בניו ובנותיו היו צדיקים ולומדים מופלגים ובספר כרתי ופילתי הביא דברי תורה מבנו הי"ר מהור"ר מרדכי, ונכדו היה דר באלטונא ונבא על ההתום בכמה תקנות עם פרנסי הקהלה בפנקס התקנות דקהלתנו.

והנה הרהיג יהוקאל לאנדוי במכתבו כתב: וודאי צדיק וישר הוא שלא יהיו תלמידיו בנן ערן והוא בניהנם, וידוע שהיה לו עשרים אלפים תלמידים ומגדולי התלמידים שבאשכנז ובעהמען היו צדיקים מופלגים וארשם שמות הנודעים לי: (1) הרב הגאון מהור"ר אברהם פאפערס הכהן אב"ד דק"ק טעפליץ, (2) והרב המפורסם ר' זרח איידליץ בעל המחבר אור לישורים ברורי מדות, מלאכת מחשבת ראש ישיבה ודרשן דפראג, והוא כתב על רבו ר' יונתן: הוא גדלני ורוממני כאשר נודע לכל בני קהלתנו כל הטובות שעשה לי שהייתי יתום ועני בני עניים מבלי שיהיה תשלום גמול מהם, ואפילו הכי גדלני וכאב על בנו השנייה—וכן נאמר גם אנהנו כי לא נודע לנו שום הטא ואשמה ברבינו ואדרבה אפילו הקנאים אשר פגעו בו וחזרו למצוא עילה ולא נמצא בו אפילו שום גנדוד איסור דרבנן שעבר עד שהוצרכו לחפש ולהעליל עלילות בבילבול לשונות תוך קמיעות מזויפים ומשם ראה על גודל הסידותו ומי הוא אשר יוכל להתפאר בזה עד זקנה ושיבה הוא לא עשה לשנאיו כלל — ואדרבה אפילו אהר כל הרדיפות אשר רדפוהו וחשדוהו לא פגם בכבודם וביקש מהם בהקדמה לוחות העדות מחילה אם היה נראה להם איזה התנגדות שפלטתו הקולמוס, (3) הרהיג וואלף אויסטערליין דיין וראש ישיבה בפראג, (4) הרב הגאון מהור"ר נפתלי הירש וואסערטריילינג ראב"ד דכל מדינת העסען מקירכהאין, התן בהמ"ח ספר שמחת הנפש, והוא היה מאוכלי שולחנו של ר' יונתן והלך אתו כאשר נתקבל למעין מפראג והוא כתב: אעידה עלי שמים וארץ שמעולם לא שמעתי ממנו ולא הרגשתי שום רמוז רמזא ממנו שיהי' בו חיו צד מינות של שי"צ סהדי במרומים כי בכל עידן זמנים שמתו עיוני והשקפתי והצצתי בין החרכים (עיין לוחות העדות), (5) הרהיג ראובן שמעון פלענכע אב"ד דק"ק דארמשטאדט וכל המדינה, והוא כתב: רבים הלכו לאורו מארבע כנפות הארץ אליו יאספו עדרים עדרים

להעמידם על האמת והיושר ולגולל את האבן הטועים מפי הבאר עוקר הרים וטחנן זה בזה בפלפול, האיר עיני העולם בתורה (עיין הקדמה והסכמה ליערות דבש). 6) הרהיג טיאה ווייל אביד וריס דיק קארלסרוהע ומדינת באדען, כתב סיבות שנים ראשונים לא צדיקים לפרסמם. לכסיל יהשב המעיד על שמש בצהרים כרה כחמה שהוא יממה — ובהותי יוצק מים על ידי מורי ורבי המובהק נאון עוינו רשכבהיג כדרשותיו וקוקן דנורא נפקין מפומיה, וכל שומעיו תצילנה אוניו מימים ימימה, הן הן הדברים הניתנים מסיני לאום אני הומה. 7) הרב בנימין וואלף פוסוויילער :המדינה. 8) הרהיג מינקי האלבערשטאט דיין וראש בית דין האלבערשטאט. 9) הרהיג קים קדיש דיין דקהלה קודש קראטאשין, בהמיה מאמר קדישין על חשן משפט. 10) הרהיג יהודי ליב המוציא לאור ספר יערות דבש. 11) הרהיג ליב מעליש, ראש בית דין דיק פראנ למד אצלו באה"ו. 12) הרב הנאון שמואל האלבערשטאט, ראב"ד דיק האננו ומדינת עלזאם, וכתב אגרת להתנצלות רבו נרפס בלוהות עדות דף מיה. 13) הרהיג דוד קאדיש, ראב"ד דגליל הראדים בכעהמען, 14) הרב ישראל אייבענשיטיץ, 15) הרד דוד מאנדעבורג, המוציא לאור ספרו אהבת יהונתן, 16) הרב המפורסם ליפפמאנן מעללער, המפורסם בשם ליפפמאנן נאון, השאנת אריה שהיה ראב"ד במעטיץ כתב בהסכמה על ספר יערות דבש בתוך דברים אחרים: בהיותו יושב בכאן רבים השיב מעון, לא אניס ליה כל רו — וגם ריש ישיבה דמעין הרד דוד די שבועק העיד כן עליו. 17) הרהיג ר' אייויק ווילנא דיין ויושב בבית-המדרש דהאנאפער (כן כתב דיר לאנדסכער). 18) הרהיג פנהם בן הרב עזריאל בעהמהים נחלת עזריאל, 19) ההנם המפורסם ר' נפתלי הירץ וויזל (עיין פני תבל דף 240), 20) הרב הנאון רביד דניק אהיו מנהם מענדל פראנקפורטער זיל והוא סיפר נסים ונפלאות מגודל חסידות וצדקת רבו (פני תבל).

והנה הנפלא לראות בזה, כי גם במשך שנות הועם, בעת אשר רדפו את רבינו מבית ומחוץ וההבערה ללהב יצאה, ובעת אשר מתנגדיו קמו ובקשו לשלול ממנו כל חלק ונחלה, להסר המצנפת ולהרים העטרה, גם אז התכבדו עמו ראשי קהלות הקודש היותר גדולות והנכבדות שבישראל, והראו לו כל אותות אהבה ויראת כבוד, ויקראו אותו בקריאה של חבה כי בא יבא אליהם לכהן פאר בעדתם, ולהיות להם לאב ולפטרון על העיר ועל המדינה, כן תראה בשנת תקי"א בזמן הקיץ

נקרא מן העדה הגדולה והעתיקה שבעיר קראקוי להיות אביד ור"מ פה ק"ק קראקוי והמדינה. למלא מקום אבותיו הקדושים. מקום אבי זקנו הגאון המקובל בעל מגלה עמוקות ז"ל, כמבואר במכתב הרבנים הגאונים בי דינא רבה דק"ק קראקא מיום ז' אב תקי"א לפ"ק, וכתבו שם, "שהסכימו על זה כל בני הקהלה להיות לנו לשם ולתהלה, להחזיר העטרה ליושנה כבתהילה, והתנדרו עצמם כבוד הקהלה ויחידו סגלה לבקש מאת אדוננו הגדול הוואייודא שר הצבא יר"ה ברצוי דברים וברצוי כספים ולהוויל זהב מכיסם ועלתה במחשבת כבוד הקהל יצ"ו לכתוב תיכף ומיד שטר רבנות". ועל זה חתמו שם כל ראשי הדיינים דפה נלווחות העדות דף ל"ה. -- וגם אח"כ בשנת תקי"ג נקרא רבינו גיב להיות לאביד ולר"מ בק"ק ניקאלסבורג והמדינה. אבל הוא נשאר על מקומו, מפני שלא רצה לפסוק ממשנתו ולעזוב את ישיבתו הגדולה והמפוארה אשר כבר מצאה קן לה שם מיד בתחילת בואו לג' קהלות שם. כי נקבצו ובאו אז תלמידים גדולים והשובים מכל קצוי ארץ לשאוב ממעין חיים חכמתו העמוקה, ובתוכם גם הרבה בעלי תי"סין גדולים חקרי לב לא מערי פולין וגאליציעין לבה, אלא גם מערי אשכנז כאשר הבאתי, ואף גם זאת כל בחורי המד מבני עליה אשר שקרו שם על דלתות בית מדרשו מצאו כולם מגן ומחסה בבתי הגבירים והקצינים בני קהלות אשר נדכו רוחם הטהורה להספיקם בלחם ושמלה די והותר וזה היה לקוץ בעיני משנאווי, ובכל זה לא פסקה הישיבה שם גם בשנות המחלוקה, כי רבינו ז"ל כל יצעו וכל הפצו היה כל הימים להגדיל תורה ולהאדירה, וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ, והיה עומד תמיד על המשמר ללמוד וללמד תורה בישראל, ומסר נפשו עליה גם עד זקנה ושיבה, וכל כך גדלה תשוקתו בהרבצת תורה ברבים יומם ולילה, עד שלא לקח לו מועד וזמן לכתוב גם כן תשובות להשואלים מאתו דבר ה' זו הלכה, כדרך שאר גדולי הזמן, על כן תשובותיו מעשות, כי לא השיב רק לעתים רחוקות, כמו שהבאתי לעיל מרבי עקיבא איגר, וגם ראה מזה בשו"ת השיב ר' אליעזר, וכן בספר אור נעלם סימן ל"ג, ל"ח, וכמעט לא לקח גם כן זמן לסדר את חיבוריו היקרים לבית הדפוס באלטונא, כפי אשר כלתה נפשו לזה מכבר, כי להיותו טרוד מאד בגירסה דחה את הדבר מוזמן לזמן באמרו כי עוד הזון למועד, אך לעת זקנתו בראותו כי קרבו ימי פקודתו, או קם והתעורר והוציא לאור הדפוס באלטונא ונתן קדימה לספר כרתי ופלתי ואמר שיש לספר זה קדימה

לפני ספר אורים ותומים, באשר הוא דבר יגוה לכל נפש. כי עיקר הדבר היה לו יראת ה' לידע את הדרך ילכו בו כאשר הוכיח את הלומדים היושבים או על מדין והיה לומדים יותר השן משפט ולא ידעו בטיב דרך אורה היים ויורה דעה קמן וגדול שם ידרשו לדעת המעשה אשר יעשון והדרך אשר ילכו (עין בעדות רביש והקדמה לפלתי).

וישב הרב ר' יהונתן על כסאו עד שנת תקכ"ד, ובהודש אלול שנה זו הלה במחלה אשר מת בה ועלתה נשמתו השמימה בקדושה ביום כ"א אלול.

בפנקס דקברנים כתוב: ביום השלישי לירח הששי ירה אלול לפרט א"ב י"הו"ינ"ת' הצדיק אב"ד שלש קהלות אלמונא האמבורג וואנדסבעק בשמו שם טוב משמן ביום המות מורינו ורבינו הוקן והוישיש מושלא ומופלג גדול בענקים כמוריר יהונתן נרו כבתה ובא השמש יהונתן אשר עשה הישועה הנדולה הזאת בישראל, וישכב עם אבותיו וסמוך למיתה קבורה, ויקבר לעת מבוא השמש כי פנה היום כי יטו צללי ערב יום זה גלה יקרנו ונושל תפארתנו תפארת ישראל, טוביה עלה למרום ולמנוחה נכונה, ואם לשכנו תדרשנו ובאתם לקבר אשתו הרבנית ושם הוחצב קברו לצד שמאל תנציבה.

ונוסח מצבתו ומצבת אשתו ראה בדף הסמוך.

וזה נוסח מצבת התן הנאב"ד:

(גר, 2930)

ט"ו לירח התורה, גדע בעבריה אב"ד ראש"י ליצירה — בנימין וואלף הרב המופלג בתורה, בחסידות ועניו, לין להקצין השתדלין החסיד מהור"ר יעקב קאפפל שלם בעניניו. — יגע בתורה השקה מי חיים לרבים, ותשא למבל אלפא — מי יספר עוצם תורתו ומעשיו ופעלתו אשר פעל — נפלה עטרת חכמים והורם מצנפתו, פאר אשר צנף בן אוני — ותרב תאניה ואניה בבית יעקב.

פ"נ

רבינו הקדוש

3078

רבן של כל בני הגולה וקן יושב בשיבת
 חמשנים שנה העמיד תלמידים הדבה וצדק
 סוג לתורה תיבד ספרים הרבה כמוהרר
 יהונתן זצ"ל אמר דשליש קהלות אהו זאבד
 דקק מייק מתבנשיקה וסג ונקבד כו יום אך
 אלול זאת תורת אדם כו ימות באהל ל

נמצא נכתב יד להציע על הש"ס

וראו כל עזבד ההדות על הלוחות
 האיש אשר עמד לנס זהו כשושן פורחת
 ושב אל עפר ומהאחו מאיש בשרת
 נא שימו על לבב ושיבו בתשובה נצחת
 תפלה תרבו בערו לאלקי הרחות
 נפשו אליו יאסוף וכל תהי גדדות
 זכות מעשיכם זינו כל נפשות ישראל אחת
 למרו מוסר לשנוא כבוד ומגדולה
 תהי נפשיכם בורחת

תנצבה

מצבת הר"ג וכו' מוהר"ר יהונתן אייבשימן זצ"ל.

יד מבת נחפך לדוי ולקונה שויה
לפך

ענרת ראש נפלה ונמס לבב
לויה חן חרבנית הנמנית צדקמת מ'
עלקלי בת קוטר נשלשלת היחס
הגאון הגדול ה"ה מוהרר יצחק
שפירא ראש קהל לקוחה לאשה
לד"ה מוה" יהונתן אבד דקק אה"ו
וגלית אר"י ז"ל אה איש לתנות
תהלתה ומעשה ביד שבה זכות
מעשה טוב פעלה לבלי מספר ותק
לצוד דהוי"ש עלתה ותנוח מקום
נורא ושפירא תנצנך

מצבת אשת הרה"ג וכו' מוהר"ר יהונתן אייבשוץ זצ"ל.

ואלה הספרים אשר חיבר :

(א) בני אהובה על אבן העזר, נחלק לשלשה חלקים. ספר זה חיבר עורו בפראג ונדפס על ידי הדיין מהור"ר אורי בדעסדען. ובסופו שו"ת נדפס בפראג.

(ב) אורים ותומים על השן המשפט, שני חלקים, ובתוכו פירוש על קיצור תקפו כהן משיך בסימן כ"ה, ועוד שנית פירוש על כל לי מינו מכנסת הנדולה בסימן פ"ב—ג'. הוציא לאור נכדו ותלמידו הרב ר' ישראל אייבענשיטץ. נדפס בקארלסרוהע תקל"ה, דובנא תקמ"ו, וויען תקע"ט. אוסטרואה תקצ"ה.

(ג) כרתי ופלתי על יורה דעה עד סימן ק'. הוציא לאור המחבר עצמו באלטונא תקכ"ג, ובתוכו סוגיא פני נשר סימן פ"ו, ובסופו קונטרס בית הספק, נדפס אלטונא, זאלקווא תקס"ג, וויען תקפ"א. סדילקאו תקצ"א.

(ד) הרושי הלכות נדה, והוא חלק שני של כרתי ופלתי יורה דעה סימן קפ"ג—קצ"ו, הוציא לאור נכדו ר' ישראל אייבענשיטץ עם פירוש תפארת ישראל, נדפס קארלסרוהע תקל"ג, זאלקווע, אוסטרואה תקפ"ה, לעמבערג תרי"ך.

(ה) ספר המדע על הלכות רבית, נדפס בפראג תקצ"א, ועוד שנית.

(ו) מטה יהונתן, ה"י טמון בכ"י תלמידו הי"ג פנחס בהרב עזריאל, נדפס ביורה דעה ווילנא תרי"ם על כל י"ד.

(ז) הרושי הלכות יום טוב, פירוש על הרמב"ם הלכות יום טוב, נדפס בבערלין.

(ח) בינה לעתים, הרושי הלכות יום טוב להרמב"ם וגם על מסכת ביצה, נדפס וויען תקנ"ו, ובבערלין.

(ט) שר האלה, פירוש על אי"ח הלכות פסח, נדפס בווארשוי, הלכות קידוש החודש פירוש על הרמב"ם הנזכר ביערות דבש (חיי יהונתן).

(י) תרי"ג מצות, ע"פ סדר הרמב"ם בדרך שיר וחרוז ובסופו ביאור מצות לשיטת הרמב"ם והרמב"ן וס"מ"ג עם השנות הרמב"ן, נדפס פראג תקכ"ה.

(יא) יערות דבש, דרשות והספרים שדרש בקהלות מעין, אה"ו, ב' חלקים, נדפס קארלסרוהע תקל"ה, לבוב תקנ"ה, זולצבאך תקנ"ט, סדילקאו 1834, לעמבערג 1858, וויען עם צורת המחבר תקע"ה.

(י) תפארת יהונתן, על המשה הומשי תורה, נדפס זאלקווא, ועוד שניה אוסטרוהא.
 (יג) אהבת יהונתן, על הפטרות, נאספו על ידי תלמידו דוד, נדפס בהאמבורג תקכ"ו, חלק ב' אלון בנות, פירוש על מגילת איכה, אוסטרוהא תקפ"פ.
 (יד) חדושים על הגדה של פסח ופירוש על הד גדיא כתב יד, רח"ס 405 ונדפס מהרש"י.
 טו) פשוטים על התורה, כתב יד, רח"ס 721, אוצר הספרים 1254.

טז) הצי יהונתן, דרשות וחדושים וקשת יהונתן הספד על שלשה נאונים, נדפס באלטונא ושנית לכוב חקמ"ד.
 יז) חדושים על התורה ופשוטים כסדר הפרשיות, ב' חלקים, רח"ס 272—273, לערך שי"ן דפים.
 יח) לוחות העדות, אגרות ומכתבים מרבני וגאוני ארץ להצדיקו כריבו ובסופו דרוש הראשון מאחר שנפלה מחלוקת, נדפס אלטונא תקט"ו, לעמבערג 1857, ובסופו אילת אהבים שיר לגאולה העתירה אשר השדו עליו.

גם חבר המשה ספרי קבלה :

יט) אוצר החכמה, באור רחב ועמוק על ספר יצירה, אוצר הספרים 432, כרם חמד נ', מכתב ב'.
 כ) פינת הדת (אוצר הספרים 964), להשיב לבעלי הקדמות למה לא נברא העולם מקדם.
 כא) חידות מני קדם, אוצר הספרים 537 וגם בחיי יהונתן על ענינים עמוקים בקבלה.
 כב) הובת הנפש, על כהות הנפש ומהותו בנוף ואחרי הפרדה ממנו ועל ענין רוח רעה (אוצר הספרים 149).
 כג) זהר הרקיע, על עניני עמוקים בקבלה (אוצר הספרים 70).
 כד) גם נמצאו בכ"ת מדרשנו דאלטונא הידושי תורה בגפ"ת ממנו, כ"י.
 כה) ספר יהונתן, פירוש על מדרשים וילקוטים וילמדנו שבמדרש תנחומא, נדפס מחדש בפיעטרקוב תרס"ב לפ"ק.
 תולדותיו :
 בנו יהודה ליב היה מתמיד בתורה והסיד כל ימיו ומת בשנת תקל"ב.

בנו השני התורני ר' יצחק מת בפראג.
 בנו השלישי הביח אהרן מת תקכ"ט.
 הרה"ג נתן נטע היה למדן מופלג וישב בדדעודען ויסד שם
 בית הכנסת הנקרא אייבשיטצער.
 הרה"ג מרדכי אשר הזכירו אביו בהקדמת פלתי היה בקי בנגלה
 ובנסתר ומת תקנ"ט.
 בנו ר' וואלף בתחלה לא הלך בדרכי ה' ועשה חובות אשר
 שילם אביו ואח"כ הלך לוויען ומצא הן בעיני שר נכבד אשר הלך
 בשליחות מלכות עסטערייך דדדעודען, ונסע עמו, ושם נישא המלך
 לפרייהערה, ובנה פלטרין ונטע גנים. אבל כאשר הגיע לימי ששים
 ורעות וצרות עברו עליו, חרט על מעשיו הרעים ועשה תשובה ועל פי
 עצת הרב אב"ד דדדעודען נשא אשה יראת ה'. גם בנה מהדש בית
 הכנסת אשר יסד אהיו ומת בתשובה נמורה והניח קרן קיימת לדברים
 טובים בשנת תקס"ו.

בתו ראשונה היתה אשת מרדכי קאוואב בפראג.
 בתו שניה מרת היצל היתה אשת ר' משה פרענקל בברעסלוי. —
 והתנו מובא בספרו כרתי ופלתי על יורה דעה בה' מתנות כהונה
 סימן ס"א, סק"ו, ושם ספר רבינו ממנו עובדה אחת וז"ל: כשעשה
 התני הרב החסיד המפורסם מו"ה משה פרענקל זצ"ל פדיון הבן
 לבנו הילד ד' יאריך ימיו והוא הבחור המופלא ומעולה כה' זעליג יצ"ו
 לקח אז בהמה משלו, ומסרה לטבח ליקח ממנה בשר לסעודה, והיה
 רוצה לתת מתנות כהונה להכהן שפודה ממנו את בנו הילד הנ"ל,
 ואמר למה איחוש שהוא רק כהן חוקה והלא אני פודה את בני ממנו,
 ושוב נתחרט דאולי הוא בכלל דאין ליתן כל מתנותיו לכהן אחד
 דהיינו הפדיון וגם מתנות הנ"ל, ולכך נתן המתנות לחמי הגאון המפורסם
 מהור"ר יצחק שפירא ז"ל שאכלן בשביל אשתו חמותי הרבנית מרת
 מאטי בת חמו זקני הנניד מו"ה מרדכי כהן ז"ל עכ"ל.
 והנה עוד מצאתי בבית הקברות דקעניגשטראסע נקבר איש צדיק
 תמים ובפנקס דקברנים נרשם להתן אב"ד, ונכדו ה"ר ישראל אייבנשיטצן
 בעהמ"ס תפארת ישראל נשא בכאן אשה בשנת תקי"ט והיה נכבד מאד
 בקהלתנו ובא כמה פעמים בפנקס דתקנות על החתום.

IX.

הר"ר יצחק הלוי הורוויטץ.

בהיג מויה יעקב יוקל אביד דקיך בראדי גלאגני, בהיג מהוריר איש מופת מאיר הלוי הורוויטץ אביד דקיך טיקטין, בהיג מהוריר שמעלקא אביד דקיך טארני, בהיג מויה יהושע הארוך, בהיג החסיד פנחס הלוי הורוויטץ מקראקוי, גיסו של הרמ"א, בילדותו למד בבראדי ובעודו צעיר לימים היה מורה הוראה בישראל, וכאשר הגיעו לו ימי חודים התקשר ונשא את מרת רייצא, בת הג' הקצין השר ר' יעקב, בן הראביד דקיך טארלי מהוריר יצחק סגל לאנדוי, ואחיז של הרב ר' יצחק הורוויטץ היה הרב הגאון מנחם מאניש אביד דקיך לעמבערג (אנשי שם סימן שס"ד), והרב ר' מנחם מאניש היה גיסו של הרה"ג יחזקאל לאנדוי בעהמ"ח, נודע ביהודה, לכן מכנה הנודע ביהודה את הרה"ג יצחק הורוויטץ בשם מחותני - ובתחלה היה רב בקיך הארהאב (עיין נודע ביהודה יורה דעה מ"ד), אחיז נתקבל לאביד בקיך גלאגני למלא מקום אביו, ובשנת תקי"ד נתקבל לקיך בראד לאביד והסגים על ספר, מאמר קדישין' והתם, שם, ראביד בקיך גלאגני ונתקבל עתה לאביד בקיך בראדי, וכשמת הרה"ג מהוריר יונתן התוועדו הקהל דניך בחודש שבט על אדות מינוי רב חדש והיו על הברור הרה"ג טעבלי שייער אנדקיך באמבערג, הרה"ג אברהם אנדקיך ברוסק, הרה"ג נתן מאו דיין דקיך פראנקפורט, הרה"ג צבי הירש אביד האלבערשטארט, הרה"ג יוסף שטיינהארט בעהמהים שויה זכרון יוסף אביד פירטה, הרה"ג יחזקאל לאנדוי אביד פראג, הרה"ג יצחק בראדי, הרה"ג אברהם אבא אביד דקיך פראנקפורט, ופרנסי דקהל שאלו את היעביין ונתן דעתו והסכמתו להרב יצחק בראדי ונתברר לאביד דניך יום כ"ג שבט לסדר לא תענה על רב לפיך, וזה הכרוז שכתבו בראש כתב הרבנות :

ויצחק בא באר להי רואי בין קדש ובין ברד

ידיד הי' ישכון לבטה במשכנות מנטחים בהצר גינת וורד,

צדיק אוכל לשובע לחם שמים ומים אל'ים התלמוד יד,

דוק ומשפט עשה עם ישראל בשבתו עם זקני ארץ מבלי חיד,

וזה תוכן האגרת ששלחו פ"מ דניך להרה"ג ר' יצחק הורוויטץ

להודיעו שנתקבל לאביד (העתקה מדברי הימים דקהלתנו צד 122) :

ראשון למלאכה, יצוה ה' את הברכה, אשרי העם שלו ככה.

יצחק וקן יושב בישיבה, יורה ידן ויתיר בכורתא

צנא מלא ספדי זוטרא ורבכנתא

קכמתו בחיין תרונה כהריפי דפומפדיתא

קנה בינה ותבר גויוא דבר דא ביומא דסתא.

היה המאור הגדול לממשלת גאון מפורסם נ"י ע"ה פ"ה שמו
מפארים כמהור"ר יצחק איצק גר"ו אב"ד ור"מ דק"ק כראד יהיה שלום
בחילו ושלוח בארמנותיו אתה ה' כצננה רצון תעטרהו כל שנה תחת
הגליו. — כל השומע יצחק, צחוק עשה לנו ה' ומה נאוו על ההרים
הגלי המבשרים צבא רב ברב בשרנהו בשירתא טבא, טובה מדה מרובה
ברמו חיפוש הוצאנו לרחובה התיבה כתיבה יהיבה בכרכת שהחיינו
וקיימנו והניענו לזמן זמן קהלה לכל היא עת האסוף בהתאסף יאשי
עם יחד אנהנו שלשה מטיבי ועד חוט המשולש בשלש קהלות תהלות
ישראל, בראשונה ע"פ קהל אלטונא יע"א כציווף צרפי קודש בחידי
חמד יחידי סגולה לשם ולתהלה ועל צבאם קהל האמבורני יע"א ונסע
הגל מהנה וואנדסבעק יע"א על הפקודים פקודי ה' ישרים לברר ולבחר
לנו אב"ד ורב ומורה צדק בקבלת אמת ואמונה אמונת עתיק חוסן
ישועות חכמות ודעות על פי הרוכ רובא דמינכרא ואת אשר יבחר הוא
הקדוש לשעתא ולעתיד לבוא על מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה
ברורה נעימה בשפה כסא דמוקרא להיות נשיא אלוקים בתוכנו במכהר
גברנו כ"ה נברא, גבר בנוברין לעלות במעלות בית חורין, עתה אלוקים
הראה הוא לעולה, וכזה ראינו וקדש להיות רב חדש כעלות בעתו
גדשו, ימלא ברכת לכולם עונים אחריו אמן רבתי ומודים דרבנן זאת
תורת העולה על המורה המורה עלה על ראש, ראש וראשון הוא לכל
דבר שבקדושה הוא ניהו אדונינו מורינו ורבינו הגאון שר התורה נתקבל
בקבלא גמורא ומעלותא לראש ואב"ד ומורה צדק ומשפט מכן כסאו
לשום כסא כבוד מרום מראשון לשבת על כסא ההוראה כשלישה קהלות
הלוו על גפי מרום כמאז ומקדם שבת כסא רבנים דקדמאי כיתד התקוע
לרבים וכמסמר הגטויה ועד צדק ישיב כמשפט על התורה ועל העבודה
עבודת הרבנות על משפטו ועל תילו וכולם אומרים כבוד בהיכלו מאן
דלכש מדא ילבש מדא מילתא אלביישוהו יקרא בהדירא וההל לבנו
לקשקש בתרועת שמחה קול גדול ברית כרותה לשפתותים שפתי חן
דובים מולא טבא והמול כטל יול ויולו מי ששון ומעיני גדולה על

פתחו פרי מנדים כפי הפצו הפין ה' בידו יצליה כגן רוח יהוה יריע
 אף יצריה למען יאריך ימיו בכס שבתו הוא ובנו בקרב ישראל. וכאים
 על החתום פנסי רשליש קתלות: הק' יחיאל וואללאך פיה דקהל אלטנא;
 הק' שמואל ביד מדכני פיה דק'ק האמבורג; הק' זכריה וועהל פיה
 דק'ק וואנדסבעק.

בקיינ שנת תקכ"ה בא הנה זכרדך כתב הסגמה על ספר. עשרת
 ראשי' וחותם: אני בדרך לק'ק האמבורג פה ק'ק לעשנב 'י אייה תקכ"ה
 יצחק הלוי איש הורוויטין אביד דבראד ומציפ לק'ק אהזו.

וכאשר בא לקהלתנו יצאו לקראתו פוימ כמהלך דרך יום וקבלו
 אותו בשמחה גדולה. אבל עוד לא נה הים מועפו ולא שקטה הארץ
 מהריב הגדול ומהבערה שיוצתה להלק בקהלתנו. והרב ר' יצחק בהכמתו
 וצדקתו וברדיפת שלומו קירב את הרחוקים וחיבר את הנפרדים ונתקיים
 בו הכתוב: וללוי אמר תומך ואורוך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה.
 וכוותו כאן נתן עזו ותוקף לכל התקנות שתיקן ואיון הרב ר' יונתן,
 כאשר נמצא בפנקס התקנות דקהלתנו. ובשבעה לחשרי שנת תקכ"ו
 הכריז הרב ר' יעב"ץ כרוז בבית הכנסת שלו לגרש מקהלתנו את אנשי
 אייבשיטצער, אבל הרב ר' יצחק לא הסכים עמו בדבר זה ולא החזיק
 בידו לדרוף את הצדיק אחר מותו. ועל זה חרה אפו באביד ר' יצחק,
 ובפרט שהי' יצחק נתן כבוד מורנו לנכד ר' יונתן להתורני המפורסם
 ישראל אייבענשיטין אשר היה מנכבדי ומנהיגי הקהלה (עיין. מנלת
 ספר' וגם עיין. התאבקות', הלך גת דרוכה). ובאותו שנה שנת תקכ"ו
 נתהוה ריב בעיר קלעווע בענין גט שסדר הרב ר' ישראל ליפשיטין
 ובטלו גט זה דייני דק'ק פראנקפורט ופנה הרב הגיל להאביד דכאן
 להיות לו לעזר להצדיקו מאנשי ריבו והרב ר' יצחק בצירוף שאר הרבנים
 ובפרט עם מהותנו ר' יחזקאל לאנדוי הגרו בעזו מתניהם וכתבו מהירות
 ושטנה לדייני פראנקפורט. והרב ר' יצחק סג"ל רצה להכריז בכל בתי
 הכנסות דג'ק שהרב ר' ישראל ליפשיטין עשה והורה כדון וראוי
 להחרים את רבני דק'ק פראנקפורט, אבל נטרפה לו השעה. וכתב הרב
 ר' יעקב עמדען להרב ר' ישראל ליפשיטין וזה לשונו: הנה ידוע שהרב
 ר' יצחק אביד דקהלתנו היתה דעתו מסכמת עמנו בענין הגיל וכבר
 היה מוכן להוציא כרוז בכל בתי כנסיות לבטל הכרוז המשונה דק'ק
 פראנקפורט. אלא שנטרפה לו השעה. מכל מקום דעתו אינה בטלה
 וגדולים צדיקים במיתתם יותר וכו'.

כשמת המלך פריעדרוך החמישי הספירו ר' יצחק הספר גדול
כבית הכנסת הגדול במעמד כל השרים.

בשנת תקכ"ה רצו פו"מ דק"ק האמבורג לכטל את האחדות דש"לש
קהלות, וכתב להם הרה"ג ר' יצחק: באנפאי האלופים הקצינים פו"מ
דק"ק אלטונא יצ"ו התרו את האלופים דק"ק האמבורג, וואנדסבעק שידין
עמהם בובלי"א ופו"מ דוואנדסבעק רצו לציית ד"ת רק האלופים דק"ק
האמבורג סרבו לדין ע"פ ד"ת וראיתי בפנקס העתיק מפסק הגאון הכס
צני שמחוייבים לעמוד בד"ת מיום ההוא עד כי יבא שילה ומסרו
מודעה הפו"מ דק"ק אלטונא שהם הגורמים המחלוקת והם המסרבים
כאשר אני רואה ובכן אם יגרמו הוצאות על ידי משפט בד"א כי יבא
מועד שיקוב הדין בד"ת כהוייבים בטרם כל להחזיר כל הוצאות שגרמו
על ידי סירוב, למען לעמוד ולהזק הד"ת על תלה, כ"ד המדבר בצדק
ומשפט היום יום ד', א' אב תקכ"ה לפ"ק, יצחק הלוי (בפנקס הישן
דברי הימים דקהלתנו).

והנה ראיתי בספר שו"ת גור אריה יהודה מהרב הג' אריה יהודה
ליב תאומים אבי"ד דק"ק בראד הנדפס בואלקווא חלק יורה דעה סימן
נ"ז, ושם כתוב: "שמעתי קושיא שהקשה אדם כברול היה הגאון
מוהר"ר יהונתן מפראג במה דדייק השי"ס דהדש נהג בכל נכרי מזה
דכתוב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מעיקרא לא אכל דאקריב
עומר והדר אכיל ומקשים בתוספות ליתי עשה דבערב תאכלו מצות
ולידחי לא תעשה דהדש? והקשה הגאון הג"ל, דהרי אמרינן ביומא
דף פ' דשיעורין שכחו והדר יסדו אם כן כיון דלא ידעו שיעורין היכי
יכולין לאכול חדש על ידי דהוי דלמא יאכלו יותר מכשיעור ועל המותר
דליבא מצוה דבערב תאכלו מצות יהיו עוברין איסור חדש? ומרגלא
בפומא דאינשי שפה אל פה דיבר בו הגאון מוה"ר יצחק הורווייטין
אב"ד מהאמבורג, שהקשה לו הגאון הג"ל קושיא זו, ותירץ לו הגאון
מוהר"ר יצחק ע"פ מה דאמרינן בפסחים דף קט"ז הלל שהיה כורך מצה
ומרור ופסח ואכלן ביהד ופרוך וליתי טעם מרור ולבטל טעם מצה,
ומשני משום דמצות אין מבטלין זו את זו ולפי זה כל מה שהיא מצוה
אין מבטלין זו את זו אבל מה דאינו מצוה מבטל, ולפיז היה בידם
לאכול מחדש עד שישערו שיהיה בוודאי כשיעור ואין לחוש שמא
יאכלו שני שיעורים ויהיו יוצאים ידי חובת מצה בחצי ועל החצי הנשאר

יהיו הייבים על הדש זה אינו, רהו יבולים לאכול עם מהר יוזה כשוה
 דהשתא המותר וכדי מצות מצה יבטל המהר. ותודה לדבריו שדפיה הקי.
 ביום ב' ה' אייר תקכ"ז הספיד שלשה רבנים וכאשר בא לביתו,
 הלה בחולי אשר מת בו ובאור ליום ג' לפתע פתאום באה חוליטא
 גדולה עליו, שקעה חמה שלא בעונתה וכבה נרו והלך בדרך כל הארץ.
 בפנקס דקברנים כתוב: בהודש השני הוא הודש זיו שנת
 רבינו יצחק הלוי נלקה אל האלוקים אלף למספר בני ישראל אף
 מיעוט נתמעט זיו הודינו, ונלקה מאתנו יקר הודינו ונוטל יקרנו או לנו
 כי פנה היום כי ינטו צללי ערב זום תענית שני היה והיו לפנות ערב
 ויצא יצחק לשוה שיחה נאה דורש ונאה מקיים, ויקרא ביום ההוא לבני
 ולמספר על שלשה אנשים אנשי שם אשר מעולם המה קדושים אשר
 בארץ וקשר עצמו בצום וכני ומספר מר בדברים המתיישים על לב
 ומתיבין לבו של אדם וככה ינבר איש הלוי להתעורר בתוכחה, האי
 צורבא מרבנן דמוכה להוא במילי דשמיא ומדמי לי בני מתא, והיו
 כאשר כלה יצחק לנמור הדרוש וילך יצחק הלך ושוב לביתו שלם
 בנופו לא כהתה עינו ולא נס ליחו עד שלא הגיע לימי הוקנה וכמעט
 שלא יחשיך השמש כבתה שמשו ונרו נפשו יצא בדברו בו רוח עברה
 בו ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו, בין לילה היה ובין לילה אבד הסיד
 מן הארץ הלא הוא אדוננו מורינו ורבינו הרב המופלא ומופלג בתורה
 וביראה החסיד המפורסם אבי' רז"מ דשלש קהלות אהיו יצ"ו שמו
 נודע בשערים מהור"ר יצחק הלוי איש הורוויטין וציל שבק היום לכל
 הי כליל ג' אור ליום ו' הודש אייר ולמחרתו ביום השלישי שב לעפרו
 ויקברו את יצחק בקהל גדול ויאספו אליו כל בני לויה וכבוד עשו
 כמותו להזכירו לישבה ולהספידו כראויה וזר צדיק לברכה ואם לשכנו
 תדרשו איה מקום מנוחתו וכאהם שמה אל קבר של הדיין המצויני
 והתורני כשית שמואל היילבוט וציל שם הוצב קבר לצד ימינו תנציבה.
 ונסה מצבתו ראה בעמוד הסמוך.

ונדפסו ממנו תשובות מפוררות: בנודע ביהודה קמא חלק יורה
 דעה סימן מג, מיד, אבן העזר סימן ס"ז, ע"ה, ע"ה, ובספר אור ישראל
 בענין נט דקלעווע סימן ס"ה, כ"ו, כ"ה, ל"ד, בספר דברי שאול סימן
 ס"ה, ודבריו מובאים בספר הפלאה והמקנה, בספר מכתם לדוד להגיד
 דוד מהארחוב ובראדי דף ה', בשו"ת היום כהן ה' אה"ע סימן י"ב,
 זכ"ה, בשו"ת יעבי"ן ה' כ"ו, סימן ס', בפתחי תשובה אה"ע סימן ק"ע.

מצבת הרה"ג זכו' מוהר"ר יצחק איצק הלוי הורוויץ ז"ל.

בספר לקושי צבי סימן קע"ה. בספר עשרת צבי על סנהדרין. ובשו"ת זכרון יוסף סימן ט"ז הביא ויכוח שהוא לו עם הנאון מהור"ר יצחק הלוי איש הורוויטין אביד דק"ק לענין גט הניתן לאישה בעיב וע"י שליח לדבר עבירה, וגם עיין הק יעקב סימן תס"א הלכות פסה.

תולדותיו: שלשה בנים וחמש בנות: (1) הנאון מ' מרדכי צבי אביד הורחוב. (2) הנאון מהור"ר שמואל הלוי הורוויטין אביד אמשטרדם (הקדמת עשרת פ). (3) הנאון מהור"ר אליעזר הלוי הורוויטין אביד דק"ק ואלאוויץ ובראדי. (4) מרת אסתר אשת הנאון מהור"ר משלם איגרא אביד דק"ק מיסמעניץ ופרעסבורג (שה"י ההד"ש). (5) מרת ניטל אשת הנאון מהור"ר דובעריש אביד האנובר (ספר עשרת פ). (6) מרת רחל, היתה תחלה אשת הנאון מהור"ר יעקבא לאגרוי בן הרה"י גודע ביהודה ר' יחזקאל ואח"כ נשאת להיג מנחם נחום קאצענעלד לענכונן אביד דק"ק בודס. (7) מרת העספא אשת הרב ר' יונה יהושע מלוברשב. (8) אשת הנאון מהור"ר חיים אביד דק"ק ראודיל בה"ג שלמה בעל מרכבת המשנה (עיין כלילת יופי).

X.

הר"ר דוד בערלין.

בן הרב המפורסם מהור"ר ליב בערלין, אשר נדפסו ממנו הדושי תורה בספר חתנו הרב ר' יוסף שטיינהארט בעל המח"ס זכרון יוסף, נין של הרב החסיד הנאון מרדכי מוכיח, נכד של הפוי"מ דש"ש קהלות אהיו מהור"ר יצחק בערלין הנקבר בבית הקברות דקעניגשטראסע. הרב ר' דוד היה אהיו של המפורסם ר' ישעיהו בערלין הנקרא ישעיהו פיק או ישעיה ברעסלוי ועיין בספר שאילתות עם ראשון לציון, שם כתוב ישעיהו בערלין בן היג יהוד בדורו ליב וצ"ל, בן הרב הגדול מהור"ר מרדכי מוכיח המפורסם ז"ל, וגם היה ר' דוד ניסו של הרב בעהמ"ח זכרון יוסף, כאשר חותם עצמו בשאלה י"ב, אבן העזר ח"א: פדום בשלום אהותי הרבנית, וגם היה ניסו של הרה"י ר' אליעזר ואהיו הר"ר נפתלי הודש קאצענעללענכונן אביד דק"ק היידעלבערג ופ"אלין (עיין דעת קדושים צד 109), ובתחלה היה ראביד בק"ק מארקברייט במדינת

באיערן וגם ראש מדינה בשווארצבורג, כאשר נראה מהסכמה על ספר "לקוטי מן" מהרב ר' אליעזר מארקברייט, ובשנת תקכ"ג, כאשר נקרא הרה"ג ר' משה אהרן מדעסוי לבערלין, נבחר הוא במקומו ושם הריצו אליו גדולי הדור שאלותיהם וגם בענין מחלוקת גט דקלעווע הנזכר למעלה שאלו את פיהו להורות להם הדין עם מי והשיב בארוכה כמה דפים י"ט סעיפים דף מ"ה (עיין אור ישראל), וגם כתב שם הסכמה על ספר באר יעקב, ואחר מות הרה"ג יצחק הלוי איש הורוויטין נבחר ר' דוד בערלין מדעסוי ביום ה' ט"ז אלול תקכ"ז לאביד דג"ק, וזה הכרוז בראש כתב רבנות (פנקס דברי הימים דף 17): דוד בא עד ראש השלישים, ושלישים על כולו לברכה מאלוקי המערכת, אשרי העם שלו ככה — הרואה דוד יצפה להסידות, הסיד עניו מתלמידי הלל הזקן זה שקנה חכמה, שוקל וסופר את המגדלים, על כל קוין וקוין סודי סודות, בנגלה ובנסתר לו עשר ידות, יד כל בו איש המודות, קנה בינה לנסות בחיודות, חכמתו בהוין תרונה במדת חכם עדיף מנביא כשיר ושכחה באתנו להודות, לדבר בו נכבדות, ה"ה המאור הגדול לממשלת גאון מפורסם נ"י ע"ה פ"ה שמו מפארים כמהוריר דוד נר"ו אביד ור"מ דק"ק דעסוי אתה ה' כצנה רצון תעטרהו, כל שתה תחת רגליו תשימהו אמן כ"י. ביום א' ה' כסלו בא לכאן, ויצאו כל הקהל לקראתו לקבלו בשמחה, — והר"ר דוד היה למדן מופלג, ובקי מאד בכל פסקי אחרונים, כאשר הראה עוצם פלפולו ובקיאתו בהדושי תורה על ענין עגונה הנדפס בזכרון יוסף סימן י"א ח' אבן העזר, וגם היה דורש טוב לעמו ומדבר בלשון צהות ונאה דורש ונאה מקיים, — בשנת תקכ"ח נשמע ונגלה לקהל שמלך המדינה עם העצה בהאמבורג רצו לבטל כמה דברים שהם לטובת עמנו, וגם לבטל דת תירתנו הקדושה ובפרט שלא יעמדו היהודים אשר בהאמבורג תחת דין ומשפט של אלטונא ושלא לקרא אלטונאער קהלה לאותם הדרים בהאמבורג, ונבחר הרב הג"ל עם המשה צירים דש"ש קהלות ליסע לקאפענהאנען לבקש ולשחר את פני המלך, להשיב את אשר חשב על היהודים לרעה, ביום ב' כ"ב אייר בהשכמה נסעו מכאן להשתדל כפי יכולתם והקביה עשה נס על ידם ובטלו הגזירה, והמלך קבלם באידיענין והבטיחם בחסרו שלא ירים איש ידו נגד היהודים וכא ישנה איש מכל החירות ופריוילעגעניען כאשר מאז ומקדם (ראה פנקס דברי הימים וגם עיין האארבלייכער, צווייא עפאכען).

ויהי דוד עושה צדקה ומשפט לכל עמו וכל העם אוהבים ומכבדים אותו. בשנת תק"ל היתה מחלוקת גדולה בעלמזהארן על דבר השוחט ומצאתי אגרת ממנו בענין הזה וזה לישונו: להנבאים דק"ק עלמזהארן! אף שמעתי ותרנו בטני וול דען היו דש ישוב תמיד אין מחלוקת נעסיהרט ווערדען לבן וול השמש יוול מכריו ויין בביהכנים דש אללע בעלי בתים אהנע אויסנאחמע דיע בקב הכריה זיין, מוססען שבת אים ביהכנים ניהן, ולא יחצו לשתי הבילות ואגודות אגודות, וכתיב וול זיך קיינר אויסעדשטענהען מוציא לעז על הישרושה צוא ויין על שחישת של שוחט ר' דוד וועלכר אצלי כשר נפונדין איסט, אויך ווללן אללע ביב זקנים עם נעדים בעזרת אנשים, וכן הנשים בעזרת הנשים גאנץ רודני זיין, אונד אויך אחיב ולא יתקוטט שום אי עם הכירו וכל מי שיתחיל בקטטה עם הכירו אפילו הוין לביהכנים יהרם ויענש בקנס וכל השומעים ויתנהגו באהבה ואהוה ושלוש יתברכו וצוה להנבאים לבא לעמק יהושפט כיו. בשישי בשבת עשרה ימים לחודש שבט שנת תקליא שלח הרב ר' דוד אהר הפדנסים והנבאים, והוא היה שוכב על ערש דוי, ואמר להם: ראשית הכמה יראת ה' והגני מוסר נפשי ורוחי וגשמתי על קדושת ה' שמו יתברך, ומוסר מודעה ועשה צוהה וביקש מהקהל שישניחו אחר מותו על בניו הקטנים וירחמו על אשתו וצעירי הצאן אשר אין להם מנחם ומנהל, ובסוף ביקש מהקהל שימתלו לו אם ציער אחד מהם, וגם אני מוחל לכל מאן דמצטער לי וגסלח לכל עדת בני ישראל כי לכל העם בשגנה (עיי' דברי הימים דק' 43).

חיי אהר תקליא עלה דוד אל ה' ומאד רבתה המהומה והכבי בשלש קהלות ומיד נאספו כל העם לביהכנים הגדולה, וזה הכרוז הכרוז בביהכני: מודיעים אנהנו באשר בעויה לדוד בשנותו את טעמו טעם מיתת צדיקים ושקעה המה שלא בעונתה שנפלה עטרת ראשינו הנאון הגדול המפורסם בנן של הקדושים מורינו ורבינו רבי דוד מן הראוי והחוב המוטל עלינו לעשות לו במותו כבוד כבוד התורה לזכור קיום זה מה שכתב בזה לעורך הספר ובכי לבן הוכרר הראש בית דין ר' ישעיה יפה ודיינים דניק להספידו וכל בית ישראל יכבו את השריפה.

וזה נוסח מצבתו

(גר, 3079):

כתר תורה, כתר הכמה, — פה מגדול דוד תל
תלפיות, זיווה והדרה, — דוד עלה במעלות קדושים,

שְׂרֵי התורה, – וְדוּד עֵשָׂה מִשְׁפֵּט וְצַדִּיקָה בְּשֵׁפֶה
 בְּרוּרָה – דוּד דְּגִלִּי מִסַּכַּת קוֹלֵעַ אֶל הַשְּׁעָרָה, – בַּר
 אֲבֵהֶן בִּנְיָן קְדוּשִׁים אֲרִי שְׁבַח כּוֹרָה – נִשְׁקָעָה הַשֶּׁמֶשׁ
 שְׁלֹא בַעֲוֹנֹתָהּ בְּאֶסְפֵּק לִרְיָא הַמְּאִירָה – מִתְנַהֵג
 בַּחֲסִידוֹת וּטְבִילוֹת בְּכָל מִינֵי טְהָרָה – וַיֵּי עַל הָאֵי
 שְׁפָרָא דְּבִלְעַ בַּעֲפָרָה – הַחֹדֶשׁ שְׁמֵרְבִין בּוֹ שְׂמַחָה
 נִהְפֵךְ לְמֵרָאָה – רִכַּב יִשְׂרָאֵל וּפְרָשָׁיו בְּמִקְרָא
 וּבְמִשְׁנָה, וּבְגִמְרָא – רוּחַ דַּעַת וִירָאָה מִצּוֹת הַ'
 בְּרָה – לְדוּד מִשְׁכִּיל שִׁיר יִדִּידוֹת אֵין לְסַפְרָה –
 יֵשֵׁב בַּתְּעֵנִית הַסִּיד וְעֵנִיו וּרְכַּס סַפֵּר – בְּקֵי וְחִרְיָה
 עוֹקֵר הָרִים וְטוֹחֵנֵן בְּסַכְרָה – הַגְּאוֹן הַגְּדוֹל מוֹהֲרֵר
 דוּד בֶּן הַגְּאוֹן מוֹהֲרֵר לִיב אֲבִי' וְרִמ' דְּשִׁלְשׁ
 קְהָלוֹת יַעֲקֹב הַמְּפוֹאָרָה נִפְטָר וְנִקְבֵּר בְּיוֹם ב' ה"י
 אֲדָר תְּקִל"א לַיְצִירָה, נִשְׁמָתוֹ בַּעֲדָן וּבְצַרּוֹר הַחַיִּים
 תְּהִי צַרּוֹרָה, וְאֵת צִמָּה דוּד עַבְדְּךָ תְּצַמִּיחַ בְּמַהֲרָה.

וזה נוסח מצבת אשתו

(גר. 3080):

צְדֻקוֹת יִשְׂרָאֵל רַבּוֹ לְמִנּוֹת – פ"ט הַאֲשֶׁה הַגְּדוֹלָה
 בְּמַעֲשֵׂיהָ מוֹהֲלָלָה – הִרְבֵּנִית מֵרַת צִירֵל אֲשֶׁת
 הַגְּאוֹן אֲבִי' דְּק"ק אֲהִי' מוֹהֲרֵר דוּד זִצ"ל וְנִפְטָרַת
 וְנִקְבֵּרַת יוֹם א' כ"ב סִיוֵן תְּקַס"ג לַפ"ק – צְעִירִי
 יִטְבַּתָּה רַחֵם לְבָה – יְדַמַּע כָּד עֵין עַל אֲרִיזָה –
 רְצֵתָה לְתַמוּךְ כּוֹשְׁלוֹת בְּמַדּוֹר וְהַבֵּא לְחוֹלִים
 בְּקָרָה בַּעֲרַב וּבְקָרָה הִיא בָּאָה – תִּנְצַב"ה.

והוא חיבר: החושים על התלמוד ודרוש בדרך הפלפול נרה"ם
 277), ונדפס ממנו חידושים בשו"ת זכרון יוסף אבן העזר סימן ד',
 י"א, הי"מ סימן א', כ', וגם כספר בית אבל ומשתהו וכספר אור ישראל
 דף מ"ה, צ"ד, ושם כתוב: הנה כבר הכחידו את דיני דפראנקפורט
 שלשת הרועים ורביעי בקודש הוא הגאון החסיד מהור"ר דוד נר"ו
 אב"ד דק"ק אה"ה.

והוא הסכים על ספר לקוטי מן באר יעקב, אור עולם, ליטע זבח, מנהת יהודה, אמתחת בנימין, מחזורים משנת תקלי"א באלטונא.

אחרי מות הרה"ג ר' דוד בערלין לא רצו פוימ דניק לקבל מיד רב אחר שהיו יראים ואומרים שהרבנות מקברת את בעליה שבזמן קצר מתו שני רבנים גדולים בחצי ימיהם, לכן היו כערך המש שנים רק ראש בית דין במקום רב והוא הרב הזקן המופלג מוהר"ד ישעיה יפה, והרב הזה היה לו ישיבה מיוחדת בקהלתנו, וען שבענותותו לא רצה לבדו לישב בראש בית דין והרבה פעמים צירף לישב בראש את הרה"ג יעביץ, לכן אכתוב איה"ש תולדותיו וחיוו בהלק שני, רק נוסח המצבה אעתיק כאן:

ישע"י מלא רוח עצה ותבונה
נשמתו עלה למעלה

ישע"י

כרוך ותני באספקלרי" המאירה	רישא דכי דינא ורבנא
שופרא דהאי ארעא בלעה	ספרהו, הריף ובקי ומופלא
על כל דברי תימה דרש בשכלו	בתורה זקן ונשוא פנים
ימיו עסק במילי דציבורא ודינהו	למד עם תלמידים מ' שנה

הגאון מו"ה ישע"י רב"ד ומונהיג הקהלה ב' הגאון
מו"ה נחמו"י יפה זצ"ל עלה בישיבה של מעלה
ברייש שתא תקל"ד לפ"ק תנצב"ה.

XI.

ה"ר ר' רפאל כהן.

בן הרב הגאון המפורסם הנס הכולל כמוהר"ר יקותיאל זיסקינד זצ"ל, שהיה אב"ד דק"ק ליפלאנד הגדולה, נולד ביום כ"ד מרחשון שנת תפ"ג, בימי עלומיו למד אצל מלמד מפורסם ר' אברהם, ובבן שתים עשרה שנה הביאו אביו אל בית שארו הרב הגאון המפורסם מופת הרור מהור"ר אריה ליב, בעל המחבר שאנת אריה, אשר היה

זאת צורת הרב מהורר
ורפאל כהן
ואבד זדמ דשק אהדו
יתקנט לי

Raphael Cohn
Berühmter Ober Rabiner
der Juden Altona Hamburg
im Wandsbeck, 1793

נימים ההם ראש ישיבה בק"ק מינסק, ושם למד כל רוי התורה ונפתחו
 לו כל מעינות החכמה. וכשהגיע לשמונה עשר נשא את בת נילו מרת
 תמר ממשפחת הסמיע. ובשנת תק"ב, והוא בן תשע עשר שנה, ויבחרו
 אותו לראש ישיבה בק"ק מינסק במקום רבו אשר נתעלה אז לראי"ה,
 ושש שנים הרביץ שם תורה ברבים, ויצא שמעו הטוב בכל הארץ
 ההיא, אח"כ בחרו אותו בק"ק ראקאווי לרב ומורה עליהם, ובשנת תק"ז
 קבלהו לאב"ד בק"ק ווילקאמיר הסמוכה לק"ק ווילנא, ובאו אליו לומדים
 מופלגים מק"ק ווילנא ללמוד אצלו, וישב שם כעשר שנים, ואז קבלו
 אותו לראש ושושט עליהם בק"ק מינסק בנליל העליון בשנת תקי"ז
 יום ה' לסדר ושכנתי בתוכם. — ואחר שש שנים נבחר בק"ק פינסק
 והמדינה, ונהג את ממשלתו כעשר שנים ושם היכר את חבורו היקר
 תורת יקותיאל. ובשנת תקל"א נסע לברלין להדפיס ספרו הנ"ל, כי
 לא נמצא אז במדינת פולין דפוס נאה ומסודר. ובברלין קבלו את פניו
 כל גדולי ונכבדי העיר ויפצרו בו מאד לדרוש להם דבר ה', ודרש
 ברב עם תוכחת מוסר בערב ר"ח ניסן, ויען שלא היה אז רב ומורה
 בברלין, כי האב"ד ר' אהרן נבחר לאב"ד במדינת אנשכאך, רצו
 הקהל לקבלו לאי"ה, אבל לא רצה לשמוע בקולם ושב לעדתו. —
 בשנת תקל"ג נבחר לרי"מ ואב"ד דק"ק פוזן, אשר שם ספון אביו וקנו
 הנאון בעל הלבושים וצ"ל, ובעיר ההיא השיא את בתו להרב המפורסם
 החריף כמהר"ר צבי הירש יאנאווער, אשר היה אז ראש ישיבה בפוזן,
 ואח"כ הופיע אור תורתו בפוירד, ונקרא בפי כל ר' הירש חריף, ושם
 בפוזן נהג ר' רפאל את ממשלתו שלש שנים וביום ג' כ"ז ניסן תקל"ו.
 אחר שמת הרביד ר' ישעיה יפה, הוברר בוועד הקהל על פי רוב
 דעות לרי"מ ואב"ד דשלש קהלות אה"ו, ובא לכאן ברי"ח תמוז, וקודם
 כואו הנה מת הרה"ג ר' יעקב עמדין בחודש אייר תקל"ו, וכל הקהל
 שמחו לקראתו, כי משנת תקל"א עד תקל"ו לא היה בכאן אב"ד ורי"מ,
 ושני הרבנים שהיו אחר מות ר' יונתן, ר' יצחק הורוויץ ור' דוד בערלין,
 לא האריכו ימים על כסאם, כי נפטרו אחרי שני שנים ששמשו בכ"ר
 רבנות, ולכן מאד גדלה השמחה כאשר בא הנה, ועיני כל העדה
 נשואות אליו כי שמו נודע בשערים, והנהגות ממשלתו פה היו להקים
 עמודי דין תורה הרופפים, וישפט את העם משפט צדק, עמד על עמרו
 לא נטה ימין או שמאל, לא יחת ולא ישוב מפני כל, וכולם יכירו
 את גודל ערכו, ואם שהיה אדם גדול וקשה כברול בדין תורה, אף

על פי כן היה מיראי הוראה בדיני אסור והיתר. עיין בשאלות ותשובות "שב הכהן" מה שכתב סימן כ"ו בענין היתר עגונה ח"ל: אם אמנם מיראי הוראה אנכי, כי ידעתי את מיעוט ערכי, בפרט בדיני אשת איש החמורה, וביותר כי דינים אלו המה כהררים התלויין בשערה ורחבים מני ים. וכן בסימן כ"ה וכ"ט כתב בסופו שלא רצה לסמוך על עצמו רק בתנאי קודם למעשה שיסכימו בהיתר זה עוד שנים מחכמי הדור. ואם לא יסכימו עמי או אינני אומר קבלו דעתי וחלילה לסמוך עלי. ובסוף שאלה לי שנשלחה לו מחכמי ק"ק ברעד במעשה שאירע באסטראהא באחד שנאבד בהבערה ונשארה אשתו עגונה ובעלה הנאבד לא היה בשעת הנשואין רק י"ב שנה ומהצה, וכתב אחר שנשא ונתן בדבר: ונ"ל שיש להקל במקום עגון כזה, אך כי להיות כי הוא דבר חדש ומיראי הוראה אני מאד, ביותר בדבר חדש כזה, ולכן אני מתנה אם יסכימו עשרה מחכמי הדור אוי גם אני אהיה סניף לעשרה...

והנה בימיו הוחל רוח חדשה לפעם במחנה היהודים, ויסודי דת

ואמונה נהרסו, ובפרט בברלין פרצי העם רבו, וגם בשלש קהלות השועלים מחבלי כרמים נברו, ואז עמד הוא בפרץ, והנר בעוז מתניו, להקים ולהגדיל תורתנו הקדושה, ורבים שפכו עליו מררתם וידברו על צדיק עתק בגאווה ובוז, על אשר לא רצה לחתום על החומשים בתרגום אשכנזי מהחכם רמ"ד, וגם אמרו עליו ועל הרב הג' יחזקאל לאנדוי בעהמ"ח, גודע ביהודה' שההרימו את ספרי רמ"ד (אבל לא נמצא חרם כזה) על שהיה רמ"ד הראשון שלעז את השם הויה בלשון אשכנז, ובאמת כוונת הרב ר' רפאל כהן בצדקתו וחכמתו היתה לטובה, שידע שלא היה הדור מוכשר לדעות חדשות כאלו, ורחוק משכר וקרוב להפסד האמונה השלימה, והוכיח סופו על תחילתו שכמה אלפים מישראל הלכו אחרי ההתחדשות ובוגדי הזמן ותלו עצמן באילן גדול רמ"ד ובימים לא כבירים המירו דתם ואין זכר לראשונים.

בשנת תקמ"ט נדפס בברלין ספר "מצפה יקותיאל", מלא חרפות וזנדופים נגד ספר "תורת יקותיאל". והנה במשך הזמן הארוך משנת תקל"ב עד תקמ"ט לא נראה ולא נשמע מערער בדברי ספר "תורת יקותיאל", ולא קם איש אשר הוכיח את מחברו, כי שנה או חוד להתיר את האסור ולטהר את הטמא, ופתאם קמו שני אנשים בברלין ר' יצחק ב"ר דניאל יפה וגיטו ר' דוד פריעדלענדער והדפיסו בדפוס שהקימו בהוצאותם לטובת חנוך הנערים ספר "מצפה יקותיאל" השנות

על המחבר ספר. תורת יקותיאל' בדרך ננאי ובזיון, וכתבו עליו שהשחית את הנייר בדברי הלומות ומראה עוות גדול וקלות ראש באיסורי נבילה, ושראו ספרו לננוז ועוד דברים כהנה וכהנה — ושלתו את הספר הזה להג' ר' צבי הירש בערלין, ולבנו ר' שאול אמשטרדם, ולהאנינים לפראג, פ"פ דמאין, הנובה, ברעסלוי, גלאנו, ליססא, פוזן, מאנין הייצפעלה, פראנקפורט דאדר, לר' אליהו ווילנא ולבעל הריב עצמו להג' ר' רפאל כהן, והרב ר' רפאל כהן כששמע זאת שהק בחסידותו וענוותנותו, אבל כשקראו דייני דמתא אלטונא והאמבורג את דברי הספר ויגדל הקצף ורבה המשטמה, והדיינים ראו חובה לעצמם לנקום נקמת רבם, להצדיקו בעיני העם בהראותם שכל דבריו בספר, תורת יקותיאל' באמת וצדק נאמרים ומסכימים עם הוקי ומשפטי התורה, וישבו הדיינים בדין לעיין איך יצדיקו את הצדיק מעיקרו וזה פסק דין מבית דין צדק דניק: על דבר החיבור החדש שיצא טבעו הרע בעולם ונתפשט במחנה העברים חובר חבר בקראו שמו מצפה יקותיאל — ונראה לעיין כל שכל כוונת החיבור והלימוד הזה שלא לשמה, ונה לו שלא נברא, כי כל כוונתו לבנות התורה ולומדיה, והוא ספר כריתות, וכרת הולולים במזמרות ובוטה כמדקרות חרב פיפות בידו יד הרמה לענות בו סרה ולהוציא לעז ושמין דופי ולהטיל מום בקדשים דברים אשר לא כנים, בדברי חרופים ונידופים, והמחבר המצפה הוא צופה ומביט והביט מאחורי רפאל היה אדונינו מוריני ורבינו נשיא אלקים בתוכנו הרב המפורסם כבוד מהוריר רפאל הכהן אביד — ולכן הסכמנו יחד להחרים את המחבר מצפה יקותיאל. — וביום ה' כ"ה אדר תקמ"ט נכרו החרם והנידוי על המחבר ספר מצפה אחר קריאת התורה קודם הכנסת ספר תורה בבית הכנסת הגדולה דאלטונא ודברי הפסק הניל והכרוז שהוכיזו בבית הכנסת נרפס בספר תולדות אנשי שם דף פ"ט, והרב ר' אליעזר לאזי ברלין, שהיה אח"כ אביד בהאמבורג, כתב קונטרס נגד ספר מצפה יקותיאל'. וגם הרד"ג מרדכי בנעט האבד"ק גיקאלסבורג לבש בגדי נקם נגד מחבר מצפה יקותיאל תלבושת ויעט כמעיל קנאה גדולה ויערוך מכתב ארוך להניח הורש אביד דק"ק ברלין בשצף קצף ובחמה שפוכה (נרפס בשו"ת פרשת מרדכי סימן ה'). וגם ראה בתולדות הרב מרדכי בנעט דף ל"א, והנה בפסק בית דין הנזכר לא נזכר שם המחבר כלל, ובכרוז שלאחריו מכונה שמו כמו בשער ובהקדמת ספר מצפה' עובדיה בר ברוך—ובאמת שם מושאל

הוא מהמהכר שהסתיר פניו תחת המסוה הזה, וכל העם והגדולים שבדור בשמעם ההרפות והגדופים שפלטתה קסת הסופר בספר הזה הם לבם בקרבם ועשן עלה באפסם. והרב ר' רפאל לא דבר ולא כתב שום דבר בענין זה — ולהמהכר האמתי (אשר אמרו עליו: אהה אדוני והוא שאולי) לא עלה מעשה זה לטובה והעמים עליו תלאות רבות והמון דאנות באו עד ראשו, ורק שפת אמת תכון לעולם, וכימיו יצאה פקודת מלך דענעמארק ביתר שאת ויתר עו, שכעס כקהל יגישו עצומותיהם וטענותיהם לפני בית דין צדק מישראל ואל יסורו מן הדבר אשר ינידו ימין או שמאל, ומאד שמח הר"ד רפאל כהן בפקודת המלך הזאת, למען הזק דין תורה ומשפט צדק של ישראל.

וביהוד היה נזהר הרב ר' רפאל, שצואות המתים והקץ קיימת שהניחו צדיקים שוכני עפר יהיו קיימים ונשמדים, ואזכיר פה מה שכתוב בספר מעללי אישי וזה לשונו: בשנת ת"ע חי בקהלתנו איש חי רב פעלים מקבציאל הפרנס המפורסם ולמדן מופלג מהור"ר יששכר בער כהן זצ"ל (וכבר הזכרתיו למעלה אצל תולדות הרב ר' משה רוטענבורג) ורחש לבו דבר טוב להקדיש בהאמבורג את הבתים אשר לו בעודו בחייו לבית המדרש ולבית הכנסת ללומדי תורה, וישב בבית מדרשו הרהיג שמשון הסיד בעהמ"ח, נזירות שמשון, והתוספות חדשים על משניות, וגם הרהיג אפרים העקשער בעהמ"ח, לוית ח"ן, עוללות אפרים, ואחרי ימים רבים ההם כמעט נשכה זכרון פקודתו וקץ קיימת שלו, וגם לא נודע לאיש מקום מוצא שטר הצואה, וגם העתקה לא היתה לה בהאמבורג, ומאת ה' היתה ששמע הרב ר' רפאל מהצואה הזאת, וישקוד על הדבר, ולא נתן מנוח לנפשו עד אשר אחרי יגיעות נמרצות והקירות רבות הביא את גוף הצואה ממרחקים אשר נמצא בק"ק אמשטרדם, בימים ההם העיר ה' את לב רבים וכן שלמים מיושבי ק"ק האמבורג המתאחים לק"ק אלטונא לבנות להם בית ה' מקדש מעט, ויכבד עליהם מאד למצוא מקום למשכנות אביר יעקב, ויועין להם שיקנו להם האהוזה הגדולה הזאת אשר עמדו בה הבתים אשר הקדיש מויה בער כהן, וגם המוכרים אצו להוויל להם במקף נחלה להשיבה אל אשר נכון, יען וכיען בעצתו ובידו החוקה היתה זאת למצוא מקום לבית הכנסת בעלבשטראסע עם כל הבתים וההצרות המסתעפים אשר לק"ק אלטונא בהאמבורג ולזכרון היתה למהור"ר בער כהן.

מלבד אישר היה טרוד לשפוט בין איש ובין רעהו, היה יסוקד על דלתי תורה והעמיד תלמידים הרבה, וכתב הדושי תורה, בשנת תקי"ן הוציא לאור ספרו, מרפא לשון, ובשנת תקנ"ב ספר שו"ת, ושב הכהן, ובשנת תקנ"ט ספר, דעת קדושים.

במהזורים דפוס אלטונא משנת תקס"ד, תקפ"ו, אצל מוסף של יום כפור כתב המניה: ראיתי להזכיר הנה מה שנדפס בטעות באיזה מהזורים וסדורים בנוסח תפלת מוסף י"ב שאומרים ושני שעירים לכפר, ויצא להם טעות זה ממה שראו בתפלת מוסף ר"ה שאומרים ושני שעירים לכפר ושם הוא הנכון כי שעיר אחד של ראש חדש היה והאחר של היום ושניהם היו למוספין אבל ביום הכפורים שהיה רק שעיר אחד מן המוספין והאחר היה מעבודת היום ומה ענין שעיר זה לתפלת המוספים שאנו מתפללים שנעשה ונקריב לפניו את מוסף יום הכפורים, והלא גם בעצרת היו שני שעירים אחד של מוסף היום ואחד הכא עם שתי הלחם ואין אנו מוזכרים בתפלת מוסף רק אחד והוא של מוסף היום, ולכן ראוי למהות ביד האומרים כן, עכ"ל אדומ"ר הרב ר' רפאל כהן בספרו, דעת קדושים, ולכן הנוסח במחזור דפוס אלטונא, ושעיר לכפר ר"ה, וגם אנכי הפשתי בכל ספרי הראשונים והאחרונים ולא מצאתי בשום ספר פוסק לומר ביו"כ ושני שעירים (דברי המניה).

וכאשר ראה שהתחילו כחות גופו להרפות מעט, וגם אור עיניו החל להכהות מרוב ימים ומרוב העבודה ביום ובלילה, וירא לנפשו פן ירפה במלאכת השם או פן תרפה ממשלת הדת והדין, ועוד שנית כי מעודו נכספה וגם כלתה נפשו הטהורה לאדמת קודש לנשק את אבניה, ונמר בדעתו ונזר אומר להסיר המשרה מעל שכמו כלי השב עוד, וביום ב' י"ח אדר שני הקניט בקש מפרנסי החודש דניק אלטונא לאסוף את פוי"מ שלש קהלות אהיו ולמהרת היום ההוא התאספו כולם בחדר הקהל אשר לאלטונא בהאמבורג, ויגד להם לאמר: בראש חודש תמוז ימלאו לי כיג שנים מיום שנבחרתי לכם לרב, בכל כחי ויכולתי עבדתי את עבודה הקודש אבל בראש חודש תמוז אסיר את המשרה והרכנות מעל שכמי ולא אעבוד עוד עבודת הקהל, ובקש מהם שיבחרו במקומו איש אשר רוח בו ויכול להרים קץ ישראל ועמודי דין משפט יחזקו ויעמדו תחתיו, ויכל את דבריו לאמר: — לא איהיב במליצות היום הזה, כי גם הכהן הגדול ביציאתו התפלל תפלה קצרה, — ומאד הפצירו בו פוי"מ דשלש קהלות ודבריו אל לבו לשבת עוד על כסא הרבנות,

אבל הוא התאמץ לבנו, ובשבת הגדול תקני"ט דרש את הדרוש האחרון בקהלות עם בבית הכנסת דאלטונא והדרוש הזה נדפס בשם "תורת חסדי", ובראש הודש תמוז אסף כל פוימ דניק ויכרך את כל הקהל על כל הטובה אשר עשו עמו. וזה אשר נכתב בפנקס הדינים דקהלתנו בכתב ידו :

"יצא מאתנו יום ה' א' תמוז תקני"ט. הן זה לי שלש עשרים שנים אשר אני רובץ תחת משא הרבנות מניק אהיו וכל עיני ביד על פי יצאו, והיום אשר הסירותי מעלי ענין הרבנות התימתי זאת תהיה לי לעדה כי כל הרברים הנכתבים בפנקס מוכרת הדינים עד היום הזה בהסכמתי ומדעתי נכתבים, ודוום יצאתי בשלום ולאות אמת באתי על ההתום. רפאל ב' ה'ן."

וגם בעת שהסיר הרבנות מניק אהיו והודיע הדבר למלך בכרכו אותו על כל החסד אשר עשה עמו, שלח לו המלך מכתב חתום בהותם המלך לאמרו, כי כל הנהגות ממשלתו בעשרים ושלש שנה אשר שפט את עמו מצאו הן בעיני המלך והפיקו את רצון חסדו, על כן עוד הופיע חסדו עליו כיד המלך גם עתה כבראשונה, ויהיה לו למגן ולמחסה בכל מדינות ממשלתו. — וכאשר עזב את מקומו ורצה לעלות לירושלים, התחוקה המלחמה והארץ סגורה ומסוגרת ולא יכול לילך ולנסוע למחוז חפצו וישב לו בהאמבורג כארבע שנים ועבד באמת וכלב שלם את אלוקיו בקדושה ובטהרה עד אשר שבה רוחו לאל ומצא מקום מנוחתו באלטונא.

וזה נוסח מצבתו :

פ"ב

אדמו"ר הרב הגאון המפורסם החסיד האמתי נר ישראל ופאר הדור במהור"ר רפאל הכהן זצ"ל בעהמח"ס תורת יקותיאל, ושב הכהן, שאלת הכהנים תורה, מרפא לשון, דעת קדושים, אשר היה אב"ד בג"ק אה"ו י"ע כ"ג שנים והרים המשרה מעל שכמו ד' שנים ומחצה לפני מותו ללכת לאה"ק תוב"ב וישב לו פה כי לא יכול לעבור מפני רעש המלחמות בארץ, ביום כ"ד מרחשוון תקס"ד מלאו לו פ"א שנה, למחרתו הלה את

החולי אשר מת בו ביום ו' כ"ו מרחשון, ואבל כבוד וכבוד גדול נעשה לו במותו ונקבר ונספד כהלכה ביום א' כ"ה מרחשון שנת הגדל ליהודים ורצויו לכל אהיו לפ"ק.

פה חלקת מחוקק ספון נשיא הוא בישראל – איש חיל לא חת מכל ותועפות לו כחררי אל – חמושים ותשע שנה שפט את ישראל – מלחמות ה' נלחם צדקת ה' עשה – הרים קרן עמו, מורה משאו נשא, רבים השיב מעון הורה חטאים דרכי אל.

איש מופת עשה גדולות אך למען שם כבודו – לא ירא מפני איש בלתי את ה' לבדו – על כן אהבוהו גם כבודו כל בית ישראל – רוח אלהים בו אך לה' לבדו כל מעשהו – בז לכל מחמדו תבל דורו ראו כן תמחה, הסיר העטרה ויבהר הסתופף במקדשי אל.

זה נוסח מצבת אשתו:

(גר. 1409)

פ"ט הרבנית הצדקת מרת תמר זצ"ל, אלמנות הרה"ג ה"ה מו"ה רפאל כהן אשר שרתה אותו בקודש ס"ח שנה והחזיקה את ידו לתורה ולתעודה מתה בש"ט יום ו' כ"ה אייר תקפ"ה. תנצב"ה.

והוא חיבר: ספר, תורת יקותיאל, כולל הלכות שיע י"ד ובסופו שו"ת; ושב הכהן, כולל מאה ואחת שו"ת; שאלות הכהנים תורה, חדשים על מסכת זבחים, מנחות, ערכין, תמורה, כריתות, מעילה, יומא; מרפה לשון, תוכחת מוסרי; דעת קדושים, שתים עשר דרשות; ציון במשפט ותורת חסדי, שתי דרשות אהרונות, ב"אוצר החיים" (נומר 788-9), נמצאו בכתב יד שו"ת מרפאל כהן דרושים וחדשים בכתב יד ונראה לי שהם מהנאביד מהור"ר רפאל כהן, ודבריו מוכאים בספר עמרת צבי, ובספר שער אפרים, והוא הסכים על ספר "אור חדש"

(פוזן), משפט שבועות' (האמבורג), דרכי דודי, פנים מאירות' (פינסק), קרן אורי' (האמבורג), מאיר נתיבי, מראה כהן' תקל"ג, שארית ישראל', תולדותיו הידועים: הרב הגי' ר' צבי הירש אבי' דק"ק קראטאשין וחתנו ר' אליעזר ריססער, אביו של ר' גבריאל ריססער, וחתנו הרב הגי' מהור"ר צבי הירש יאנאווער, הנקרא בפי כל ר' הירש חריף, ואחר מותו נשאה אשתו את הרב ר' מיכל שפייער אבי' דק"ק דעססוי.

מספר תמרורים על הרה"ג ר' רפאל כהן זצ"ל

מאת הרה"ג צבי הירש מזאמושט זצ"ל.

קול נשמע ברמה, יום חשך ואפלה ענן וערפל יום מהומה, תאבד תורה מלכה ואין אתנו יודע עד מה;

ואדם אין לעבוד את האדמה.

היה לאב ולכהן שר ושופט עומד בפרץ, הוי כי בא בא

הקריץ, נרתק חבל הכסף ונלת הזהב תרץ;

בא השמש ותחשך כל הארץ.

שפט בצדק דלים והיה לאביון מחסה, מציל עשוק מעושקו בזה

ושוסה, והיה מטות כנפיו מלא רחב ארץ רם ונשא, צדיק מושל ביראת

אלהים ויהיה כהן על כסא.

לפניו חנף לא יבא להדר אדם בריבו, את אחיו לא הכיר ולא

קרובו, לא יבקר הכהן בין שונאו לאוהבו;

ונשא השן המשפט על לבו.

שלש קהלות אה"ו אהה צעקו כי סר גביריה, נעתם ארץ אין

מאיר לדרים עליה, מי יעמד לגדר גדריה; שערי ציון המצוינים בהלכה

שוממים אולי ציון ועריה.

קריות עליוות הושתו לעית, האי שופרא בלא בארעא ארץ

תחתית, ככל רחובות מספר כתנים במדבר שמיר ושית.

כי יצא הכהן מן הבית.

הוי כי כבה המנורה, העלה נרותיה ביראת ה' הטהורה, שר

וגדול בישראל שר התורה;

ימים רבים לישראל ללא כהי ומורה.

אני רואד וצועק רכב ישראל ופרשיו אבי אבי, כארי התנכרי
והתנשא כלביא, נשיא ישראל הלל בעינינו תחת הנחשת זהב ותחתיו
מה תשורה נביא? ; אם יהרג במקדש כהן ונביא,

נאסף בחטאינו כהן כמלאך ה' דומה, היה למגדל עז וחומה,
ועתה לבשו שקים ובתדרים אימה, ותהום כל העיר וישאלו
מדוע קול הקריה הוברה?

זה שואל לדעתו מדוע נפלו פניך וזה ישוב הלא ידעת כי לוקח
אדוניך מעל ראשיך, קרע נא מדיך ולבישיך, כי אולת יד
באמור אל הכהן אסוף ידיך.

הלא שרותיה תענינה, אבד חסיד מן הארץ איש אמונה, הגאון
המפורסם בתורה וחסידות פאר הדור מוהר"ר רפאל הכהן זצ"ל
שריה אב"ד בשלש קהלות אה"ו וע"א היה לראש פנה, שפתי
כהן שמרו דעת ותכונה ;

והועיר נבוכה כי הודה זיוה והדרה פנה.

הלא נתעצב יונה כי אבד צל הקיקון, איך נפשנו לא תאכל
כי נלכד רוח אפינו משיה ה' אשר בצל כנפיו יחסין, מעוז היה לדל
ומחסה לאביון, ודוא כהן לאל עליון.

זכרה בת ציון ימי מחמדיה ליהודים היתה אורה, כאשר שכן
בקרבה צדיק והיה לה צנה וסוהרה, בשכטו מטה עז מקל תפארה,
בקרבה קדוש ישראל וכפר עליה הכהן וטהרה.

הוי נשארנו דור יהום פני זקנים לא נהדרו, נאספו יראי ה'
עדותיו שמרו, צדיקים וחסידים נאספו ונעדרו ;

גם נביא גם כהן סהרו.

תורה! חגרי שקים, מי יפרוש תורן כמימך העמוקים, מי ישים
תורה בישראל עדותיו מי יקים

כי ישאלך בנג' מוחר לאמר מה העדות והחקים ?

על מי נטשת מעט הצאן בארץ שאיה, מי ירעם במדעה טוב
בארץ ציה, מי ישקם כוס הויה, מי ישדד עמקים אהדיך

לכערבך הכהן בן יהיה ?

הרופא לשבורי לב יחבש לעצבותנו, יאמר, די לצרותנו, ישיבנו
אל המנוחה ואל נחלת אבותינו ;

ואחרי מות הכהן הגדול נשוב אל ארץ אהוזתנו.

יבוא צדיק ינוח על משכבתו בשלום, ויחן לו מהלכים בין
העומדים ברום עולם, עד יקיצו שוכני עפר וישובו בנים לגבולם
אתה כהן לעולם.

לעד תעמד צדקתו, יתענג מנהרי שמן ונחלי דבש ויש שבר
לפעלתו, ה' הוא נחלתו

אפסו אמונים וחכמים, נשליך יהבנו על אבינו בשמים כך צדיק
ונושע תשועת עולמים, כי ארכו לנו הימים, לשבת בארץ העמים.
אנא! תנה בלבנו אהבתך ויראתך ונשובה אליך בלב תמים,
עד עמוד הבהן לאורים ותומים.

אמן.

XII.

הר"ר נח חיים צבי בערלין.

נולד בשנת תצ"ד, והוא בן הרב המופלג מהור"ר מאיר בערלין.
בן הרב הצדיק וחסיד שמואל זנוויל הלכרשטאט דיין דק"ק בערלין, בן
הקדוש מהור"ר בענדיט (שתי הלאה). הוא נתגדל בק"ק פיזר, כאשר
כתב בהקדמה לספר "עצי ארזים" על אביו: הוא גדלני על ברכי תורה
ומיום עמדנו על דעתנו אני ואחי הרב הג' מהור"ר אריה לייב אביד
דק"ק באמבערג ואח"כ בק"ק קאססל לא פסקה ישיבה מעל שולחנו. —
וכאשר הגיע לנשואין נשא את בת גילו מרת עלא בת התורני המופלג
פוי"מ מהור"ר אליהו דוב שוואבאך, שהוא בן בתו של הרב הג' אברהם
ברודא, ובהקדמה של ספר "כתנות יוסף" ותולדות אברהם" כתב:
ברם זכור אותו האיש לטוב ה"ה האלוף והקצין המרום המפורסם
פוי"מ כהר"ר אליהו דוב מק"ק שוואבאך, נכד של הג' המחבר, אשל
אברהם, אשר הלוח לי סך מסויים להוצאת הרפוס ומה' יהי' משכורתם
שלימה, ומחובר לטהור ה"ה זונתו הנבירה עטרה לבעלה החסידה מרת
פראדכע בת הקצין המפורסם פוי"מ כהר"ר יוסף האממל סג"ל, בן של
מרת גליקל האממל. — ובתחלה היה דיין ומורה צדק בעיר מולדתו
בפיזר בשנת תקכ"ה ושם הוציא לאור "יד החוקה" להרמב"ם (עיין
פירשט), ואח"כ נתקבל לראב"ד בעיר ברייט וק"ק פייערשטארף, ושם

חיבר ספרו, עצי אלמונים, הנדפס בוולצבאך, ומשם נתקבל לאביד בקהלה גדולה מנמצא ההדורה ושם היה לו ישיבה גדולה כאשר כתב: ואתן לה' הודאה על הלך שהרבה נבולי בתלמידים הנונים בהורים נחמדים חשובים וספונים ללמדם קשת הצי נבזר שנונים וחפין ה' בידי יצלה בכל למוד הישיבה שהודו קודם לליבונו ופלפול התלמידים בחכמה, ובמנצא חיבר והוציא לאור ספרו, עצי ארזים, בשנת תק"ן הנדפס בפוזרדא, וכאשר עזב הרב ר' רפאל כהן את נסא הרבנות בניק, היה ככאן על הבירור ר' נח חיים צבי מנצא, ר' צבי הירש זאמושט, ר' זלמן כהן פיורד, ר' ליב קאסל, ר' עזריאל לובלין, ר' משלם טיסמניץ פרעסבורג, ר' ליב ראטטערדאם ונתברר על פי רוב דעות ר' נח חיים צבי, בשנת ע"צ ת' היא תקום, (כתב הרבנות ותנאו נמצאים בארוכה בפראטאקאל דברי הימים). — וה' נח חיים צבי בא הנה בנישף בערב, יום הרביעי כ"ב להודש חשין תק"ם, וביום ו' כ"ד חשין בבוקר בא הרב ר' רפאל כהן מהאמבורג לביתו ויקבל פניו באהבה עזה ויברך את בואי לשלום העדה ויברך אותו ויאמר: מכרתי יברך ה' את ביתו לעולם וכסאו אשר עליו כשמש נגדו וכיהה יכון עולם ועד, ויתעלפו שני הנאונים באהבים יחד. — מיד אחר ביאתו לכאן נתחדשו כל התקנות דשליש קהלות בוועד הקהל ונתן עוז ותוקף לכל אשר תיקן הרב ר' רפאל כהן, ובאותה שנה היתה מחלוקה גדולה בישוב זענעבערג בין הנבאים ובין ההזן ומלמד ר' זוסמאן, ולא יכלו שני הצדדים לבא לעמק השוה, וכאו לפניו לרין, ובחמתו עשה פשרה ביניהם, ובהרבה דינים שבאו לפניו השתדל לעשות פשרה ושלום בין שני הצדדים מאהר שפסק הרין, ובהיותו כאן חיבר את ספרו הנחמד, מעין החכמה, והצי הספר נדפס בהיוו, ותחת אשר מנע ה' ממנו פרי בטן נטע ארזים ארזו לבנון אשר יעמדו לדור דורים והמה חיבוריו: עצי ארזים, עצי אלמונים, ועצי בשמים, כן כתב הוא בעצמו בהקדמה לספרו, עצי ארזים, וביום א' ג' אדר שני יצתה נישמתו השהורה, והיתה יללה גדולה בשלש קהלות וכאשר באה השמועה לאוני הריר רפאל כהן ויתאבל מאד, אבל יחיד עשה לו, וימאן להתנחם.

וכבוד גדול עשו לו במותו שכל השלשה קהלות נאספו כאיש אחד, והכריזו בבית הכנסת שכל איש יבטל ממלאכה לבא לנמול חסד לרבם.

וגוסה מצבתו ראה בעמוד הסמוך.

יאת הנצבה לכל יקר ראתה עיני אין והיקר בתרפי יחסני
 אשר מלך עלינו
 והיושנו משמת אלהים ואנשים ויוכל להשיג עיני
 וישוקדיהם ארדים יופי עיך לבני
 בשמים בתורתו חתמו מה
 ידאום האדם וחי בהם
 וימניו החברה

איש המופת על הכרתי **פ** ועל הפלתי גאון אמת
 כבוד הרב מזה נה' חיים צבי שהי' אב"ד די שלש ק"ק
 אהו בן הנציבי נח מזה אשרתב מאיר ברלין זצ"ל
 יצאה נשמתו ביום א' ועקבר למחרתו ביום ב' אדר שני

תקסב ק

נהי וקונים בת עמי הדימי קולך כשו
 תזק מאוד סריעי ותעורדי לאשר הז
 חליתך ועדיך הודר תחת פאר א
 יוצע לרבים וכן שילמים לא שכול הכו
 ידירב לו להנות ולהודות באמרי ש
 מור ואהלות שפתוריו שושנים לאין ממ
 צבי צדיק רדי לולא אנם בספור וס
 גאון פליטת בית יהודה שוקל וסו
 הפארת עוזמו יחד בחת על ע
פ אבל יחור כדורו יעשו לך והתפלשו בא
 הישרים בלבותם והמטיים עקלקלותם ולא רץ יכ
 ואתה תנח בשלום עד ככתוב בס
 יצה להקיץ ולדנן שובני ע
 תנצבה

מצבת הרח"ג ר' אבנ' מנהר"ר חיים צבי ברלין זצ"ל.

והוא חיבר : 1) 'עצי אלמונים', כרך גדול ביאור על נטילת ידים הלכות ערובי הצידות ושניות לעריות. 2) 'עצי ארוזים', גם כן חיבור גדול על טור ושולחן ערוך אבן העזר כולל הלכות מתחלה עד הלכות כתובות וביאור כל המאמרים והסוגיות השייכות עליהם שבשים בבלי וירושלמי. 3) 'מעין ההכמה', נקו אליו שיש מאת וישלש עשרה מצות אשר צוה ה' את משה עם פירושים. ותלמידו המובהק שמשון וואלף איש היידנהיים כתב בהקדמה 'שהרב ר' נח חיים צבי הוציא מהשכתו מן הכח אל הפועל והוא בעצמו שלח אלי וצוה עלי להדפיס ולתקנו כראוי וכן עשיתי. ונמצאו ממנו חידושים בשו"ת חוט המשולש שאלה ט', ושו"ת אבני קודש סימן י"ח, כ"ו, ועוד נדפסו ממנו פירושים במחזורים רעדעלהיים (עיין במערבית דיום ב' פסח על פזמון אור יום הנקף). — ובא בהסכמה על ספר גדול מרכבה (מנצא תקניד) ; ועל הדפסת מחזורים אלמוניא שנת ויתפללו. ועל הדפסת מחזורים של תלמידו היידענהיים נתן הרם לבל הדפיסו איש זה, ובאוצר החיים (נו' 336) נמצא ספר ארבע כוסות' על מות הנ"מ נח חיים צבי, ושאר חבריו באו ליד אחיו הה"ג ליב בערלין קאסל.

XIII.

הרה"ג צבי הירש באשקא

הנקרא בפי כל צבי הירש זואמושט.

בנו של הרב הנגיד ומפורסם מהוריר בנימין באשקא, בן בנו של הרה"ג אריה יהודה ראבי"ד דק"ק קראקוי, ומצד אמו בן בנו של הנאון החסיד מהוריר שאול לקא"ב (שאלה ה' אורת חיים). אחיו של הרה"ג משה שלמה זלמן אביד דק"ק קראקוי (עיין שו"ת, בית שמואל אחרון). ניסו של הרב החרף עזריאל הלוי אביד דק"ק קראשניק, שאר בשרו של הרב הנאון יהוקאל לאנדוי בעהמ"ח שו"ת נודע ביהודה ומחנתו של הרב ר' עקיבא אינר. הוא נולד בשנת ת"ק בעיר זאמושט ולמד בעיר מולדתו וכבר בימי נעוריו היה מפורסם ל'עלוי' ולנפלא בחכמתו, ובספרו, תפארת צבי סימן ק' מביא, כי בימי הורפו נשאלה שאלה בענין קטן שקידש בעיר מולדתו בזאמושט ושאלו בבית דין גם את פיהו והיה דן לפני תלמידי חכמים וישרו דבריו בעיניהם, וגם בשו"ת

תמונת הרב הגאון הגדול המפורסם מוהר"ר צבי הירש זצ"ל.

Zwi Hirsch Samosch, Oberrabbiner der drei Gemeinden A. H. W.

תקנות ענונותי סימן כ"ב נרשם מה שאמר בילדותו, וכאשר הגיע לשמנה עשרה שנה נשא את מרת ישרה, וכמדומה לי מתוך ספרו כי היתה בתו של הרב ר' יוסף אב"ד דק"ק ואמושט. ובתחלה היה ראב"ד בעיר טישוויטין, ובשנת תקכ"ו שלח אליו הרה"ג יהוקאל לאנדוי שאלה בענין נט בע"כ ושליח לדבר עבירה, ובאותו פרק היה בק"ק ברעסלוי וכתב תשובה ארוכה בט"ו סעיפים, ועל תשובה זו השיג עליו הנודע ביהודה והשיב הוא שנית, וגם על התשובה שניה השיג עליו הנודע ביהודה (עיין נודע ביהודה אבן העזר שאלה פ' פ"א, פ"ב), והשיב הוא פעם שלישית, ותשובה שלישית על זה הענין נדפסה בספרו שו"ת תפארת צבי אה"ע סימן מ"ו, וזה כתב שם בסוף התשובה: "עד הנה עורני ה' לכתוב מה שתמוה לי דבריו, ובדברים אשר תלויים בסברא ופלאול נתתי יד שלא אהיה מאריך כיכ בדברים אלו, ואשר יבחר הוא הקדוש, ונא אל ירע בעיני מ"ו כי באתי עוד לרמוז הצירו כי סהדי במדומים לולי יהייתי מתפלא בכמה דברים ואני חפץ בצדקה, לא הייתי כותב עוד כדבר הזה, ונא להעמידני על סף דעתו הרחבה הלכ"ד הכותב בכרעיה של חיבה מחותנו איני ד"ש כלב ונפש חפצה וכוסף לשרתו באהבה צבי הירש".

בשנת תקל"א נתקבל לאב"ד בק"ק בראדי ושם הריצו אליו גדולי הדור את שאלותיהם ובעהמ"ח נודע ביהודה כתב עליו שם: פאר הדור נר ישראל הוא ראשון שבראשונים ואין למעלה הימנו (עיין מהדורה בתרא קל"ד), ומתוארים אלו שמכנהו הגאון עולם בעל נודע ביהודה ניכר גודל מעלתו וחשיבותו, ובהיותו שם בבראדי אירע מעשה ישדרו נט בעיר פלוני לאחד ששמו משעת עריסה אליקום בשם הקודש וכנינוי ליב גיצל ופעמים נקרא לספר תורה בשם אריה ופעמים בשם אריה אליקום, והמה כתבו בנט אריה המכונה ליב דמתק"א אליקום, והרב ר' יוסף גינצבורג אב"ד דק"ק סנעטין צווח שהנט פסול, וע"י זה נשאל הדבר לגדולי הזמן ורבים מכשירים ורבים פוסלים, וגם הרב צבי מואמושט נשאל כדבר זה והשיב בקצרה שהנט כשר וגם אחיו הרב שלמה זמן מקראקוי והרב הג' מאיר אב"ד דק"ק קריסטאנאפל כתבו להתיר, וכששמע אח"כ הרב צבי ואמושט שרבו מאד מחלוקת בענין נדון זה וכתב להם וזה לשונו: "ואני השבתי להם או, ודמיתי כי שקוט ישקוט הים מועפו, אולם ראיתי כי כהמון ים יהמיון ואולם חרה לי אי לואת תורה חוגרת שק על כבוד המדומה, וכמו כן נמצאו

שואלים ומשיבים בדברי קנטורים, ימלא רוח בטנו קדים, בסכרת הכרם וישים תהלה במלאכי ה' לומר אין דבריהם נכונה. ובמסתרים תבכה נפשו על נודל הילול השם, כי אם תרבה קטיגוריא בין רבנן ותלמידיהם מה יאמרו הבריות, ראו בתקו איש את דעהו בהרבות שבשפתותיהם הלא התורה חוננת שקי, והוכיחם בדברים הנכנסין ללב שלא ילמדו רק לכוונת ניצוח אלא לברר האמת ולשם שמים (עיין תפארת צבי חלק אהיע בקונטרס נט"ו).

בשנת תקמ"ח נתקבל לאביד ורי"מ בק"ק גלאנוי רבתי, ושם היה תופס ישיבה גדולה וחובה יתירה היתה לו בתלמידיו, ואעתיק אנרת שכתב הרב מרדכי פריידענטהאל בעהמ"ח ספר, עיקר אמונה להרב ר' יששכר ראבי"ד דק"ק קראטאשין, שניהם תלמידי ר' צבי (נרפס בספרו, אהל יששכר), וזה לשונו שם: אזכרה ימים מקדם אחשבה שנות נעורי אשר אבותי שלחו לנו אל בית המדרש של אדמו"ר הגאון האמתי מהור"ר הירש שהיה אז אביד בגלאנוי ואחיב בק"ק אה"ז חבלינו נפל בנעימים יחד זכינו אז לראות אה פני מו"ר מראהו היה נאה כמראה מלאך ה' צבאות חנו מחמדים שפתותיו היו נוטפות מור דרו"ר דבריו בנחת, כרחם אב על בנים ריחם על המסתופפים בצל קורתו, והמעשים אשר נעשו מאתו המה הלהיבו לב הבאים בהדרו ואם מים הציפהו להאמבורג עד אפסי ארץ ינון שמו ומים רבים לא יכלו לכבות את אהבה וכו', ובגלאנוי היה לו ניב חליפות מכתבי שו"ת עם הר"י יחזקאל לאנדוי שהיה אז זקן וקשה לו מלאכת הכתיבה, אבל מרוב חבתו אליו השיב לו בעצמו בענין פודער-צוקער ומה שקירים במדינתנו ב"זינען-צוקער, והוא נעשה מקנים (ראַהר-צוקער), אם מותר לפסת, והרב בעה"מ נודע ביהודה כבר התיר לפני איזה שנים אבל אחר זמן נולד ספק מחדש שמו"פ'ים ומערבים הפודער-צוקער עם קמה ועוד שישולחין הקיסטען בחזרה מלאים קמה, ולכן שאל עוד פעם שנית אם יש בכל זה לצדד להיתר (עיין נודע ביהודה וגם תפארת צבי).

ואהבה עזה היה לו לשאר בשרו הרה"ג עקיבא אינר, ובשו"ת סימן מ"ט חלק יורה דעה כתב: הניעני אמרתיו ובשמחתו ישמח לבי גם אני ותגלגל עצמותי כי חבר האהל כבראשונה ושמח נפשות ענומות ישרם ה' פעלו זך ויושר לבנו תהא האשה הבאה אל ביתו כבית כו', אהובי מהותני יאמן לי אם היה הנשואין סמוך לקהלתנו באיזה עיר

קטנה כי הייתי בא על הפריונו ושמה לבי להתענג עמו באהבים אך ליסע לקהל רבתי צדיק הכנה יתירה ואי אפשר לפלס דרכי אולם מרחוק אשירה ואזמרה לכבודו כו'.

וכשמת הרב ר' נח היים צבי נבחר ונתקבל הוא במקומו לאביד נ"ק בשנת זה יצא ראשונה. וכשישמע הרב הנאון הסיד שבכהונה ר' רפאל כהן שהיה אז מושבו בק"ק האמבורג כי הרב ר' צבי זאמושט נתקבל לאביד, והוא היה שאר בשרו, ותחי רוחו וישמח לבו כי ראה איש אלקים אשר כתר הרבנות הולמתו יושב על כסא דין ומשפט, ובא לכאן בשנת בשמחה רבה, ובהיותו כאן החזיק צדיק את דרכו בקודש להרביץ תורה וכאו אליו בתורי חמד ללמוד בישיבתו, ובשאלה י"ד מביא: נשאלתי מנכדי חביבי ותלמידי הרב המאהזג אברהם יעקב אשר עתה אביד דק"ק טישוויץ כהיותו לומד אצלי בישיבתי בהאמבורג, ולשם הרצו אליו שאלותיהם הרהיג ישעיה ברעסלוי, והרי שלמה זלמן פירט בעה"מ. בגדי כהונה ור' פנחס הורוויץ, ור' מאיר פוזן בעה"מ, בית מאיר (עיין כתפארת צבי).

ובימיו ותחת השגחתו נתיסד בית חינוך הנערים בהאמבורג על ידי הרב מענדל פראנקפורטער, עיין בספר 'דברי נועם' שכתב שם הקדמה והסכמה לספר הזה. בשנת תקס"ד מת הרב רפאל כהן והספידו הוא ראשון בבית הקברות וביום ח' למיתתו הספידו בבית הכנסת הגדולה ונשא עליו קינה נפלאה וההספד עם הקינה נדפסים בספר מעללי איש ואת הקינה העתקתי בספר זה אצל תולדות הרה"ג ר' רפאל כהן (עיין למעלה), ובעצתו והשתדלותו נתיסד בימיו בית המדרש בהאמבורג מאת פו"מ ליב ב"ר שאול, ובמעמארבוך דקהלתנו כתוב: בשנת תקס"ה יצא מפי הרב הנאון אביד נר"ו דקהלתנו מהו"ר צבי הירש מואמושט שלא להזכיר נשמות בארבע פרשיות וכמו כן שלא לומר אב הרחמים בשבתות האלה.

ובקיץ שנת תקס"ז נברה עליו חולשתו והלך לנשות אהלו באטטענען סמוך לאלטונא בעצת הרופאים וביום ו' אלול נתבקש בישיבה של מעלה ושתי שעות אחר מיתתו הוליכוהו לביתו, והנה על מצבתו כתוב: 'לא קם כמוהו ואחריו לא יהיה עוד', ובאמת כן היה, הוא היה הרב האחרון אשר נהג נשיאותו על שלש קהלות קדושות אה"ו, ובספר לחמי תורה נמצא הספד עליו.

זוה נוסח מצבתו

(גר. 1484):

עטרת צבי תפארת ישראל. פ"נ. אדוננו מורינו
ורבינו ורבן של כל בני הגולה הרב הגדול
המפורסם החריף ובקי ההסיד ומקובל איש
אלוקים קדוש, החכם והעניו מאוד שר ושופט
תופס ישיבה והרביץ תורה בישראל היבר הרבה
חבורים על ש"ס ופוסקים ותנ"ך וש"ת והמה עוד
בכתובים האיר עיני הגולה לא קם כמוהו לא יהיה
עוד כבוד שמו מהור"ר צבי הירש מק"ק זאמושט
וצללה"ה האב"ד ור"מ דש"ש מהלות אה"ו
ומלפנים היה אב"ד ור"מ בק"ק בראד ובק"ק גלאגוי
רבתי נפטר ביום ב' ח"י אלול התקס"ז לפ"ק בשנת
ש"שים ושבע לימי חייו:

ונוסח מצבת אשתו:

אשת היל צנועה במעשיה. בניה ובנותיה אני
ואבוי צורחים ברמה, ואנו ואבלו בני בנה, אשר
גם עליהם במות אביהם היתה אם לרחמה, ה"ה
הרבנית מ' שרה רחל, אלמנת המנוח הרב הגאון
המפורסם בישראל מוהר"ר צבי הירש מזאמושט
אב"ד דק"ק אה"ו ותמת שרה בת שמונה ושבעים
שנה ב' דהג הפסח מ"ז ניסן תק"ץ.

ונדפס ממנו: תפארת צבי, שו"ת על אורח חיים וזרה דעה,
ווארשוי תקע"ו, ולבוב תקפ"ח — וספר תפארת צבי, שו"ת אבן
העזר על שניות לערות, תקנות עגונות, הלכות קדושין, כתובות, נישין,
יבום וחליצה, נדפס מאת בנו הרב משה בנעפאפ, ועוד היבר: מפרשים
על כל הש"ס (ע"ין שאלה ט', אה"ע), וחבילי חבילי הלכות תוספות
אשר למד בישיבה, — דרשות בדרך בינה לעתים, — ספר אמרות
טהורות על המשה חומשי תורה, ונדפס ממנו דרוש בספר מעללי איש,
ונמצאות ממנו שאלות ותשובות מפוזרות בנוגע ביהודה מהדורה קמא
זורה דעה סימן קפ"ו, אבן העזר סימן ק', קיא, קיב, ומהדורה בתרא

סימן קליד, ועוד מהדורה קמא איח סימן ו' ע"ח ע"ט פ' פ"א פ"ב, ובספר בנדי כהונה, ובספר שו"ת בית שמואל אהרן מהרב אביד דקיק פון הובאו ה' שאלות ותשובות ממנו ומאחיו י"ב דפין, שו"ת עקיבא איגר, ובפתחי תשובה מובא כמה פעמים, ובזורה דעה הלכות מילה הביא פתחי תשובה ממנו שאלה ו', בענין אם מותר לשני מוחלים למול בשבת, ובסק הוא כסופו: ואנו אין לנו אלא דברי רמ"א וחלילה להחמיר להוציא לעז על גדולים ושובים שנהנו מימות עולם בפני כל גדולי ישראל בכל המדינות, שהיו חללו שבת ונחוש על כבודן וכבר דיבר הכ"י ורמ"א מהך דהווי כאילו לא מל, ולא עלה בלבם דלא הוי פלגא דמצוה, וזה ברור ונכון.

ותולדותיו הנודעים: הרב הג' מהר"ד משה באשקא אביד דקיק טאמאשוב, והרב הג' יהודה ליביש וואהל אביד דקיק קאמארנע, ומהר"ר בנימין היה גם כהאמבורג, וכתו נשואה להרב אביד צילין מהר"ד אליעזר ליפפמאנן.

XIV.

הר"ר אלעזר לאוי במויה יוסף מבערלין.

בן החסיד מויה לאוי האלבערשטאט, נולד בבערלין נ' תשרי תק"א, אחרי אשר על ידי זקנה, הרב מויה לאוי האלבערשטאט הנוכח, נתבשרה אמו שתלד בן צדיק ותלמיד חכם לשנה האחרת (כי אמו הצדקת פוניל בת הר"ר משה ואמו פרייזכא גם היא היתה בת הרב מויה לאוי הג"ל — כל זה כתב התנו המפורסם משה מיכאל היימאנן בספר אור החיים אות א'). עוד בנערותו חשקה נפשו בתורה לשמה לשמור ולעשות, ואף כי הקיפודו הלאים אחרי אשר נעשה בר מצוה עד אשר היה צריך להתבודד בבית אבותיו, התורה היתה שעשועיו ולא בטל מלמוד התורה, ואחר אשר נרפא מחליו הלך ללמוד תורה לעיר באמבערג אל הרב החסיד שבכהונה הרב מויה טעבלי שייער, אשר היה אח"כ אביד במיינין, וכמדומה שלמד שם שנה וחצי, או פקדו עליו אבותיו לחזור לעיר מולדתו, אחר שובו ארש לו את בת-גילו בת פ"מ מויה טודרוס מונק, אשר היה מבני ישיבה ומיקרי עיר פון, והלך לשווערענען

לשאוב מים מבאר מים חיים של הרב מהיו גדליה שהיה תופס ושיבה שם בימים ההם, וישב שם עד התונתו. ואח"כ תקע אהלו בפוץ, ולמד שם תורה עם תלמידים הגונים, וגם נתקבל שם לדיין קבוע, ואז ישב שם על כסא דין ומשפט הרב מ"ה רפאל כהן, וחכה יתרה היתה בין הצדיקים הללו, עזה אהבתם, עד כי כאשר נתקבל הרב ר' רפאל לאב"ד בשלש קהלות עזב גם הוא כארבע או חמש שנים אחריו את העיר פוץ — אולי על ידי התעוררות הר"ר רפאל — ובא לכאן ונתכבד בדרשה לדרוש בבהיכ הגדולה בעיר אלטונא, ודרש בקהל רב בסוגיא הניפול, ומאד הוטבו הדברים בעיני השומעים, אשר רבים מהם היו לומדים מופלגים, כאשר היו עדיין השלש קהלות מלאות תורה, ובמשך הזמן היותו פה באה לו השמועה לארטיבה מפוץ, כי מתה אשתו שם, ועל ידי זה הוצרך להזדרז לשם לסדר עסקי ביתו ואח"כ חזר לכאן ובהר לאשה שניה בת צורבא מרבנן מינדיל בת הר"ר מן, אשר למד תורה בישיבה בעיר מיין אצל הר שמואל היללמאנן, ואמה היתה בת בתו של הרב, בית חינוך יהודי, והנשואין היו ביום ט"ו כסלו תקמ"ד. ונתקבל לראשונה לדיין ד'ק'ק וואנדסבעק והאמבורג ואח"כ כאלטונא והאמבורג, ואחרי אשר עזב הרב ר' רפאל כסא ממלכתו, נתקבל לראש בית דין בשלש קהלות.

גודל שקידתו בתורה הקדושה אין לספר, לילה כיום יאיר לו, ועץ כי למד תורה לשמה זכה שנתקיים בו ובתורתו יהנה, כי בקיאותו בתלמוד ופוסקים בדינים נהונים ובלתי נהונים היה להפליא ונוסף על זה היה מדקדק גדול וידע הנ"ך ממש בע"פ ובקי מאד בלשונות הקצרות של הקדוש רש"י בפירושו על התורה ועל התלמוד. מדותיו התרומיות אין לספר, הוא היה חסיד אמיתי אשר שם בהו מבטחו ולא הלך לשחר פני נדיבים, ולא נשא פנים במשפט והיה שייף עייל ושייף נפיק ולא הפיץ בגדולות.

וכאשר הגיע לימי הזקנה וביקש לישב בשלוה קפיץ עליו רוגזו של נאפוליון מלך צרפת, ויהי בשנת תק"ע בימי נאפוליון אשר פבש כל מדינות ונליכות הארץ אשר על נהר עלבע ויבא גם לעיר האמבורג ויקרא גם לעיר האמבורג עיר צרפתית, תחת אשר היתה מקדמוניות עיר חפשית וסוחריה שרים ושופטים ומלך אין להם — ויצו המלך נאפוליון שקהל האמבורג יפרד מאלטונא, ופי"מ דקהל אלטונא דהו את הדבר מוזמן לזמן, באמרם שצריכים לשאול במלך דענעמארק, אבל Graf

Chaban דחק וצוה בנדרת מלך נאפוליון אשר אין להשיב שיפדו
 זו מזו כלי שים עיכוב ואיחור. וכמעט שתי שנים נשאו ונתנו פרנסי
 דקהל האמבורג עם פרנסי ומנהיגי דקהל אלטונא בכל הענינים השייכים
 לשלש הקהלות ביחד. וכמה ספקות ומחלוקות נפלו בדבר, כי כל
 ההוצאות והכנסות לשלם לראביד וגם דברים טובים שהתנדבו והנהיגו
 לקרן קיימת היה הכל בשותפות. ועכשו הוצרכו לחלק ולפדה, ומעשה
 הפירוד נעשה על פי דין תורה כל דבר גדול וקשה הביאו פרנסי
 הקהל לפני הרב ר' לאוי, והוא היה בקי מאד בדיני הושן משפט
 ושפט בצדק ובמישור וכאשר נמר וגזר כן היה. בשנת תכקע הוציר
 נגמר הפשר.

ובשנת תקע"ג. מאחר שנפל נאפוליון וחילו במלחמתו נגד רוסיה
 וימרדו בו כל הממלכות אשר כבש תחת ידו, או גם מהעיר האמבורג
 נסו הצרפתים, כי שמעו כי General Tettenborn שר צבא אלכסנדר
 מלך רוסיה הנה הוא בא ונכדו אתו, ויבא טעמטענכארן ויריעו לקראתו
 כל יושבי העיר. אך לא ארכו ליושבי האמבורג ימי שמחה, והיו
 כמשלש חדשים ופתאום השמועה באה כי ישובו הצרפתים העירה, ותהי
 הנה על הנה, וחיל רוסיה מהרו ונסו מן העיר ושר צבא עקמהיל
 (Eckmühl) וחילו שבו העירה, ואז נהפך הושוון לאבל, ויברחו אנשים
 רבים מן העיר והשר Chaban הטיל על היהודים דמי קנסות ומסים, והיתה
 עת צרה ליהודים. וכיום שבת כי הושן תקע"ד קם עקמהיל וכרוו קרא
 בחיל לאמר: באה העיר במצור, על כן כל איש ואיש יבין לו מזון
 במכסת נפשות ביתו לששה חדשים, — ויקרא לאביד לרבי לאוי ויאמר
 לו: ידעתי, שאתה גדול העיר ולקולך ישמעו כל היהודים, לכן בנזירת
 מלך נאפוליון אני מצוך, שתשגיח היטב שלא ישא אהד מיהודים בעיר
 אשר לא הבין לו מזון לששה חדשים, ויען ה' לאוי: אדוני, מה הטאו
 עניי העיר, הלא זו אכזריות גדולה לגרשם מעיר מולדתם בעת צרה
 כזאת? ועוד הרהיב בנפשו עוון, לפני מלכים התיצב ולא ירא, אבל
 השר לא רצה לשמוע לדבריו, והיה בלילה ויצו לשוטרים ולנוגשים
 ויבואו ויחפשו חדר בתוך הדר לראות אם הכינו להם אוכל לנפשם,
 והיה כל בית אשר לא מצאו די מחסורו ויהזיקו ביושביהם וישליכום
 חוצה לעיר על פני השדה בערום וחוסר כל, כאשר יוד השלג והגשם
 והקרה הנורא, אחרי כן גרשו את כל דלת העם, והרב ר' לאוי הלך אל
 הקצינים הנשארים בעיר וזרו אותם ודבר על לבם לרחם על אהיהם

בני ישראל לתת להם צידה לדרך לחם לאכול ובגד ללבוש בעת הקרח הנורא, ויאמר להם: בעת צרה מותר לפזר יותר מחומש, כי דומה ממש לפדיון נפש אשר נמילות חסד כזאת אין לה שיעור, והוא עצמו נתן כל ממונו עד פרומה אחרונה, והנה אהביו נתנו לו לפני איוה שנים במתנה ארנו קמץ כסף לטאבאק (וילבערנע שנופֿטאבאקֿדאָוע) ואחר זמן לא ראו אצלו את הארנו, אבל לא רצו לשאול אותו שלא לביישו — ואחר מותו מצאו בקיפה שכתב עליה, כסף מעשרי הארנו של כסף ונמצא כתוב אצלו, שפעם אחת לא היו לו מעות לצורך ביתו, ולוה לעצמו מכסף מעשר שלו ונתן את הארנו למשכן (ובני משפחתו פדו אחיכ את הארנו בכסף מלא). —

וביום ב' כסלו תקע"ד שלח השר צבא Louison לרבי לאזי, שיבא אצלו עם שאר רבנים דיינים דקהלה, אבל על ידי צער ויגון תש כחו ולא היה בו רוח לילך ולעמוד לפני השר ושלח את בנו הרי' משה שילך וישאל מה השר מבקש ממנו, ויען השר: אמור לאביך, שהיהודים הושבים בהאמבורג צריכים בלי איחור לישראל קנס חמשים אלף פֿראנקס. — ועל זה השיב ר' לאזי על ידי בנו, שהעשירים כבר עזבו את העיר, ואיני יודע ממי אנכה סכום גדול כזה, ולמי אומר שישלם? וידבר הנענעראל אתו קשות ויאמר לו: לך אמור לאביך הרב דקהל, אם מתר בעת הזאת אין הכסף המבוקש מובא אלי, או אנרש את כל היהודים בלי החמנות. — וכאשר למחר לא בא הכסף לידו ויקציף השר מאד, וישלח שני אנשי מלחמה להרב לאזי להביאו אליו בהזקה, וכשבאו לביתו אמר להם: ראו, כי אני זקן וחולה, לכו אמרו לאדוניכם שאין ביכלתי לבא לפניו, וגם לא ידעתי מאין אקח המעות, והרב ר' לאזי ידע היטב שהגענעראל עשה זאת מעצמו ואין לו רשות לנרש היהודים אשר הכינו להם מזון, רק רצה להוציא כסף מידם, ובאמת אחיכ התפשר הדבר.

ולא זכה הרב ר' לאזי לראות בהצלת ובשמחת העיר האמבורג, אשר ביום אחרון של פסח שנת תקע"ד בא קול רנה וישועיה כי לחמו המלכים את נאפוליון גם יכלו לו ויסירוהו מעל כסאו ווישיבוהו על האי סט, העלענע עד יום מותו, ויפתחו שערי האמבורג ועקמיהל שב לארצו כבושת פנים.

וביום א' שבט תקע"ד מת הריר לאזי, ויען כי היתה אז העיר האמבורג סוגרת ומסוגרת אין יוצא ואין בא, לכן נקבר למחרתו בחצר

בית הכנסת והאמבונג אישר שם מקום מנוחתו עד היום הזה
(Neuer Steinweg 74).

וקודם קבורתו הכריז שמיש הקהל בקול רם שקוברין אותו שם
רק על מנת לפנותו אחיכ (עיין יורה דעה סימן שס"ג). וכוודאי משום
בזיון שאר מתים שנקברו גם כן באותו זמן שם לא רצו בני משפחתו
לפנותו מישם.

וזה נוסח מעבתו:

(Neuer Steinweg Hamburg)

ל"א זי"ז כבודינו — השאיר בקהתו את נפש קדוש —
וטהור לא מש מאהל של תורה. חבר ספרים
נחמדים על התורה ועל הש"ס ועל אה"ע וחה"מ
ודרשות נחמדות, שופט צדק ושונא בצע ומתנות,
עשה צדקות וגמול הסדים בהצנע לכת, ה"ה הגאון
המפורסם מוהר"ר אלעזר לאזי בן להרב
מוהר"ר יוסף וצוקלה"ה שיהיה ראב"ד בק"ק
אהו"ב יע"א, עלה למרום ביום ש"ק ר"ח שבט
ונקבר למהרתו ביום א' בו התקע"ד לו המנוחה
ולנו האבידה ותהי נפשו צרורה בצרור החיים.

ואלו ספריו אשר חבר: 1) ספר על שיע חושן המשפט ונושא
כליו אשר ינע לאמתה של תורה לברר דבריהם, עם שני מהדורות
חדושים אשר הוסף. נדפס על ידי בנו באלטונא תקע"ה. 2) על שיע
אדיע כמעשהו נחושן משפט. — 3) חדושים והערות והנהגות על כל
התלמוד וביאורים על מסכתות קטנות. 4) דרושים בדרך פלפול, עם
תוכחת מוסר והספרים. 5) ספר על התורה אשר חיבר בסוף ימיו כאשר
רבים חלו פניו לומר לפניהם מילי דאנרתא שבת בשבתו. 6) קונטרס
כולל כל דיני ברכות על סדר א' ב'. 7) קונטרס נגד ספר מצפה
יקותיאל עם איזה תשובות על השנותיו, נדפס באלטונא.

תולדותיו: 1) הרה"ג משה לאצארוס יושב בבית המדרש
בהאמבורג. 2) מאיר פרייס מלמד בעיר הילדעסהיים. 3) יוסף לאצארוס
סוחר ומוהל בהאמבורג. 4) זיסמאן בן משהעל סוחר ומוהל בדובלין
(אנגליה). 5) נתן בן משהעל פראפעסאָר בדובלין. 6) ר' אייזיק ברלין

בעל דקדוק גדול בהאמבורג. (7) בתו האחת היתה אשת ר' יוסף מיכעל
(8) והשניה אשת ר' נחום בהאמבורג.

XV.

הרה"ג מנחם מענדל פראנקפורטער לבית שפירא.

בן היה צבי הירש בן היר אברהם בן היר מנחם מענדל שפירא
מקיץ פראנקפורט, וראש משפחת מנחם פראנקפורטער, בא להאמבורג
בשנת ת"ן. — ובנו של ר' מענדל הראשון היה דיין דקהלת אלטונא
ונקבר בקעניגשטראסע וזה נוסח מצבתו (Grabstein 408): „נחצב
קבר ללינה, בא יבא צדיק וישכון ברינה. תורתו היתה אמנותו, לא
פסק פומיה מגורסה, אשרי יולדתו והורתו היה הדיין המצויין מהוריד
שלמה בן כהריר מענדל פראנקפורטער זיל שפירא נפטר בשנת תפ"ט.
— והרב ר' מענדל נולד בהאמבורג בשנת תקי"ב (1742), ובילדותו
למד אצל אביו ואחיו בא לישיבה של הרה"ג ר' ינתן אייבענשיטין,
אשר היה רבו מובהק, והרב ר' מענדל סיפר: פעם אחת ישבו התלמידים
הבהורים לפני רבם כל הלילה, ויהי כהצי הלילה, וימצא הרב קושיא
גדולה בתוספות, ויתמה מאד, ויאמר אל הבהורים הנו ודרשו מעל ספרי
המפרישים למצא תירוץ על הקושיא אשר תנידו לי בשובי אליכם, וילך
ההצר לסוך את דגליו, ויקומו הבהורים וייגעו עד כי מצאו פשר דבר,
אחרי כן שתקו ויהתלו בדרך הבהורים ויתלו על רבם כשלוש שעות,
ויחלו עד בוש, כי יראו לנפשם ויראת רבם עליהם כי אף אם היה עניו
ושפל רוח, לא נשא פנים בתורה, ויטיל על תלמידיו אימה יתרה;
ובצר להם הפילו גורלות, מי ילך ויבקש רבם, ויפול הנורל על
ר' מנחם מענדל וחבירו, וילכו בלט אל הצצר, והנה השכה גדולה,
וימששו באפלה, עד כי מצאו רבם עומד תחת עיץ והוא עטוף במדו
והשלג כסהו כלו ויעמוד כמו נד וכל רוח אין בו, ויתפשוהו בלט בכנף
בגדו, ויקץ ויאמר: אכן עתה מצאתי התירוץ. — ומאחר שאסף הכמה
ותבונה הלך לעיר שטוטטנארט ושם היה מלמד, ומשם נסע לפראנקפורט
דמיין, ובהיותו שם נתקשר עם בת גילו אשה מפורסמת לחכמנית מרת
צפורה בת ה"ר ליב זאלאמאן מאלטונא ובשנת תקכ"ט היו הנשואין.

תמונת הרה"ג המפורסם מוה"ר מנחם מענדל פראנקפורטער רב"ד דק"ק אלטונא * .
M. Mendl Frankfurter, Rabbinats- und Gerichtsvorsitzender des
jüdischen Gerichtes in Altona.

*) Nach einem Oelbilde aus dem Jahre 1799 reproduziert von seinem
Urenkel Max May, Hamburg.

ואחר ההתונה ישב בעיר בערלין והיה גם שם מלמד ושם הוציא לאור ספר „תורת הבית“ להרשב"א, ואח"כ חזר לעיר מולדתו להאמבורג ונהנה מיגיע כפיו, ובכל זאת היה מתמיד ועמל בתורה ולמד עם תלמידים הרבה, ובשנת תקל"ט נבחר ונבחר לנכאי ומשניה דתלמוד תורה בעיר אלטונא.

ממעשיו ומדותיו הנחמדים אעתיק מה שכתוב במכתב־העתי „המאסף“ משנת תק"ע: ואספרה אפס קצהו ממעשיו הישרים, אשר כלם נכונים להקקם בעט ברזל ועופרת לזכרון דור עולם. הרב התורני המופלא ההכם והצדיק מהור"ר מענדל פ"פ ש"י זה זכרו וזה שם הפארתו נודע בשערים אשר טרה ועמל תמיד לטוב עם ה', והוא כל ימיו למד והרביין תורה בעירו, והעמיד תלמידים הרבה, אשר כעת יורו משפטים ליעקב ותורתו לישראל, ומעולם לא עשה קרדום מתורתו, וכל תורה שעמה מלאכה לא בטלה, ויעש מלאכתו בביתו, ויתר עתותיו הקדיש לה' ולא רדף כבוד שלמונים, והיו אחרי עמדו על בני ת"ת דק"ק אלטונא יותר מכ"ה שנים, ויפן וירא כי אין איש מכל הנערים אשר יוצאים מבית ת"ת יודע תורה ומבין חכמה וכאשר באו כן ילכו ויתנכל יום יום במחשבתו, כדת מה לעשות, להסיר המכשלה הזאת, ולהמציא תרופה לתחלואי נפש בני עניי עמנו, ויפן כה וכה ולא מצא עזר כנגדו. בשנת תקס"ד העיר ה' את רוח איש אחד מקציני עירנו ויקם כנבור וידבר אל לב ר' מנחם מענדל פ"פ לאמר: אל תרף ירך, ואל תאמר נואש, קים שנס הלצין, והתחזק עוד למצוא שארית ותקוה לילדי עמנו, ואנכי אהיה בעזריך. ויקם הרב ר' מנחם מענדל ויקח אתו עוד שני אנשים הלא המה התורני מהו מאיר העס" והתורני ליב קנאר, כי גם המה גבאים דת"ת וילכו אל בית הנדיבים, ויעוררו את לבם לאמר: ראו עניי בני עמנו ואת לחצם, והתעשתו להם, והושיעום מאשר הנן ה' אתכם! והיו הם מריקים שקיהם, וינדבו לתת מדי שנה בשנה כפיו אשר יושת עליהם, — אז נדברו יראי ה' והרימו נדרים ונדבות, זה מכיא עצים, וזה מכיא לבנים, זה יועין וזה סיפר, והמלאכה היתה דים להקים בית הספר הזה לכבוד ולתפארת, גם נכתב ושום בספר תקנות הבית, והתכלית היותר עקרית בהקמת בית תלמוד תורה בהאמבורג היתה להנך ילדי ישראל להיותם יודעים דבר ה' ויסודי אמונתנו, ולהרגילם בדרך ארץ, מוסר ומדות טובות, וללמדם ראשית למודי הידיעות הנצרכים לאדם לחיות את נפשו בצדק וכשרון, והנערים

יבחרו להם הדרך אשר ירצו, אם דרך תורני, או דרך מסחר ומיזם או אומנות. והעניינים מצאו בבית תלמוד תורה די מהסורם באכילה ושתייה ומלבוש. — זאת פעולת הרב רמיז וזה פדיו ופדיו הנלוים אליו, והרב הנאון ר' צבי הירש מזאמישט הפליג מאד בשבח רמיז על אשר טרח למצא כל הנהוין לבנין הבית, ופנה מכל עבודתו, כמעט לא מצא טרף לביתו, ויקדש ללמודי ה' כל עתותיו, ואחריו הפיד שלש הקהלות זו מזו בשנת תבקי' נבחר מקהל אלטונא לראש בית דין ומורה צדק, ובפנקס התקנות דקהלתנו וגם בספרי בית דין התום ישמו על כל עניני הקהל, וגם על ספר, משנת דרבי אליעזר, מהיר ר' לאוי כתב הוא הסכמה וחתם את עצמו תחילה: ר' מנחם מענדל פראנקפורטער רביד דקיק אלטונא, גם נמצאה ממנו הסכמה על: איין אללגעמיינצייליכעס לוח פֿאן פֿער-גאנגענען 50 אונד צוקינפֿטיגען 80 יאהרען, נדפס בשנת תקע"ט, ונדפסה ממנו תשובה אחת בספר קולי יעקב דף כ"ד ושם כתב המחבר: וידידי וחביבי הרבני המופלג השנון מיהריר מענדל פֿיפ מהאמבורג כתב אלי בענין זה וז"ל: ולענין שאילה דשאלנא קדמוכון על כלי המונה בו מוקצה ומוכין, אם מותר לישראל ממנו בשבת המוכן להניח המוקצה לכה, ואין בו משום מבטל כלי מהיכנו עכ"ל, והשיב לו שם בארוכה בעוצם הריפותו, וגם ברף מ"ז מספר קולי יעקב נדפס תירוץ על קושיות התוספות בשבת דף פ"ז דברי המתהיל ואתה פה עמוד, ושם בסופו כתב המחבר: עכיל ידידי הרבני המופלא הג"ל נ"י ומעוצם אהבתי אותו העלתי דבריו הנעימים על ספר חוקה רב להושיע מדבר בצדקה, וכאשר שמעתי וגם נראה לי הוציא לאור וכתב הקדמה גדולה על ספר זרע אברהם הנדפס בהאמבורג בשנת תקנ"ט לפ"ק וכותב ההקדמה חתם רק בשם מנחם' והמדפיס ר' היים מ"א היה התנו של הרב מנחם מענדל פראנקפורטער, וכסוף הספר זרע אברהם כתב המחבר הכותב הקדמה איזה דברי תורה על מסכת חולין: ועוד לאלהי מלין משה שהנני ה' לחדש בתורתו הקדושה באיזה מקומות השי"ס ופוסקים מה שלמדתי מתוך הדחק את עניי ואת יניעי כפי ראה אלהים ואין זולתו כו' והותם את עצמו, מנחם'.

בשנת תקע"ה כתב צואה לבניו מלא מוסר ויראת ה' וגור על בנותיו וגם על בנותיהם בחרם שלא ילכו בגלוי ראשי, ועוד בקיש מהם להיות להם השנחה גדולה בבית התבשיל, ולבניו הזהור שלא יעבור יום שלא יתעסקו בתורה אפילו רק הצי שעה, ובשנת תקפ"א הוסיף

עוד דברי תוכחה לבניו אשר יקראו את צואתו פעם אחת בחדש, והיא עתה ברשות נכדו לעץ מענדעלזאהן.

וזה נוסח מצבתו:

(Königstr. Grabstein 4003)

מקום מנוחת הדיין המצויין ראש בית דין צדק דק"ק אלטונא ומיסד בית תלמוד תורה בק"ק האמבורג התורני והרבני המפורסם מוהר"ר מענדל פראנקפורטער לבית שפירא ויגוע וימת בן שמונים ואחד שנה יום ש"ק ה"י אדר תקפ"ג לפ"ק. — לא יכיל האבן פרשת גדולתו, — הנם אין כסף יצא מנחם לעבודתו — ועד זקנה לא מבר כי אם קנה חכמתו ויחי לנצה ושמו תהלתו.

וזה נוסח מצבת אשתו:

(Grabstein 4003)

אשה יראת ה' היא תתהלל — האשה הצדקת צפורה לאה בת ר' ליב אשת הרבני מוהר"ר מענדל פ"פ גר"ו נפטרה ונקברה זקנה באה בימים כ"ח אייר תקפ"א — תנצב"ה.

תולדותיו: היר נבריא אל והיר רפאל אביו של הרב המפורסם מוהר"ר שמשון רפאל הירש אב"ד דק"ק פראנקפורט, — והיר מיכאל, והיר משה שהוציא מהזורים גדולים בהאמבורג בשנת תקפ"ד ובעהמיה פני תבל. — ושתי בנות: האחת נשואה בדענעמארק והשניה ושמה טריינדל היתה אשת ר' חיים מאי משפחה גדולה בהאמבורג. — והתורה חזרת על אכסניה שלה, שהרבנית אשת הרב"ג המפורסם מוהר"ר מאיר לערנער נ"י אב"ד ודימ דק"ק אלטונא ומדינת שלעווויגדהאלשטיין היא מיוצאי חלצי של הרב הגי' מנחם מענדל פראנקפורטער ז"ל.

XVI.

הרה"ג ר' ברוך עוזר.

בן מוהר"ר מאיה, בן המופלג מוהר"ר ליב בן בנו של הרב ברוך עוזרש דינא רבי דינא דק"ק פראג ומדינת ביהם (עיין לחות העדות ה'). נולד בשנת תק"ג בעיר פראג, ובילדותו למד בהתמדה ובשקידה רבה מתוך פרישות והסידות ובמשך הזמן היה בקי בשים ובכל ארבע שלחן ערוך שהיו סדורים לו על פיו. בשנת תקמ"ג נתקבל לדיין בק"ק האמבורג, וכאשר מת ה"ר ר' לאוי בערלין נבחר הוא לראש בית דין בק"ק האמבורג, בעת שהעיר האמבורג באה במצור, ומיד כשישב על כסא רבנות באו אליו מנהיגי קהלה ואמרו לו: רבינו תם הכסף ואין שבר בהאמבורג וימי הפסח ממשמשים ובאים; ומה יאכלו עניי העם בפסח? אולי יש ויתר להקל לעניים לימי הפסח הבאים אורו ודוחן ומיני קטניות, ועל זה הושיב בית דין עם כל הדיינים בצירוף שבעה תלמידי חכמים שבעיר האמבורג ויצא פסק בית דין, שבשנה הזאת שבאה העיר במצור ועת צרה ושעת הדחק ליהודים ואין למצוא קמה לימי הפסח כדי להחיות נפש, לכן הסכימו הבר"צ להתיר מיני קטניות ודגים מלוחים (הערינגע), אבל רק בפעם הזאת, ורק לאותם אנשים שאין להם כדי מחסורם וחלילה לעשות כן בשאר שנים ובשאר מקומות, ובאמת ראוי כאן להגיד שבחם של יראי ה' בהאמבורג, שאע"פ שהיה יוקר גדול בכל זה לא נהגו היתר וכמה משפחות קמצו ורעבו ולא רצו ליהנות ממיני קטניות בפסח מטעם נכבד זה, — כי באותו הזמן קמו אנשי קאָנסיסטאַריום בוועסטפּאלען ובראשם ה' יאקאבזאהן ושלחו אנרות (צירקולאַרע) בלשון אשכנז והתירו אורו ודוחן ומיני קטניות לכל העם בכל מדינות אשכנז, ורצו להביא ראיות שמותר לבית דין שבדור לבטל דברי בית דין אחר וסמכו על הבית יוסף ועל מנהג הספרדים לאכול מיני קטניות בפסח, ועל זה יצאו לקראתם אנשי מלחמה מלהמות ה' בנבוכים אדירי התורה והכריזו בפרהסיא שאיסור נמור הוא לבני אשכנז אשר נהגו יותר מארבע מאות שנה איסור בדבר להתיר להם ואין לנו רק תורת משה הוא רבינו רמ"א שפסק באורח היים הלכות פסח סימן תנ"ג: ויש אוסרים והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות, ועיין שו"ת התם סופר סימן קכ"ב, וגם תשובה מאהבה סימן תנ"ג, ובסיפוי שם כתוב שדרשו והודיעו רבנים הנ"ל בשבת

תמונת הרח"ג דיין מפורסם רב"ד דק"ק האמבורג מוהר"ר ברוך עוזר זצ"ל
Baruch Oser, Rabbinats-Vorsitzender in Hamburg.

הגדול איסור נמור במיני קטניות והלילה לישום ישראל לילך אחר עצה
הקאנסיסטאריוס, וכדי שלא להחזיק פסק של הקאנסיסטאריוס לא
רצו אנשי האמבורג לנהג היתר אפילו בשעת הדחק.

בשנת תקע"ט יצאו אנשים בני בלי עול מלכות שמים, להפך
ברית, חדשים מקרוב באו, ובנו להם בית הפלה אישר קראו שמו, טעמפעלי,
והוציאו לאור סדר תפלה לישבתות ולמועדים, והוסיפו ונרצו בנוסחאות
התפלה כאות נפישם, ודלנו כל מקומות שנזכר בהם אמונה על נאולתנו
ותקותינו לנצה, ורוב התפלות בלשון אישכנו, וכאשר ראה הרב ר' ברוך
דיין שמשיתים ומדיחוס סמכו על ספר, אור ננהי ננה צדק מאיש ששמו
אליעזר ליבערמאנן, הודיע עם בית דינו ברבים שאיסור נמור להתפלל
ב.טעמפעלי ולשנות שום נוסחה מתפלתנו, ושלחנו לפוימ דקהלה
להעביר כרוז בכל המשה בתי כנסיות דקהלה שמי שאשר בשם ישראל
יכונה אסור להתפלל מאותו סדור; וגם אסרנו דרך כלל לאנשים להתפלל
רק בלשון הקודש וגם אסרנו לנגן בכלי זמר שקורין אָרנעל בש"ק אף
על ידי נכרי ומכלי לשנות מנהג קדמונינו ניג זיל אסרנו הכל, והוכרחנו
להציע דברינו לפני השררה יריה, אבל עזי פנים שבדור הלשינו על
בית דין צדק שלא גדין פסק הבדיצ וכפרט באו אל הגוים ויהללו שם
קדשו, כי מקרוב נרפס ספר, ננה צדקי בעיר דעסוי מבלי הסכמת חבר
עיה, בו הביא מהרב דקי ליזוארנא אשר החיר אָרנעל, והפדיצום רצו
לסמוך על ספר ננה צדקי, ואמנם חברי השררה שקורין סענאָט בהאמבורג
היו אנשי שכל ומדע ולא השניהו על המלשינים, רק אמרו לרבי ברוך
שיביא ראיה מהחמי הדור ישגם הם יסכימו לאסור כדי לבטל דברי
המעוררין, ולכן שלח ר' ברוך ביום עשיק די כסלוי תקעיט שאלה לכל
גאוני הדור לחות דעתם בענין שלשה דברים הנוגעים לישאלה הזאת,
והנה החכם נרעיץ בספרו, קורות היהודים טעה בענין ה.טעמער
פעלשטרייט בהאמבורג שתי טעותים, שכתב (חלק י"ב צד 418): אחר
שעזב הרב ר' הפאל כהן את כסא הרבנות לא קבלו עוד בהאמבורג,
אלטונא, וואנדסבעק אביד אליהם — וזה דבר ידוע וברור שאחר ר'
הפאל כהן נבחר הרחיג נח חיים צבי לראב"ד הניק, ואחר מותו נבחר
הרחיג צבי הירש מזאמושט לישבת על כסא רבנות דשלש קהלות אהיו. —
ועוד כתב נרעיץ: במקום הרבנים עמדו דיינים שאינם מבינים בהנהגת
הציבור, ואינם בני דעת, ולא יכלו לעמוד בפדין, ובצד 422 כתב:
בהאמבורג עמדו דיינים שאין להם שם ויד. — ועוד כתב דברים שאינם

כדאי לשומעם למי שיודע האמת. ועתה קורא נכבד, תדין אתה. אם כנים דבריו או לא! איש אשר בימי הזקנה בן שבעים ושש שנה הגר בעוז מתניו ויצא להלחם נגד המסיתים ומדיחיים המשהיתים כרם ה' צבאות והרים בכח קילו עד שבאו והחישו כל גדולי ונאוני הדור ויתנו עדיהן ויצדקו וקראו לו ולשאר דייני האמבורג: אשריכם דייני האמבורג שאתם עומדים בפדין, האמת שאיש כזה לא הבין את זמנו, ולא עמד על משמרתו? הנה, עשר שנים קודם לזה עמדו בקאססל ובבערלין אנשי קאנסיסטארוים ותקנו תפלה בלשון אישנו ולגנן בכלי שיר ושאר דברים הרשים שהם נגד רת ודין תורה, מדוע לא קראו בקול שאינו פוסק הרבנים היושבים במדינות אלו נגד זה? מלכד הרב ר' זאבל איגר שכתב והוכיח את יאקאבזאהן לא אספו הרבנים הללו אסיפה ולא הוציאו מודעה והכרזה להזהיר את העם שלא יעלה הפדין גם במדינות אחרות? והוקן הזה ר' ברוך דיין בימי זקנותו לא נח ולא שקט ולא נתן מרגוע לנפשו ולא שינה לעיניו עד שכתב לכל נאוני הדור ובקש מהם לחות דעתם ולהסכים לאיסור שפסקו דייני האמבורג בענין טעמפעל. ובאמת הרב ר' ברוך ושאר דיינים לא היה להם תואר אביד ולא קראו את עצמם ראבבינעד או זעלענזארגעד רק שומרי משמרת הקדוש, ואמנם איך עמדו על משמרתם לבל ידח ממנו נדח, להחזיק את הנכשלים ולהזהיר את השוננים, ולהתרות את המזידים פעם בכח נבורה ופעם בנחת וחיבה, הם עשו רעש ומעשה בפרהסיא שלא יעלה הדורם ויטרוף את צעירי הצאן! — הדיינים הללו היו גבורים אנשי שם, הם היו הראשונים בדור ועליהם נשענים דורות אחרונים, יראי ה' וחושבי שמו. — ועוד הפליג גרעין בשבחו של החכם בערניים והרים עד למעלה כבודו כאשר באמת נאה לו, וכתב שהוא נודרו ועמד כנגד המתחדשים. ומה עשה החכם בערניים יותר ממה שעשו הדיינים אלו? הוא כתב אותה המודעה עצמה שכתבו לפני עשרים שנה הדיינים הללו, כאשר אעתיק אי"ה לקמן. — בוודאי ראה החכם גרעין ספר נקם ברית משני לצים ששחקו על גדולי הדור ובעזות מצה הטילו דופי במלאכי אלוקים ודנו את הרהיג עקיבא איגר ומרדכי בנעט והתם סיפר ויעקב ליסא כתינוקות של בית רבן — ויפה עשו אותם לצים שלא הזכירו את שמים על ספר נקם ברית שלא יזכר שמים בישראל — ודברי בני בליעל אלו ישרו בעיני גרעין ואחריהם הלך כזויר אחר העורב, ועוד כתב גרעין כי הסגנון של התשובות מאת הרבנים הנאונים אינו יפה ולא

ישר (אונשָׁן אונד האַלפּרינג). והנה כמעט כל הרבנים האלו הבאים בתשובותיהם בספר אלו דברי ברית הם רובם מפורסמים כספרים שחברו, והיו בקיאים בטיב לשון הקודש. ועוד ראה החכם יאָסט כתב להיפך מנרטיץ — שכתב וויל (יאָסט געשיכטע דעס יודענטהומעס אונד זיינער סעקטען, אכטעס בוך זייטע 337):

דיא געשיכטליכע גערעכטיגקייט ערפֿאַרדערט אבער דיא אַנערקענונג, דאָס דיא האַמבורנער ראַבבינען אויף איהרעם שטאַנדפונקטע ניכט נור פֿעליכטגעמעסס האַנדעלטען, זאָנדערן אויך דאָס אַנגעמעססענסטע מיטטעל ערניפֿען, פֿערן פֿאָן פֿערוזענליכען אויספֿעללען גענען דיא רעפֿאָרמער, זיך הויך נוטאַכטען דער בעריהמטעסטען ראַבבינען אין שטאַנד צוא זעטצען, אום יעדען פֿערוזך איינעס אייננריפֿעס אין דאָס הערקאָממען צוא בעקעמפֿען, אונד דען ענטשטאַנדענען ריסס צוא היילען, עס איזט דיעס אונזערעס וויסענעס דאָס ערסטע ביישפּיעל איינער ליידענשאַפֿטס-לאָזען אַנשפּראַכע דער ראַבבינען אָן דאָס פֿאַלק אין ריינעס עדלען העברעיִש אונד אין ריינעס דייטשען אויסדרוק, מיט רוהע אונד בעזאנגענהייט אבגעפֿאַסט, אויך דיא נוטאַכטען האַלטען זיך שטרענג אן דיא זאַכע, אונד זינד מייסט נוט געשריעבען. —

ובזה אביא תוכן המודעה מאת הבית דין צדק דהאמבורג:

אל אחינו בני ישראל שלום שלום לרחוק ולקרוב! אתם בני אל חי, זרע קודש מאמינים בני מאמינים, הן היום הקרבנו לפניכם מנחה טהורה מנחת קנאות מזכרת עון החדשים מקרוב באו, לא שערום אבותינו אשר פּרשו עצמם מן הכלל, וברו מלבם מנהגים שונים וחוקים לא טובים, והיו הדברים האלו לכם לזכרון למען לא תשכח תורת אבותיכם מפיכם ומפי זרעכם, והיה לבבכם שלם עם ה' כל הימים. — הנה בחטאינו זה שנים רבות אשר החלו אנשים מבני ישראל לבזות דבר ה' דברי חכמינו ז"ל בעלי המשנה וגמרא ופּרצו הגדרים אשר נדרו לנו, ומן הקלות באו אל החמורות עד אשר רבו נס רבו רשעי ופריצי עמנו, אך בכל זאת לא על הכלל כלו יצאו לעשות עצמם אנודות ולהניא לבב בני ישראל לשנות בפרהסיא מנהגי ישראל ודתי תורתנו הקדושה חיו, והאיש הירא וחרד לדבר ה' בכה במסתרים וחלה את פני ה' לפקוח עיני תועים בדרך, אך עתה בעוזה פּשתה המספּחת בעדת ישראל, כי החלו איזה אנשים להקבץ יחדיו ולחקוק חקקי און לשנות מנהגי ישראל נגד דברי חז"ל הקדושים, וחוברי חבורים עמל ואון, סיעו ידי עוברי

עבירה לאמור להם כי טובה הדרך אשר דרכנו בה, ויקשו את לבם לעמוד במרדם, וזה החלו לעשות, לשלוח יד במנהגי וסדרי תפלתנו המסורות לנו מאנשי כנסת הנדולה והכמינו ז"ל כי זה שנה אחת אשר נקבצו יחדיו איזה אנשים מבני קהלתנו, אשר לא ננה עליהם אור תורה, לא רועים ולא מנהיגים, וגלו מוימת לבכם לשנות סדר תקון תפלתנו, גם לנגן בכלי שיר אֶרְנַעַל בבית תפלה שלהם, ולהתפלל בלשון אשכנזי נגד מנהג כל ישראל, ובעת הזאת נשאל נשאלנו על הדבר הזאת לחוות דעתנו אם יש להתיר אותן השינויים ממנהגי תפלתנו, ואחר העיון היטיב הדק יצא מאתנו לפסק הלכה:

(א) שאסור לשנות שום נוסחא מנוסחאות התפלה המסורה לנו מקדמונינו נהי נפש זיל; (ב) שאסור להתפלל בצבור בבית הכנסת בשאר לשונות וזולת לשון הקודש כפי מנהג כל ישראל; (ג) שאסור לנגן בשבת ויו"ט בשום כלי שיר בבית הכנסת אפילו על ידי נכרי המוכן לכך מערב שבת ויו"ט.

והרב ר' ברוך שלה לשאול פי גדולי הדור אם יסכימו עמו בפסק זה, ואלו הרבנים שהשיבו והסכימו והחזיקו דבריהם: (1) הרה"ג משלם זלמן הכהן בעהמ"ח ספר שו"ת. בגדי כהונה, והוא כתב: מה אומר, מה אדבר! קומו אהינו, נבאו ונתפלל ונבקש מאת אלוקים על זאת, הוא יתן כלב האנשים האלה לעזוב את הדרך..."; (2) הרה"ג הירץ שיער אב"ד דק"ק מאיניץ; (3) הרה"ג משה סופר אב"ד דק"ק פרעסבורג, אחר שהוכיח בראיות ברורות מש"ס ופוסקים איסור נמור על כל שלש השאלות, כתב: על כן במה שהכרזתם בניהכנים הקדושה שלכם לאסור להתפלל בסידורי לעז שיהם כי אם בלשון הקודש ובנוסחאות ישנות, בסידורים כנדפסים מקדמת דנא, ושלא לנגן בכלי שיר בבית הכנסת הקדושה בפרט ביום שבת קודש, כתורה עשיתם ותחזקנה ידיכם, יהי כן ה' עמכם, ואין ספק כי כל הנאונים הכמי הזמן יסכימו עם האיסור ההוא והם מסכימים ואני מסכים לאסור איסור על הנפש כל ישראל; (4) הרה"ג מרדכי בנעט אב"ד דק"ק ניקאלסבורג האריך בדברי פלפול מש"ס ופוסקים ובסיפוי הוכיח במתק שפתים את אחיו בני ישראל; (5) הרבנים כי דינא רבא דק"ק פראג ובראשם הרה"ג אליעזר פלעקלעס; (6) מכתב שני מהרה"ג מרדכי בנעט נגד ספר "גנה צדק" והוכיח שכל דבריו שם לחרף מערכת ישראל באו; (7) הרה"ג אליעזר טריטש בעהמ"ח שו"ת "שמן רוקח"; (8) הרה"ג אברהם טיקמן

אביד דק'ק ברעסלוי, והוא כתב: "אישר נדרשתי מכבודכם להשיב דבר בדבר התחרשות בקהלתכם, הו! רעדה אהותני פלצות בעתתני אישר גם בהאמבורג אישר מאז היתה עדי קהלות ישראל, גם שם פרחת הצרעת! אוי כי כך עלתה בימינו, לא שערו אבותינו כו', ולאחר שפסק ילש השאלות והחליט לאיסור נמור כתב: "ומאד מאד היטבתם לעשות להכריז ברבים תומר איסור ענינים האלה, להדים מכשול מבני ישראל, אחי! אשריכם אשרי הלקכם, ברוכים אתם לה', כי אורתם חיל ללחום מלחמת ה' צבאות ואני תפלה לאל חי כי יעורר רחמיו והסדיו להפוך לבב השונים כי ישמעו לקול מוריהם כו'"; (9) הרהיג אברהם אליעזר הלוי סי'ט אביד דק'ק טריעסט; (10) הרהיג עקיבא איגר אביד דק'ק פוזנא, ובסוף מכתבו כתב: "ברוכים אתם לה', כי היטבתם לעשות לאזור חיל, וכרווא קרו חיל לאסיר ולהתפלל מתוך סידור הנדפס בשינוי נוסחאות, לזה כל דברכם קיימים ומאושרים על אדני פו..."; (11) הרהיג אהרן יושע אביד דק'ק ראויטש, גם הוא קרא לדייני דק'ק האמבורג: אשריכם! היטבתם לעשות אשר הברותם לאיסור, אשר אורתם חיל לכבוד ה' ותורתו כן יהיה ה' עמכם, שלום יעשה לכם כו'"; (12) מכתב שני מהרהיג משה סופר, בו יבאר הנאון כי כל דברי הכוזב בספר פסול המכונה "נונה צדק", אור נוגה הכל שקר וכזב, אין זה מברך אלא מנאין, ודעת הנאון למיש הכמנו זיל מפרסמין ההנפים; (13) הרהיג מול טוב חכם בק'ק מודינא סי'ט הסכים עם דעת דיינא דהאמבורג; (14) הרבנים הנאונים העומדים על התורה בק'ק פאדובה הרהיג מנחם עזריה קאסטילנובי, הרהיג יעקב לוצאטו, והרהיג ישראל קיניאן כולם הסכימו לאיסור נמור; (15) הרהיג משה אהאני אביד דק'ק מאנטובה כתב: אנתנו נחלין חושים לעלות בהסכמה לעמת מחברתם, ועלינו גם כן לשבור שבר להביא הסכמת הכמי הקהלות אשר סביבותינו; (16) הרהיג שמואל אביד דק'ק אמשטרדאם סותר כל דברי ספר פסול "אור ננה" והוכיח בראיות ברורות איסור שלשה דברים דנשאלים; (17) הרבנים העומדים על התורה בק'ק ליווארנא כתבו לדייני דק'ק האמבורג: ממלכת כהני ה' היושבים ראשונה במלכות הדעת והתבונה, רועי אמונה מקימי דגל התורה והדת נתונה, מאל רם שוכן מעונה, עושים סיג לתורה ולתעודה, שומרי משמרת הקדושה בכתב ובעל פה, מהם יתד ומהם פנה – ובאו בהסכמה לאסור כל התחדשות שלמה מלאך, עם עשרה רבנים הנקובים שם בשמותם; (18) הרהיג משה טוביה אביד דק'ק

האנו; 19) הרהיג יעקב ליסא בעהמיה נתיבות המשפט, וספר חות דעת, ובתהילה הודיע שהאיש המחבר ספר 'אור ננהי' איש שונה ומטורף בדעת הוא, אפילו בי בר רב לא קרא, והוא משחק בקלפים וקוביאאות, כאשר עשה בקיץ פזנא רוב הלילות שהיה שם, ואהיג כתב: 'הה! קהלת קודש האמבורג המפוארת ומעושרת מימי עולם הבישו נא וראו אל מי הדמיון האיש הלזה וישוה? הלנאונים אריות התורה אשר הנהינו אותך בחכמתם על מבועי התורה והוראה, כמו הנאון בעל כנסת יהוקאלי וצוק'ל, והנאון בעל 'אורים ותומים' וצוק'ל ושאר נאונים רבים, הלהם ונבזה מעליהם דמות תערבו לו לאמור, הם יבערו ויכסלו חיו והוא יחם מכל אדם? כי משישתם את כל כליו מה מאומה מצאתם בו יותר מדברי פתוי והתול אשר בהמה שמן חלקיו. ולבסוף הסכים שאיסור נמור לשנות שום נוסחא, ולשיר בעונג בבית הכנסת בין בשבת בין בחול, וגם איסור נמור להתפלל בשום לשון רק בלשון הקודש (דווקא; 20) הרהיג נפתלי הירש לקא'ב אביד דקיץ וויטצענהיים ראשון לקאנסיסטאריים מן אָבער-רהיין. ובהמשך דבריו כתב: 'כן אתה בית ישראל רבו כך נביאי השקר, מושכי העין בחבלי שוא וזעבות העגלה חטאה, אשר יפתוך בחלקקות לשונם לנאיץ אמרת קדוש ישראל, ולמאוס תורתו, אומרים לך, ימהר יחישה מעשהו למען נראה! ויעבירו רוח הטומאה על כל הארץ וישלחו אותו בכל הקהלות הגדולות הקרובות ורהקות, ורבו כמו רבו בנייהם בנים משחיתים אשר עזבו את ה' ויוורו אהור. גם כך האמבורג החל הנגף, הוי קריה נאמנה מימי קדם קדמתה איה חסידך ואיה מאשריך ומורידך? איה אנשי התורה המלאים מצות כרמן רודפי צדק בני אמונה נאמנה רוחם את ה' אשר מלאוך? איך נהפכת סודי הנפן נכריה!'; (21) מכתב שני מהרהיג אליעזר טריטש, הוא הוכיח את אנשי בריתו ובתוך דברים כתב: 'ועתה נשפטה יחד, ספרו אתם למען תצדקו בדבריכם, למה תפרשו עצמיכם מן הצבור? ומדוע לא חיששתם על לא תתגודדו שדרשו רזיל שלא תעשו אנודות אנודות והובא לפסק הלכה בהרמב"ם פרק י"ב מעב"ם — ולמה תהרסו יסודי פנות הדת? למה תשלחו יד במשיח ה', למה תירש בת האמה אהת מלשינות העמים את נבירתה לשוננו הוהב הקדומה לכל הלשינות? למה אתם עוקרים את דברי חכמינו ויל שאמרו להפטיד בנביא? למה בהרתם בחוקות העמים לומר בארנעל בשעת התפלה, והשיית צוה על ידי עבדו נאמן ביתו ובחוקותיהם כו' וביחוד בשבתות השנה?

למה אתם נשענים על משענת קנה רצוץ על פסק מרב אי שנדפס בספר נונה צדק אשר המורה הזה יורה כבן סורר ומורה, ומדוע לא שאלתם להבירי עירכם הרבנים הגדולים בית דינכם הצדק, אשר מהם תצא תורה לתושבי קהלכם הרמה? למה מכרתם את בית ישראל? כו'; (22) מכתב שלישי מהרב הג' משה סופר בפרעסבורג, אשר קנא קנאת ה' צבאות ובתוך האגרה מוסנרה אגרת תשובה מר' אהרן הארינער רב באראד (אשר כתב עליו בהתם סופר בצהות הוא אה"ר ראשי תיבות אהרן הרניער ראבבינער אוי למי שפנעו אַרְד) אשר כתב להודיע לבני ישראל כי ראה כי שנג וחטא להורות דברים אשר לא כן, ועתה שב מכל דבריו וביטל דברי תשובת קנאת האמתי הנדפס בספר נונה צדק, ומדאורייתא בכישול בעלמא סני — והנה בספר נונה צדק העתיק תשובה מהרב דק"ק ליוו אר נא, שנג הוא פוסק להתיר להתפלל בלשון אשכנז ושאר דברים ותשובה זו היתה מוויפת ומעולם לא עלה על דעת צדיק לכתוב ולפסוק דבר זה כאשר כתב הרה"ג יש טוב סיט הסכמה לדייני האמבורג לאסור איסור גמור (עיין מכתב י"ז), ומה נראה בעליל כי שקר העיד החונף בשמו בספרו. אור נונה והוציא לעז על אותו צדיק, — ומכל המכתבים האלו נראה שהנאונים הגדולים בפה אחד קראו להרב ר' ברוך עוזר ובית דינו גודרי נדרות ועומדים בפרץ, ורק הד"ר גרעין רוצה להיות הכס מכולם ואומר שהדיינים האלו היו חלושי הדעת באין מבין לעמוד בפרץ...

והרב ר' ברוך, אחר שהגיע לימי זקנה וטרדות וטרדות הזמן החלישו כה גופו, ביקש מפוי"מ דק"ק האמבורג לכהור ראב"ד, אשר הוא צעיר לימים ולשום על שכמו עול הציבור, וכן היה ובשנת תקפ"א נבחר ר' יצחק בערנייס לאב"ד וחכם העיר.

והרב ר' ברוך מת בשיבה טובה, לאחר שזכה להיות הראשון שיצא ללחום מלחמת ה' צבאות ונפל חלקו בנעימים להיות מגודרי נדר; הלצים שעמדו עליו ורצו להשפיל לארץ כבודו בספרם, נקם הברית וספר הרב נוקמת' כבר אבד זכרם, אבל שם הרב ר' ברוך עדיין נזכר בקהלות האמבורג כאילו הוא חי וגדולים צדיקים במיתתם יותר מכהייהם וזכר צדיק לברכה, והחתם סופר כתב להרב הג' ולמן אפרים מרגליות בק"ק האמבורג: הדפיסו קבוץ אנריות מנאוני הזמן וקראוהו ספר דברי הברית ותליית פועל ישועות בקרב הארץ.

וזה נוסח המצבה

: (Begräbnissplatz Ottensee)

ברוך אתה בכאך, וברוך אתה בצאתך, פ"ג הרב
המאור הגדול וחסיד אמתו פ"ה ההר של סיני
וצנא מלא ספרים בקי בש"ס ובכל ארבע שולחן
ערוך שהיו לו סדורים על פיו איש מופלג בהסידות
ופרישות כי נזיר אלוקים היה, ארבעים שנה היה
דיין אמת וסוף ימיו ראב"ד בק"ק האמבורג ואלטונא
ה"ה מהור"ר ברוך בן הגאון וחסיד אמתו מהור"ר
מאיר עוזר זצ"ל מפראג נפטר בן שמונים ג' כסליו
תקפ"ג לפ"ק.

אשתו מרת רבקה טעלצני, נפטרה ביום ו' כסליו תק"ע (א"ט
טענזע גר. נומר 8386).

ונדפס ממנו: ספר. אלה דברי הברית, וגם הובאו ממנו שאלותיו
בענין בית הכנסת החדש טעמפעל בכל ספרי הנאונים אשר שלחו
לו תשובותיהם. עיין. חתם סופר' חלק ששי ליקוטי שו"ת מסימן פ"ד
עד סימן צ"ו. ועוד עיין בהשמטות לחלק חו"מ סימן קצ"ג. וגם בספר
תולדות ר' מרדכי בנעמי, ובספר שו"ת שמן רוקח' וגם בספר פרישת
מרדכי' וגם בספר צדור החיים מאת הרב הג' לעווענשטאט אב"ד דק"ק עמדען.
והיו לו שלשה בנים, נו' 1648 אורי פייביש בן הדיין ר' ברוך.
נו' 1821 מאיר יאָקאָב בן הדיין ר' ברוך, ובכורו הח' יעקב נשא
בת הרה"ג מרדכי יאָפֿע אב"ד דק"ק שווערין.

XVII.

הרה"ג עקיבא ווערטהיימער ברעסלוי.

טרם נכתוב תולדות חיי הרב הזה צריכים אנו בקיצור להקדים
דברים אחרים ע"ד מעמד ומצב קהלת אלטונא בעת ההיא. אחר שנתפדה
אלטונא מהאמבורג היו צריכים קהל אלטונא לשלם להאמבורג וואנדסבעק
חלק המגיע להם, וגם עד אז השתתפו שלש הקהלות לשלם להרב
חק הקצוב לו, ועכשיו הוצרך קהל אלטונא לבדו לקבל עליו רב מיוחד

E. V. Werthimer.

תמונת הרב"ג המפורסם מוהר"ד עקובא ווערטהימער זצ"ל אב"ד
דק"ק אלטנא ור"מ דשליזוויג האלשטיין.

ולתת לו כל צרכיו, וזה לא היה אז ביכולת הקהלה לספק די צורך להראב"ד, ולכן הסכימו הפרנסים דקהל עם הגבאים דקלויז דקהל בית המדרש לקבל איש אחד בתור קלויזנער, והוא יהיה להם לראש ושופט. וכיום א' י"ב שבט תקע"ו הוכרר בוועד הקהל ובהסכמת הגבאים דבית המדרש דקלויז בתור קלויזנער הרב מו"ה עקיבא ווערטהיימער, והוא נולד כברעסלוי ובא עם כל בית אביו לאלטונא ואביו ה'ר המפורסם בתורה אביגדור ווערטהיימער מת ונקבר באלטונא. ובתחילה היה ר' עקיבא מלמד בבית תלמוד תורה באלטונא, ואח"כ לקחו הפרנס ר' שמשון גאלדשמיט הנקרא שמשון אלדענבורג אל ביתו ללמוד ולהנך את בניו, ובשנת תקס"ו נתקבל לראב"ד בליבעק ומייסלינגען, וישב שם כעשר שנים והיה נכבד מכל העם. אבל יען שצרכי ביתו היו מרובים, אחרי שהיו לו עשרה בנים מאשה מרת פונל שנשא באלטונא, וקהלת ליבעק קטנה ולא יכלה לתת לו די ספוק, ובפ"ט כי בשנת תקע"ה ה' הגירוש' בליבעק, ולכן כאשר הגיעה אליו הקריאה של חבה לבא לשרת בקודש בקהל אלטונא, עזב את מקומו ובא לכאן. וזה שכתוב בפראטאקאל דקלויז: היום י"ב שבט תקע"ו הוכרר עוד אחד בעבור קלויזנער להיות דיין ומורה הוראה היה התורני והרבני מהור"ר עקיבא במהר"ר אביגדור נ"י שהיה עד עתה אב"ד בליבעק, ורק בעו"ה על ידי שררה רשעיות בליבעק טרייבען בחזק לגרש משם היהודים אכן מקהל יצ"ו דענועלבען אויף גענומען לפני יושב בית המדרש ודיין. — ובא לכאן ראש חודש אדר, ויען שהרב מה"ו מנחם מענדל פראנקפורטער כבר זקן בא בימים ולא יכול עוד לצאת ולבא כראשם, לכן היה הוא יושב בראש בית דין, אבל לא היה לו שם רבי'ד עד אחר מותו של הרב מו"ה מנחם מענדל פראנקפורטער, וגם למד בבית המדרש דקלויז ככל ערב בהזור חלילה עם שאר יושבי בית המדרש, ובשנת תקע"ט, כאשר קמו בהאמבורג כת הדשים שרצו לשנות סדר התפלה ולהתפלל בלשון אשכנזי כמבואר לעיל, היה הוא הראשון שיצא להלחם והסכים לאסור והודיע ברבים בבית הכנסת ובכל גלילות ממשלתו של מדינת האלשטיין וזה נוסח הכרוז (*): מודעה רבה פיר בני קהלתינו אונד דיע עם אנגעהט, פאר דער נייאליך ערשיענען זא גענאנטען תפלה לערבית ושחרית של שבת צוא ווארנען, זכרון לבני ישראל! זה ימים יצא בדפוס קונטרס מיוחד

(* גרעטין כותב בטעות ר' עקיבא איגר II. במקום ר' עקיבא ווערטהיימער.

לתפלה ערבית ושחרית לשבת, ומעתיקי תפלה הזאת עברו נבול אשר נבלו הראשונים נרעו והוסיפו כחפץ לבבם אשר לא כרת, ודון לבם השיאם לאמור לא יתכן דרך ה' אשר דרכו בו אבותינו אנשי השם מעולם, ואת אלה לא הצפינו ברעיונים, כי אם גם מחוץ שכלה הרב לשונם, ויודיכו קשתם ביד רמה להלל את הקודש קדשי ה' אשר הנחילנו אבותינו יודעי דת ה' תמימה אשר שמרו מצות ה' והזקה ידם באמונה — וזיע לייבט קענטטע עם גון נעשעהען, דאס אייניגע אודרע נעפיהרט ווערדען, אהנע מוטהוויללען, נגד הדת צו האנדעלן, איינסט פֿאן דעם זא נענאנטען נענצליך פֿאן דען תפלות שתקנו לנו אנשי כנהיג אבווייכענדען נעבעטבוך נעברויך צוא מאכען — ופן יצודרו נפשות נם מאתנו, להוליכס נם המה בתוהו לא דרך, וילכדו אנשים הולכים בתומחס, ולא ידעו להזהר בשחיתותם, יודע לכם בני ישראל, בנים אתם לה' אלוקים חזקו ואמצו אל תלכו בדרך אתם, כי דרכם לא יתכן חלילה לכל איש ישראל, לשנות דבר או דיבור מסדר תפלתנו אשר בדינו, כאשר עשו אבותינו מעולם, כן נעשה אנחנו ובנינו אחרינו, וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות כאשר צונו ה' אלוקינא, ואל תפנו לקול מלחשים הוכרי חברים, דרכיהם לא סלולה, ודבריהם בלתי ישרים, לא תאבו ולא תשמעו, הם מלהוכיר, ואנחנו באבותינו ואבות אבותינו בשם ה' נזכיר, בלי תוספות ובלי מנרעת כי הכל מיד ה' עליהם השביל, דבריהם בצדק ברודים כיום, ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום, דברי דורש טוב לעמו הק' עקיבא בריא ברעסלוי ראביד פה ק'ק אלטונא והמדינה יע'א, אלטונא יום ג' ז'ך תשרי מצמ"ח ישוע'ה לפ"ק, —

בשנת תקפ"ג מת הרב הזקן מ"מ פראנקפורטער, ונבחר הרב ר' עקיבא לראביד ור"מ דאלטונא וכל מדינות שלעזווין האלשטיין, והוא היה הראשון שנקרא בשם ראביד ור"מ דאלטונא והגלילות. בשנת תקפ"ט כיום א' ומדחשון היה בעירנו פֿריעדריך קארל קריסטיאן, חתן מלך דענעמארק, ובא הרב ר' עקיבא לקבל את פניו באוידעניץ שקירין, קור', ודרש בשבת קודש כיב חשון כיום חתונת בית המלך דרוש לכבוד המלך (ע"ין בספר דברי הימים דקהלתנ). בשנת תקצ"א מתה אשתו מרת פונל, ואחר זמן נשא את מרת ענלה בת כ"ה יצחק לייטערדארף שהיתה אלמנת כ"ה ולמן ביר מאיר, ובשנת תקצ"ה שבו לעירנו שני בחורים שהיו לומדים בק"ק פֿרעסבורג

בישיבה של הרה"ג משה סופר בעה"מ שו"ת התם סופר, מו"ה ישעיהו האללענדער כ"ץ ומו"ה יעקב כ"ץ נ"י ונתקבלו שניהם ליושבי בית המדרש ואז עזב הרב ר' עקיבא את מקומו בקלוין בלימוד השעורים, יען שהיה טרוד בדין תורה וצרכי הציבור וללמוד משניות ברכים עם כל נושאי כליו צריך פעמים יום שלם ללמוד ולהכין את עצמו לכך, לא היה לו פנאי לזה, לכן הניח הדבר להבחורים הנ"ל, והוא נפטר בשנת תקצ"ח.

וזה נוסח מצבתו

(גר. 1423):

פ"ג אדמו"ו הגאון הגדול המפורסם פאר הדור
החסיד האמיתי כש"ת מו"ה עקיבא ישראל בן
מו"ה אביגדור זצלה"ה אב"ד דק"ק אלטונא
והמדינה יע"א, והוא שפט את עדתו עשרים שנה
ולפנים היה אב"ד דק"ק מאיסלינג וליבעק וכבר
הורה הוראה עודנו צעיר לימים דורש טוב ודובר
שלום לכל עמו נפטר בשם ט' ביום ד' כ"א אייר
הוא היום נהפך לאבל כבד ונקבר למחרתו יום
ה' כ"ב ב' תקצ"ח לפ"ק.

וזה נוסח מצבת אשתו

(גר. קענינסשטראססע 3934):

פ"ט

האשה הצנועה הרבנית מרת פוגל אשת הגאון
אב"ד הרב מהור"ר עקיבא נ"י נפטרה ביום ב' כ"ה
סיון ונקברה למחרתו כ"ו בו שנת תקצ"א לפ"ק.

וגרפסו ממנו: שו"ת מפירות בשו"ת ר' עקיבא איגר הגדפס
מחדש ובשו"ת עולת שמואל סימן מ"ג מ"ד, ובשו"ת נחלת בנימין מהרב
הג"ו וואלף האמבורגער שאלה י"ג חלק אה"ע, ושם כתב: ואמנם על
משאלתו אצתיק לו בזה מ"ש בנידון הנ"ל בחידושי על אבן העזר. —
ובספר אלו דברי הכרית נדפס ממנו הכרוז הגדפס לעיל, סימן א'.
ועוד יש בידי כתב יד ספר מטיב חזיון על כל ספר ישעיהו פירוש
על כל פסוק ופסוק, ובספר אוצר החיים נרשם ממנו (נו' 1546) דינים
ועד"ג נמוקי כתב יד מהרב עקיבא באלטונא, והוא הסכים על ספר
רמוני פריץ, אהל יששכר, מהזורים דפוס אלטונא, הרכסים לבקעה.

תולדותיו: היר יעקב הכבוד, אברהם הירש, היר מאיר אשר נסע לענגלאנה, וכהריר משה, ובהו מרת בעטטי אשת די יצחק פריעד-מאנק, -- מרים נשואה בעמדען - ישלה אשת יוסף מיכל, בנה היה הרופא דיר מיכעל, ומרת חנה באטט.

XVIII.

הרב פויג וראביד מהוריר מאיר.

בנו של פויג המפורסם בנימין כהן, הנקבר בין שני גדולי הדור, בין הרחיג הפאל כהן, ובין הרחיג נח היים צבי בערלין, בן היר מהוריר מאיר כהן, נין ונכד של התורני הפרנס מהוריר יששכר באר כהן שחי בימי זלמן מירלס.

והיר די מאיר נולד באלטונא בשנת תקפ"ה ולמד אצל הרחיג הפאל כהן, ויען שלא היתה לו שום דאנת פרינסת, למד מתוך הרוחה בהתמדה גדולה, ובעודו צעיר לימים נבחר בקיץ אלטונא לפרינס ומנהיג, והיה תורה וגדולה במקום אחד, ואמרו עליו: אישרי לדור שרבי מאיר כהן מנהגם, והוא היה ראש המדברים בכל מקום וביתו פתוח לכל העוברים ושבים והיה מקרב ומכבד תלמידי חכמים, ובשנת תקע"ב אחרי שנתפרדו שלש הקהלות זו מזו, היה הוא הנברר מקהל אלטונא לנושא ונותן עם פרינס דקהל האמבורג וואנדסבעק והוא הראשון החתום בפראטאקאלל תחת כתבי הפרידה, וזה הלשון שכתוב בפנקס דברי הימים דקהלתנו: "לכל תכלה יש קין, וזמן לכל הפין לקרב ולרחק לדבק ולהפירד בין הדבקים, וזה כמאתים שנה ואבותינו כרתו ברית לישראל אהים גם יחד להתקשר בקשר אמין, להתאחד שתי קהלות אלטונא והאמבורג אז נדברו ידאי ה' איש את רעהו והיו לאנידה אחת והנה מפנעי הזמן ומקורות העתים הוכרחנו לפרוד זה מזה ונתפרדה החבילה כי בשנת תקס"ו בא היל הצדפתים בהאמבורג ומאו והלאה נברו והצליחו תחת ממשלת נאפאליון עד שנת תקע"א ובבשו כמה מדינות אישכנו ובשנת תקע"א נתאחד מדינת האמבורג עם מדינת צרפת ועל פקודת השררה הנקרא פראפעקט De conienz שצריכים לפירד זה מזה כמו שנראה מהאגרת השלוחה אלינו נ"ו 36-35, ותיקף ומיד בשקבלנו פקודה הלו שלחנו כל הדברים על ידי האדון אָבער-פרעוידענעטען לקאפענהאגען אן דיא דייטשע קאנצל"י וקבלנו על ידי אדון הניל בפקודת

המלך יריה רשות, ועל פי צוואת המלך הלו נתבררו שני קאממיססיאנען יחד ועשרה אנשים דהיינו המשה אנשים מקי' אלטונא וחמשה אנשים מקי' האמבורג ונמזר הפשר בשנת תב ק ע העירי. עכיל. — וכאשר באה עיר האמבורג במצור בשנת תקע"ד בעת הנירוש וילכו כשלש אלף מבני ישראל הלוך ובכה עד בואם לפני שעדי עיר אלטונא וירחמו עליהם יושביה ויביאום הביתה ויתנו להם די מהסורם, ובכל יום באו פליטים ומגורשים עד כי לא יכולום בתי היושבים ויקומו הנדיבים ובראשם הרב ר' מאיר כהן ויתאספו יחד ויכינו בתים מיוחדים לזה ויאספו שם את המגורשים וגם שלחו רבים למרחוק ויתנו להם צדה לדרך, וכמה עמל וטרח היר מאיר בעת כזאת אין לשעה, השתדל להציל שרידי עם ולהיות אלפים מישראל זכותו יעמוד לו עד עולם ובחכמתו ובעוצם ישירותו הנהיג את הציבור לטובת הכלל, וכאשר מת היר עקיבע ווערטר היימער עד שבא היר יעקב עטטלינגער בין מלכא למלכא היה הוא ראש בית דין ושופט צדק, ובסוף ימיו ירד מנכסיו ונתקיים בו גלגל חוזר בעולם, ובכל זאת היה מכובד מכל העם מקטן ועד גדול, ויותר מחמשים שנה היה מנהיג נאמן דקהלה ושני שנים רביד, ומת ביום שושן פורים שנת ת"ר. ונוסה המצבה חיבר היר יעקב עטטלינגער לכבוד איש יקר בזה שנמנה בין יהודי סנולה שבדור.

זה נוסחה

(גר. 1419):

כתר שם טוב.

רב טוב פעל ועשה בעוצם ישירותו
 מאיר עיני חכמים באור חכמתו
 הבהן צדק בטהרה עבד עבודתו
 ראש המדברים תוף קהל עדתו
 בית נדיב וישר נקרא ביתו
 דין ומישרים שפט ביושר צדקתו
 פרנס ומנהל במטה עוז תורתו
 ומנהיג נאמן היה כחמשים שנה לקהלתו
 פה עד טובו כבן ע"ה שנה אל אדמתו
 מהלתנו תברך זכרו ושלום מנוחתו

ה"ה רב"ד ופון"מ מוהר"ר מאיר צדוק בפר"מ כ"ה
בנימין הכהן נפטר בט"ט ליל ו' שושן פורים
ונקבר יום א' טו"ב א"ש ת"ר לפ"ק תנצב"ה.

וזה נוסח מצבת אשתו
: (Grabstein 1418)

פ"ט

האשה הזקנה מ' יטלא בת כ"ה פייבלמאנגן ב"ר
מושה ב"ג זצ"ל אלמנת פון"מ המנוח מהור"ר
מאיר כהן זצ"ל נפטרה ביום ד' י"ד אייר ונקברה
ביום ה' ט"ז בו תר"ה.

והנה אביו של הרב מוהר"ר מאיר כהן היה מפורסם בצדקתו
ודוא נקבר בין שני הגאונים הרה"ג ר' נח חיים צבי ברלין ובין הרה"ג
ר' רפאל כהן. ומשפחת הירש כהאלבערשטאט מכני בניו הם.

וזה נוסח מצבתו
: (Grabstein 1405)

בנימין ידיד ה' ישכון לבטה

פ"ג

בעט ברזל ועופרת יחצב באבנים
נפש על קברי פה הלילה לנים
ידעת גואלם חי ואחרון על עפר יקום ישנים
מפרי מעללם ישבעו טובות הצפונים
ינוחו יושבי בצל צה מזיו כבודו נהנים
לעימות בימינו נצה עם היושבים בנגים
כה אמר האיש בלכתו אל בית אלוקים
גא אל תרבו תדברו גבוה וגבוהים
ה"ה התורני פון"מ דורש טוב ונשוא פנים
כ"ה בנימין בן מהור"ר מאיר מן הכהנים
הלך לעולמו בש"ק ונקבר למחרתו יום א' יו"ד
אדר שני למצבת לפ"ק.

XIX.

הרה"ג יצחק בערניים.

בן מהור"ר יעקב בערניים, נולד בשנת תקנ"ב בעיר מאנעניץ ובילדותו למד אצל הדיין המפורסם מהור"ר יצחק מעין, אשר בא אחי"כ עמו להאמכורג ונתקבל שם לדיין, וה"ר יצחק בערניים למד בהתמדה רבה ובהיותו בן שבע שנים למד וידע בעל-פה מסכת בבא קמא, ועל זה כבדו הרה"ג נח חיים צבי בעדליץ (אשר היה אז ראב"ד בעיר מאנעניץ ואחי"כ נתקבל לראב"ד בניק אה"ז) בשם "חברי", ומשם הלך לעיר ווירצבורג ולמד בישיבת הרה"ג אברהם בינג, וגם אסף שם ידיעות היצונות באוני"ו ווערזשטעט והיה תלמיד חבר להרב ה"ג יעקב עשטיאלינגר. הוא למד עמו יורה דעה והוא למד ממנו הכנת "מורה נבוכים", ובעודו רך בשנים ה"ו זקן לערך חכמתו אשר קנה, וגם הרבה חכמה ותורה ודעת קדושים אסף, ויותר מזה היה חכם בטבעו, ואיש פלאי ברוב תבונתו וזכה זכרונו, ובשנת תקפ"א, מאחר שהגיע הרב"ד ברוך דיין לימי נבורות, ויבחרו אותו ראשי עדת האמכורג לשבת על כסא רבנות, ויען שהלך לפניו שם חכמתו ויקראו לו חכם, ונקרא בפי כל Chacham Bernays, וכאשר בא להמכורג ותהום כל העיר לקראתו, כי ה' מלא את רוחו בחכמה ובדעת כל ידיעות רמות ונשנובות, וכאשר עמד על הבימה בכל שבת ושבת ויעצם עיניו ויגיד קאפיטל תנ"ך ומאמר חב"ל בעל פה מלה במלה ויואל באר אותה על דרך הפשוט ועל יסוד הדקדוק והכוונה ראשונה ועל דברי הניזון, וחכמת שבילי אמונה בדרך פילוסופיה, עד כי עמדו כל העם מהריש משתאה, כי לא שמעו כזאת מפי הדרשנים והמגידים הישנים, אבל אמנם יותר שהיה חכם לא הבין ללמד דעת להמון עם ודבריו ירדו רק לחדרי לב המבינים, ובכל זאת הרים כבוד התורה בכלל גם לבערים בעם (ע"ן פני תבל"), והיטב השיגה על בית הלמוד תלמוד תורה ויגרש את המורים הבורים וקם מורים חדשים מביני ספי ולשון. בשנת תר"א נדפס מהדש סדר התפלה בלשון אשכנז בטעמפעל ויכתוב הרב בערניים מודעה רבה לאודייתא, שכל האיטורים שנתנו הרבנים בפעם ראשונה בשנת תקע"ט על אותה התפלה עדיין קיימים בחוקם ובתקפם והלילה לשום איש ישראלי להתפלל מאיתו סדר התפלה — ובכל בתי כנסיות בהאמכורג נקבעה מודעה זאת בפיהסיה וז"ל: אלס אים יאהרע תקע"ט דיא זאגענאנטע תפלה על שבת וייט היער ערשינען וואר, אונד דיא דאמאליגע היעזיגע רעליגיאָנסבעהערדע הבד"צ דארין

תמונת הרה"ג המפורסם מוהר"ר יצחק בערנייס אב"ד דק"ק האמבורג *
Isaak Bernays. Geistlicher Beamter der deutsch-Israelitischen
Gemeinde in Hamburg.

*) Reproducirt von Jacob Maller, Altona.

דיא וויללקיהרליכסטע פֿערשטיממעלונג אונזערער הויפטגעבעטע, דיא אבוזכטליכע אבוויכונג פֿאָן דער ייִדישען בעטווייזע, אונד דיא אונפֿער־אנטוואָרטליכע צערשטערונג דעס געבעטנישטעס דורך וועגשטרייכונג אונד אוממאָדערלונג דער אויף אונזערע רעליגיעזע צוקונפֿט גאולה משיח ותחיה בעציגליכען שטעללען אין אונזערען געבעטען מיט טיעפֿער בע־קיממעניסס וואה־גענאמען, האטטע דיעזעלבע מאנטאג דען 26 תשרי תקע״ט יענעס געבעטבוך מיט דעם געזעטצליכען פֿערבאָטע אין פֿאלגענד־דען וואָרטען עפֿעננטליך בעלענט: .דאס בדי׳צ ווארנט אונד מאכט בעקאנט יעדעס איזראעליטען דאס מאן אויס דיעזער תפלה ניכט בעטען דארף, אונד ווער דאררויס בעטעט אויסט ניכט יוצא ידי חובת תפלה. אונד דיעזע ערנסטליכע ווארנונג האטטע איהרע פֿראַממע ווירקונג גאטט־לאָב ניכט פֿערפֿעהלט. עם איזט ביסהער קיינעם יודען אין דעם זינן געקאממען, זיינע תפלה חובה אויס יענעס בוכע צו בעטען. דא גענענד־ווארטיג איינע נייע אויפֿלאַגע דעסזעלבען בוכעס ערשינען איזט, דיא זיך צוואר געבעטע דער איזראעליטען גענגט, אָהנע יעדאָך יענען גרונדגעגעלן אויך נור אים ענטפֿערנטעסטען אבנעהאַלפֿען צו האַבען, פֿעלמעהר דען אין דער פֿאַררעדע אויסגעשפראַכענען זאטין, דאָס דיא לייטענדען געדאָנקען דיא דאָס געבעטבוך פֿאַר דריי אונד צוואַנציג יאָהרען אינס דאָזיגן גערופֿען, דיעזעלבען געבליעבען זינד, הורכועג געטרייליך בעווענט האט, אינדעם דיעזעלבע וויללקיהרליכע פֿערשטיממעלונג, אויסלאססונג, אבוויכונג אונד פֿריוואַלע בעהאַנדלונג אונזערער רעליגיעז־פֿעהרעייססענען צוקונפֿט דער גרונדקראַפטער דיעזעס געבעטבוכעס וויא דעס פֿאַר־גען אויסמאַכט, אינד דאָס יעטצינע נור דיעזע מוטווייליגע בעהאַנדלונג דעס הייליגען אויף פֿאַסט אַללע תפלות וברכות צערשטיקקעלנד אונד צערשטערענד אין אַנווענדונג ברינגט, זא זעהט מאָן זיך פֿעליכטגעדרונג גען להסיר מכשול מדרך בני קהלתנו יעיא החרדים אל דבר ה' והגוהרים במצותיו היערמיט עפֿעננטליך צו ערקלערען, דאָס אָביגער אים יאָהרע 579 פֿאָן בדי׳צ היער אויסגעשפראַכענער איסור אויס דעם סדור תפלה על שבת וי״ט צוא בעטען, אויך אויף דיא היער ערשינענע נייע אויס־נאכע אונטער דעם נאמען: .געבעטע דער איזראעליטען אים אויסנעד־דעהנטעסטען זינע האפֿטעט, ואסור להתפלל תפלות וברכות חובה מתוך סדור הלז. האמבורג כ״ז תשרי תר״ב. — איזאק בן יעקב (יצחק בן יעקב) בערנייס חכם דער דייטשען געמיינדע אין האמבורג.

המודעה זאת עשתה רושם בכל המדינות וכת המתחדשים מלאו כעם וחימה עליו, שדבריו נשמעו בכל קהלות אישכנו, יען שהוא היה מפורסם לרב שיש לו הבנה ודעת יתירה (ראה מכתב עתי, אָרעינט' מיטנת תריכ).

בשנת תר"ו כאשר נשלמו כ"ה שנה שעבר עבודה בקודש, עשו לו הקהל כבוד גדול ויסדו חברת, אהל יצחק' לכבודו ולזכרונו. ות למידיו המפורסמים הם: הרה"ג שמשון רפאל הירש — פֿינקפורט דמיין, דאקטאר שמשון נאטאן — האמבורג דאקטאר יאָעל — פֿוונגשטאט, דאקטאר אדלער — ליבעק, דאקטאר פֿרענסדארף — האנאפֿער, היר מיכאל נאטטליעב דיין דק"ק האמבורג, — וימת הרב ברניים פתאום ביום ג', ט' אייר ונקבר ביום ה' י"א אייר תר"ט.

וזה נוסח מצבתו

(Ottensee):

והמושיבילים יזיירו כזהר הרקיע ומוצידיקי הרבים
ככוכבים לעולם ועד.

פ"ג

אדמ"ו הגאון המפורסם באר הדור מה"ו יצחק
איצק בן מהורר יעקב בערניים הכם דק"ק אישכנזים
בהמבורג — רועה עדתו ביראה ובהכמה עשירים
ושבע שנים, נפטר פתאום ביום ג' ט' אייר ונקבר
ביום ה' י"א אייר בשנת ה' תר"ט לפ"ג
תנצב"ה.

והרה"ג שמשון רפאל הירש מביא בספר תהלים קאפיטעל ט"ז
מכתם לדוד פירוש ששמע ממנו, וכרשות הרה"ג דאקטאר פ' נאטאן
האמבורג נ"י נמצא ספר מכלול לרד"ק עם הגהות מרבו ר' יצחק בערניים.
והרה"ג יעקב עטטלינגער הספידו כרב עם בבחכנס'ת בהאמבורג.
שם אשתו שרה בת הקצין הטפסר האָפֿאַנגענט ונס יושב בבית
המדרש בהאנובר מוהריד בעהרענס מיכאעל.

תולדותיו: בנו הבכור ר' יעקב פראפעסאר בכאָנן —
ר' בערמאנן היה סוהר בהאמבורג ואחיכ בעיד וויען — ר' מיכאל
פראפעסאר בעיר מינכען — ר' יהודה בהאמבורג — ובתו האחת נשואה
אוה למויטב.

לואלאמאן היינע, והשניה היתה אשת הקצין המפורסם לעזו בעד במערהען (*).

XX.

הרה"ג מוהרר יעקב יוקב עמטלינגער.

בן התורני המופלג מהור אהרן עמטלינגער, שהובאו דברי תורה ממנו בסוף ספר „ערוך לנר“ על יבמות וגם בשו"ת „בנין ציון“ סימן נ"ה, בן בנו של הרב מויה יצחק (איוויק) עמטלינגער. נולד בקארלסרוהע בשנת תקנ"ה, ובילדותו למד אצל אביו, כאשר כתב בהקדמה ל„ערוך לנר“ יבמות, וז"ל: ילד שעשועים להם היותו, גדלנו על ברכיהם, הורנו דרך הקודש דרך היום, שתלנו כעין על פלני מים, וגם למד אצל הרה"ג אשר וואללערשטיין בקארלסרוהע, שהיה בנו של הרה"ג בעהמ"ה „שאנת אריה“ וממנו למד רוב חכמתו (ומביאו „בנין ציון“ סימן פ"ג), ומשם הלך לעיר ווידצבורג ללמוד ידועות והכמות היצונית על אוניווערזיטעט, ושם למד עם הכירו היר יצחק בערניים, וכאשר השלים השנים הקצובים להיות באוניווערזיטעט כתבו לו כל הפרופיסורים בכתב תעודה שקיבל מהם שהוא מבין החכמות שעסק בהם על בורין ועל צד היותר טוב (פֿאַרציגליך), ומשם חזר לבית אבותיו ונשא את בת נילו מרת ננעדל בת האלף והקצין פו"מ קויפמאן ווארמער טורלאך בשנת תקפ"ג, ואחר החתונה תקע אהלו בקארלסרוהע וישב שם רק על התורה והעבודה, שלא היה לו שום דאגת פרנסה ולמד עם תלמידים כאשר כתב בנו בהקדמה „ערוך לנר“ לסנהדרין: „חיבור על מסכת סנהדרין כבר כתב והיבר בעוד שישב כאהל של תורה בארץ מולדתו בקארלסרוהע ושם נתברך גבולו בתלמידים רבים, מהם ישבו אחרי כן על כסא הוראה ובהיותו או צעיר לימים ירא להיות חבר לדורשי רשומים, אך אביו פתח ארוכותיו ופקד עליו להריק על הגליון את אשר הננו הי שלא תאבד חכמה ובינה, ובשנת תקפ"א התחיל ללמוד מסכת סנהדרין ולכתוב הפירוש בספר ובשנת תקפ"ד סיימה ובסוף

(* רוב תולדות הרב ר' יצחק בערניים קבלתי מתלמידו המובהק הרב החכם המפורסם דאקטאר שמשון נאטהאן נ"י מהאמבורג, אשר בידו הגהות אשר מצא כתובות על גליון המכלול של רד"ק.

תמונת הרה"ג המפורסם מוהר"ר יעקב יוקב עטלונגער זצ"ל אב"ד דק"ק אלטונא
ור"מ דשלעזוויג־האלשטין. הרב האחרון שישב על כסא משפט בק"ק אלטונא.

Jacob Etlinger, Oberrabbiner u. Gerichts-Vorsitzender in Altona.

ספר 'ערוך לנר' על סנהדרין נדפס מה שדרש על הסיום. וגם דרש ברבים בבית הכנסת הגדולה בקארלסרוהע ונדפסו כמה דרשות מאותו הזמן, ואחר איוה שנים נתקבל ליושב בית המדרש בק"ק מאננהיים והיתה ממשלתו גם לקהלות לאדענבורג ואינגאלדשטאט. ושם היה לו מהלפות. מכתבי שו"ת עם הרהיג ועקל מיכעלשטאט ומהרים שיק. ונדפסו ממנו מומן היהו בלאדענבורג איוה דרשות שדרש בהינוך בית הכנסת דקי"ק אינגענהיים, דרוש לכבוד גראסהערצאג קארל פיעדריך בשנת תקפ"ח. וגם הספר על פטירת הנראסהערצאג לודוויג פאן באדען בבית הכנסת. דלאדענבורג בשנת תקי"ן. והוא היה נכבד מאד בעיני השרים והמלכות.

לאחר פטירת הרב ר' עקיבא ווערטהיימער באלטונא נתנו עליו עיניהם פוי"מ דקהל אלטונא לבהרו לישב על כסא משפט והוראה. כי שמו הולך וגדול בכל מדינות אשכנז, ולכן שלחו אליו כתב רבנות בשנת תקצ"ד. ובפנקס דברי הימים דקהלתנו נעתק כתב הרבנות והוא: מעשה אמן כעין טפוס עשרת הרבנות חמשה סעיפים מצד אחד מה המשא שעליו, וחמשה סעיפים מצד אחד מה משכורתו. ועל כתב-רבנות. הזה השיבו, כי לרצון היה לפניו מה שכתוב בכתב רבנות, רק דבר הנוסח. לשלש שנים ביקש להשמיט מן הספר. ועל זה השיבו לו פוי"מ דקהל אלטונא: מכתב אדמו"ר מן עשיק העבר פרשת בא בא לדינר ושמהנו בפתח דבריו כי לרצון היה לפניו כתב הרבנות ורק בדבר הנאמר בו על משך שלש שנים פנ לב אדמו"ר שהישוב שבכוונת מכוון ניתן קצבה זו — צר לנו! איך יהשד אותנו רבינו בזה? הלא הוא לא ביקש מאתנו כסא הרבנות כי אם אנחנו בחרנו בו, כי מצאנו בדברי הימים דקהלתנו הנוסח של שלש שנים לא לבד בכתבי הרבנות לנאוני פאלאניא כי אם גם להרב מוהר"ר נח היים צבי וצלהיה ולא ענה בו דבר והחוקנו זאת למנהג פשוט בכל או ברוב תפוצות ישראל. ולא ראינו אינה ראייה, גם לא עלה על לבינו להוש לדבריהיוד פראפעססאר פאלק (הוא היה חד מהשלוחים) כי מי ביקש זאת ממנו רק מדעתו דיבר ועצת ה' היא תקום. ולמלאות מבוקש רבינו מודים אנחנו בזה. להקים עלינו את אדמו"ר בכל התנאים והתחייבות המבוארים בכתב הרבנות כל ימי היו לאי"ט ואם יש את נפשו אחר בואו למכון שבתו להחליף כתב הרבנות ולבטל מתוכו הנוסח שלש שנים נעשה ונשמע לדבריו הנכונים והחדש כפני הישן נוציא בו.

ובליג בעומד שנת הקציו בא לכאן והרשה ראשונה שדרוש בני אייר נדפסה על פי צוואת זקקהל. והנה התנהגתו ואופן למודו היה כאחד מנדולי הראשונים שישבו על כסא הרבנות בניק. שעות שתיים או שלש יושב כל יום על כסא משפט, ואעפ"כ שכבר היתה עיר האמבורג נפרדת מאלטונא, בכל זאת כי ינצו אנשים והכה איש את העדו בשבט פיו, או כי היה ריב בין אנשים בעסקי ממון בענין מקח וממכר או שאר מסחר או כי נפלה מחלוקת ביורשים באו לדין תורה באלטונא כי היה נוח להם לבא לדין תורה מלילך לערכאותיהם, חדא שלא היה להם הוצאות כל כך, ועוד שלא הוצרכו להמתין שבועות או חדשים עד שיצא פסק דין, אלא מיד אחר שבאו בעלי דינים למשפט ישב הרב עם הדיינים ושמעו טענות שני הצדדים וקבלו עדות העדים ועיינו היטב במקור דין ולפי ראות עיני הראש בית דין פעמים יקוב הדין את ההר ופעמים לפום שודא דדיינא ופעמים השתדל בכל כחו לבצע דינם ולהשוותם ועוד היים אנשים הרבה בקהלתנו ובהאמבורג שבאו לבית דין ישראל והם מספרים מה נהדר היה לראות ולשמוע כאשר ישב הרב ר' יעקב עטטלינגער עם בית דין צדק ודנו על פי השן משפט זרק לאהבת אמת כל מנמחם שיצא דין תורה לאמתו והרב והדיינים לא לקחו רק דבר מועט שכר בטילה, ששה שילינג.

מלבד עסק דין תורה היה הוא ראש (דירעקטאר) בבית הינוך הנעדים והוצרך להשגיח על המלמדים ומורים דעת לילדי בני ישראל שיהיה הכל כשורה לפי צורך הזמן, ובפרט שכימים ההם קמו איזה עוזרים שרצו לבטל בית הלמוד תורה, השתדל בכל כחו להעמיד ולקיים בית הספר שלא יתערבו בקטנותם בנוים . . . ועמד תמיד על משמרתו שלא לתת פתחון פה לעורדים.

ולמרות שיהיה טרוד בענינים שונים מצא זמן ללמוד וללמד ולהכיר ספרים נחמדים. מים עמוקים דברי פי איש הזה, דרשותיו היו נעימים במתק שפתים יוסף לקח עת הפיין אמרים והביע לקח טוב לשוהרי דעת ותושיה. בשנת ת"ר מת מלך דענעמארק פֿרעדעריק השישי והספידו בבית הכנסת במעמד השרים ומאד הוטבו דבריו בעיניהם, ועל פי בקשת הקהל היבר קינה על מיתת המלך ובפנקס דברי ימים דקהלתנו נכתבה קינה זו, ונס ההספד נדפס והמהיר הקדיש לטובת בית הינוך הנערים. ביום ט"ז טבת שנת תרי"ג מתה אשתו מרת ננענדל ואחותו הצדקת מרת בריינכע עטטלינגער השניה שבע שנים על כל צרכי ביתו וילדיו

עד שנשא על פי הפצרת חמיו הראשון פו"מ קויפמאנן טורלאך את אשתו השניה מרת בת שבע בת כהר"ד מאיר מווירצבורג. והיה בשנת תרי"ה לפ"ק, בפרוע פרעות בישראל, וקמו בנים אשר לא אמון בם, ורצו להרוס יסודי האמונה, אז יסד את מכתב העתי, שומר ציון הנאמן שיצא לאור פעם אחת בשבוע בלשון ובכתב אשכנז. דער טרייע ציאָנס־וואַכטער! — ושם הוכאו בלשון צה מאמרים ע"ד קורות היהודים והעתים, דברי תורה ומוסר, ושאר דברים הנוגעים לכלל ישראל, להזהיר ולהתרות את העם מכל פנעי הזמן ולהסיר מכשול מבני עמנו — ופעם אחת בשני שבועות נדפס, שומר ציון הנאמן בלשון הקודש, רובו דברי תורה בפלפול ושאלות ותשובות מכל גדולי הזמן ובתוכם הרה"ג משה שיק בעהמ"ה שו"ת מהר"ם שיק, והרה"ג יצחק דוב באמבערגער, גבריאל אדלער מק"ק אבערנדארף, ודוב בער אפפענהיים מק"ק אייבענשיטיץ, והרה"ג וואלף האמבורגער, והרב ר' יעקב עטטלינגער השיב בכל פעם על הקושיות והערות הנשלחים למכתב העתי, שומר ציון.

בשנת תרי"ז קמו איזה אנשים ורצו לבטל מצות פריעה כ"ד בצפורן ומצות מציצה בפה, ויצא הוא בצירוף הרה"ג וואלף האמבורג מפיורד, והרה"ג אברהם וועכסלער משוואבאך, וה"ר יואל געץ להלחם נגד אותם המתהדשים והפסק שנתנו הנאונים האלה נדפס ב"שומר ציון" וגם נשלח בכל מדינת אשכנז. וזה לשונו שם (שומר ציון הנאמן נו' 38 משנת תרי"ח): על דבר המציצה המסורה לנו עם המילה מפי הכמי התלמוד ומעולם הללו עליה את השבת ואין פוצה פה ומצפצף ועתה חדשים מקרוב באו איזה רופאים לומר, לא לבד שלא לצורך אלא שיש בה השש סכנה למוהל או לנמהל באם אחד מהם חולה ועוד שיש לחוש שעל ידי המציצה יהיו דמים נגררים ממקומות רחוקים ויגרם סכנה לילד ואיזה לומדי זמננו חיששו על דבריהם מהם שבטלו ומנעו המציצה לגמרי, ומהם שמנעו ביום שבת קודש מפני השש חילול השבת (ועיין בשאלות ותשובות, בנין ציון, שם מביא שגם איזה רבנים בטלו מציצה בפה, ואיזה מהם פריעה בצפורן) ומתוך כך השבנו למשפט להושיב בית דין להיות נו"נ בהלקי בונה וסותר של ענין זה לידע ולהוריע מה שהכמנו להלכה למעשה ויחוקו דברינו בעט ברזל להלקם ביעקב ולהפיצם בישראל והוא שלפענ"ד לא לבד שאין צריך למנוע המציצה ביום שבת קודש אלא שאם אין שם מוהל כ"א אומנא דלא מייך ואין שם אחר הנומר המציצה צריך להמתין עד אשר בוא יבא מוהל

אהר העושה מצותו בתורה וכמשפט כמו שהיא מקובלת אלינו מאבותינו הקדושים ואחיב כתבו הטעמים באדיקות. ובסוף אותו פסק כתבו וכל מי שיניע אליו דברינו אלה לא ישלך אותם אחרי גוו כיא יעיין היטב לברר האמת ולא לאהבת הניצוה הוי"ש ונקוה לאל יתברך שאלה הלומדים הצדיקים המופלגים בתורה וביראה לא יעמדו על דבריהם ויודו על האמת כי גם אבות העולם לא עמדו על דבריהם עד שבאו שני גרדיום משערי האשפות והכריעו בין הכמי ישראל וכן יעשו גם המה ויתאדו היל וישתדלו להחזיר הדבר על מנהגו הראשון.

וכל תכלית מכהיע שומר ציון היה להרים קרן התורה והתעודה ולהסיר מכשול מהדרך האמונה, ומחלקותיו ארבע: הקדוה, הדושים ובאורים, ישות משלים ומליצות, ובערך עשר שנים יצא לאור מכהיע שציה, וכאשר ראה שאין צורך גדול כל כך למכתב העתי הזה, ויתדל מהוציאו לאור עוד, והרבה פעל וקיבץ לטובת עניי ארץ ישראל והוא היה ממונה מארץ ישראל בשם נשיא.

וזה תוכן כתבי-הנשיאות הנשלח לו:

בעזריא.

מי יתן מציון תשועת ישראל.

אדם אחד מדבוא מצאנו וגם אשה בכל אלה מצאנו. אמר המלך החכם ע"ה נוצר תאנה יאכל פריה, ודויל אמרו הא מאן דלביש מדה ונוי.

אמת מארץ הצמה ותכתב זאת לדור אחרון.

הנני מקנים ארבע אמות קרקע מאחוות כוללות עה"ק למיע הרב האי גאון יעקב תפארת ישראל כבוד מוה"ר יעקב עשטייננער נ"י, בהקנא נשויק ואגדן אנהנו ממנים אותו גבאי ומזכיר ואמרכל כולל איי והננו קוראים אותו נקוב בשם נשיא ארץ ישראל ובדודו אנך לפקח ולהשניה בכל עניני אה"ק ונוי.

ועל דבר אמת ועדק התמני שמותינו פה עה"ק ירושלים תיכב"א. בשלחי הדש החמים שנת הכמת אדם תיא"יד פנו לפיק.

והכל שריר וברור ואמת ויציב ונכון וקים.

דא גישפנקא דשרד מלכא דקשטא

יריה לי לשמי ראשון לציון.

יצחק קובו זה שמי
רמזים

שלמה קלני מרדכי אליפו סוסין בנימין מרדכי נבון
ס"ט ס"ט ס"ט

הותם

הותם כוללות עיה"ק
ירושלים תובכ"א

בשנת תר"ט כאשר מת בהאמבורג הרה"ג חכם יצחק בערניים נקרא מקהל האמבורג להספידו והספיד אותו בפני עם רב בבית הכנסת דעלבשטראססע ונדפס הספר זה בציאָנסוועכטער. ובשנת תרס"ו הוציא לאור ספרו "ערוך לנר" על יבמות, ושם בהקדמה כתב וז"ל: ידעתי גם ידעתי דבת רבים, מלחם על לשונם ושפתותיהם דובכים, עת אשר שמים לבשו קדרות, וצבאם עטפו שחורות, עת אשר השך יבסה פני תבל, ויושביה יחילו אהרי ההבל, מאסו התעודה והפרו חוק, ותורת ה' הושלכו למרהוק, הרחק כמטהו קשת, לבל תהיה מתבקשת, כעת כואת תהיה חובר הבר? הכזה משפט גבר? נפרץ בבית ה' פרצה אחר פרצה נהיה דבר ה' בקמיו לשמעה, ואתה תקרב אל המזכה להקריב מנחותך? ואם הכיכה התורה לדור פזר דברך, ואם לא כנס אמריך! אך שמעוני נא אחי טרם תשפטו, ואז רעיוניכם אולי ישקטו, אם לעשות לי שם חבורי חברתי, כמוכם כמוני ידעתי, כי לא יאות לבקש כבוד וגדולה, גם לא עת עתה האסף תהלה, אחרי נהיתה תורת ה' זוללה, אך תחת כן נפשי שמתני, לנשת אל המלאכה בהתכונני, כי אין לסיג הגאווה, הלק בהתאוות תאוה, אשר אותי להוציא לאורה, הלק מהדושי להגדיל התורה, ובמה יזכה נער כמוני, את ארהו לעלות ליושבים בשבת תחבמוני, הלא בהראות כי יקר לי אמריהם, וכי שתה בצמא את דבריהם, גם נשמרתי לבל אהיה לטורה, למכור לאשר לא יחפין, כדרך עוברי אורח, כל ההוצאות מכספי שלמתי, וכבוד ה' מהונך קיימתי, ואשר יהיה לו דברי לנחת, הוא יכול לקחת, ואשר יהיה דברי למשא, יניחם ואל ביתו לא ישא, -- וביותר השתדל לעשות חבורים על אותם מסכתות שלא האריכו בהם הראשונים כמו על מסנת כריתות ומכות ונדה, כדי שיהיה נקל ללומדי תורה לבא ולעמוד על תכליתה.

בשנת תרכ"ג יצאה פקודת מלך דענעמארק פֿעדערק השביעי שלא יהיה עוד שום בית דין רק מה שנקבע על ידי המלכות, ומאז ניטל הוק ומשפט מישראל ובטל דין תורה שנהג בקהלתנו כמאתים שנה. וזה תוכן הפקודה:

Gesetz u. Ministerialblatt für Holstein Nr. 7. Die Juden stehen in allen Angelegenheiten, welche nicht ihren Ritus betreffen, unter demjenigen Gericht und derjenigen Obrigkeit, welche für die christlichen Unterthanen unter gleichen Verhältnissen zulässig sind. In Folge dessen werden die jüdischen Gerichte hierdurch aufgehoben, jedoch sind die zur Zeit der Erlassung dieses Gesetzes bei demselben etwa noch anhängigen Sachen von demselben noch zu erledigen. 14 Juli 1863.

Frederik der Siebente, Dänemark.

בשנת תרכ"ד נמלאו מאתים שנה שנתיסדה קהלת אלטונא ודרש ביום ההוא יום נ' הרוש נפלא לכבוד היום ולכבוד העיר ונדפס הדרוש ההוא ע"פ צואת הקהל. — בשנת תקכ"ו בא לעיר אלטונא מלך ווילהעלם הראשון מלך פרייסען אשר כבש מדינת האלשטיין מאת מלך דענעמארק והלך גם הרב יעקב יוקב לקבל פני המלך באוידיענין ונקרא גם בן לסעודת המלך והלך ביום צום גדליה ולא טעם מודי, ומצא הן בעיני המלך, ובאותו פרק בא אליו הפארטוניזער ר' אברהם שמואל זונביל שהיה עשיר גדול ושאל את פיו מה צואה יעשה שיהא זכות לנשמתו ויעץ לו לעשות קרן קיימת להועלת לומדי תורה וכן עשה הקצין הנ"ל ונדר כל ממונו כסך ארבע מאות אלפים מארק ליסד בית המדרש הנקרא זונביל שטיפטונג אשר כעת המשה קלויזנער לומדים שם. ובשנת תרכ"ה כאשר הניעו לו ימי הזקנה והגדיל הצל וראה כי פנה היום התחיל ללקוט שושנה מתוך שושנה ממספר דרשותיו על כל שבתות והני השנה, והניע עד ספר דברים, ובנו הרב מהו' בן ציון השלימו מתוך כתביו ונקרא ספר זה מנחת עניי. והדרוש האחרון שדרש בבית הכנסת הגדולה דק"ק אלטונא נדפס בסוף ספר מנחת עניי. והיו כי יקרבו ימי יעקב למות ויקרא לבניו ויצוום לאמר: אל תרכו תדברו נבזה נבזה ממני ואל תזכירו שם צדיק עלי רק זכרונו לברכה או עליו השלום וגם על המצבה

שתעמידו אל תכתבו שבחים רק שמות הספרים שהברתי. וכיקש מהכירה קדישה דקברנים לעשות רצונו בענין הקבורה והטהרה, ושלא יתעסקו בו אחר מותו רק אנשים שהלכו לטבילה קודם לכן, וגם בניו לא ילכו אחר מטהו, כמעט מלה במלה כצוואת הג' ר' יחזקאל קאצענעללענבאגען. ובן עשו, וכבוד עשו לו לאחד מותו שקמו אוהביו ומכיריו והוילו כספם וקנו בית בירושלים עיר הקדש תוחביב וקראו את הבית הזה בית יעקב על שמו לזכרונו ולזכות נשמתו לתועלת שני תלמידי חכמים שישבו שם בהרוחה והרבנים הראשונים שישבו בו היו הרה"ג זאראזאהן אב"ד דק"ק ביזער והרה"ג ר' אברהם צוועבנער אב"ד דק"ק קאבערסדארף. וינוע וימת בשיבה טובה יום א' דחנוכה שנת תרל"ב לפ"ק. ויען שהיה בית הקברות הישן בקעניגשטראסע כבר סגור ומסוגר, לכן בקשו פני המלך וניתן רשות מאת המלכות לקבור אותו שם והוא היה האחרון שמצא מקום מנוחה בבית החיים הנ"ל.

ונוסה מצבתו ראה בדף הסמוך.

וזה נוסח מצבת אישתו:

(גר. 3933)

פ"ט

גן פרחים נדמה הייה — עני ודל תמכו ידיה — דלן
 מעלה פרי מעשיה — עט ברזל יחוק שבחיה —
 ליוצרה עבדה בכל שעותיה — נגעבה בהציימיה —
 נקראה לאור בצדקותיה — הרבנית מרת גנענדל
 בת פו"מ כ"ה קויפמאן טורלאך אשת הרב אב"ד
 נפטרה ליל ונקברה ביום ט"ז טבת תר"ג לפ"ק.

וזה נוסח מצבת אישתו היטתה של הרה"ג המפורסם ר' יעקב יוקב עשטלינגער
 הנקברת בבאהרענפעלד אלטונא:

פ"ט

הרבנית הצנועה והחסידה מנב"ת מרת שבע אשת
 הרה"ג מו"ה יעקב יוקב עשטלינגער ז"ל אב"ד
 דקהלתנו נפטרת יום א' ו' תשרי תרמ"ד לפ"ק.
 שמך בכל עת הלדך בחיים — כשמן תורף עד

אדונינו מורנו ורבנו הרב מוהרר

יעקב יוקב

בהרב המופלא והמופלא מוהרר אהרן זל"

עטלינגער

אב"ד זרמפה לק אטונא והמדינה בעהמ"ס פרוי

בכורי יעקב } על הלכות סוכה וזולב
ותוספת בכורים

עמוד בכורים הוא ערוך לנו על סוכה

ערוך לנו על יבמות מכות כריתות ונדה

בנין ציון שאלות ותשובות

מנחת עני על התורה

ועוד דשאיר אחריו ברכה בכתו

והיו כל ימי שבתו על כס הודאה פה בקהלתנו ששה

ושלשים שנה עד אשר עלתה דוחו לשמים

אורליום עשק א' דתנוכה תולב ל'

תנצבה

אשר עלית לַשָּׁמַיִם — כַּפֶּךָ פִּרְשֵׁת לְעֵנִי וּלְאֲבִינִי
 עֶזְרָה הָיִיתָ — מְרִי נֶפֶשׁ שְׂמַחַת וּמַעַל פָּנִים דְּמַעָה
 מַחִית — אֲשַׁרְךָ! הַבְּלֶךְ נִפְלוּ בְנֵעִימִים — שֵׁם בְּנֵי
 עֶדֶן הַלֶּקֶךְ עִם תְּמִימִים תִּנְצַב־הָ.

תלמידיו: הרהיג עזריאל הילדעסהיימער אביד דק'ק בערלין וגם
 הרהיג שמשון רפאל הורש אביד דק'ק פראנקפורט היו תלמידיו
 המובהקים.

תולדותיו: (1) הרב התורני מהורד' בן ציון, ז"ל; (2) אברהם;
 (3) אהרן ברוך עטטלינגער נ"י ובנותיו: (1) רעלכע אשת הרב מהורד'
 שלמה כהן ראביד דק'ק שווערין ואחיב בערלין; (2) מרת מאלכע אשת
 הרב מהיו דר. יוסף איזאקואהן ראביד דק'ק ראטטעידראם ואחיב ישב
 בהאמבורג; (3) מרת הילנה העלענע אשת הרב היג מרדכי פרייטאנן
 אביד דק'ק אסטראווא; (4) מרת רעכל אשת התורני המפורסם בן אהיו
 של הרהיג יעקב כהריר מאיד עטטלינגער בקארלסרוהע; (5) מרת שרה
 אשת הרב אביד דק'ק קיססינגען דיר באמבערגער; (6) מרת ניטל אשת
 הרב אביד דק'ק פראנקפורט דמיין מהורד' דיר הארוויטין; (7) מרת
 עללא אשת ר' ג' לעפי בבערלין.

והבוריו: (1) בכורי יעקב. (2) ותוספת בכורים על הלכות סוכה
 ולולב ושלח את ספרו זה להרהיג עקיבא איג' ולהרהיג יצחק דוב
 באמבערגער ומאד הוטבו להם דבריו ועשו איזה הנהגות נדפסו בסופו
 (3) עטור בכורים הוא ערוך לנר' על מסכת סוכה. (4) וערוך לנר'
 על מסכ' יבמות נדפס באלטונא. (5) ועל מסכ' מכות. (6) כריתות.
 (7) ונדה נדפסו גם כן באלטונא. (8) וספר שו"ת בנין ציון חלק
 ראשון (9) וספר מנחת עני על התורה. ומכתב העתי שומר ציון
 הנאמן. ובלשון אשכנז דער טרייע ציאנסוועכטער. ולאחר מיתו הוציא
 לאור בנו מהיו בן ציון ספר (10) ערוך לנר' על מסכת סנהדרין (11) ועל
 מסכת ראש השנה. (12) וחלק שני שו"ת בנין ציון. ועוד נדפסו ממנו
 שלשים דרשות יחידות. ועדיין יש בכתב יד כמה וכמה דרשות ביד
 בנו כהר"ר אהרן ברוך עטטלינגער נ"י.

XXI.

הרהיג אשר אנשל שמערן.

בן מהר"ד מאד שמערן. נולד בשנת תק"פ בעיר שטיינבאך בקורטעסען. ואביו גדלו לתורה, ובהיותו בן י"א שנים שלחו אצל הרב דק"ק פולדא הנאון ר' זעקל ווארמזער וציל אשר לקח לו מלמד מפורסם ר' ליב היילבראנג שלמד ממנו רוב חכמתו ומשם הלך לעיר וויזענבראנג אשר שם ישב על התורה הרהיג יצחק דוב באמבערנער, ומאחר שנתקבל ר' יצחק באמבערנער לאב"ד בעיר וויזענברג הלך עמו שמה. בעיר וויזענברג למד גם חכמות וידועות היגונית על אוניווערזיטעט ובמשך זמן ההוא כארבע שנים ישב בביתו של הקצין הישר המפורסם באראן יאָעל יאקאב פֿאָן הירש, להנך את בניו לבית הלימוד. וכאשר השלים השנים הקצובים להיות באוניווערזיטעט קבל מהפרופסורים כתב תעודה, שעמד בנסיון ביתר שאת (אויסנעצייכנעט). והריבה פעמים בא לעיר פֿוירד ששם הרביג תורה הרהיג וואלף האַמבורגער בעהמיה ספר ישמלת בנימין והרב הזה הכיר בו שיש בו סכרא ישרה ובקיאות גדולה בש"ס. לבן קרבו בכל מיני קרבות ושלה לו את ספריו למנה וכיבד אותו כתוארים הנאותים לו. ובאותו זמן הביא הוא והביר ר' יונה ראזענבוים את ספר גדולי סהרדי מאת הרהיג מענדל קארני על הלכות מקואות לדפוס עם איזה הנהגות והערות שלחם. בשנת תרי"ח נתקבל למלמד (רעליגיאנסלעהרער) ודרשן בעיר האמבורג סמוך לפראנקפורט, ובהיותו שם נסמך להוראה משלשה נאוני הדור מאת הרהיג אברהם וועכסלער אב"ד דק"ק שוואבאך, ומאת הרהיג יצחק דוב באמבערנער אב"ד וויזענברג, ומאת הרהיג קאפּפּל באמבערנער אב"ד דק"ק ווארמג. ולאחר שמת ה"ר הכס בערניים נבחר ונברר על פי רוב דעות הרב אנשל אשר שמערן לאב"ד דק"ק האמבורג בשנת תר"א. ויען שאו הצרכו בהאמבורג לשפוט דיני ממונות לענין ירושה בדיני ישראל הוצרך לקחת לו עוד התרת הוראה לדון דיני ממונות, והלך אצל הרהיג קאפּפּל ווארמג ועמד בנסיון ונסמך להורות גם דיני ממונות. והנה כאשר בא להאמבורג היה צעיר לימים והיו כאן תלמידי חכמים זקנים שהיו מתחילה מתנודיו ועמדו מרהיב, אבל ברבות העתים והזמנים הכירו כולם שתורת אלוקיו בלבו ורק רדיפת האמת כל מנמתו, ואם לפעמים היה קשה כבידל מה שהיה נוגע לדינא או לקיים מנהג ישראל, זה לא היה לכבוד עצמו

הרב הגדול המפורסם כוהרר אשר שטיערן וצל אבד רקק הבורג

Anshel Stern, Oberrabbiner in Hamburg.

רק לכבוד התורה ונתקיים בו אם ירצה ה' רדכי איש נם איביו ישלמו אתי.

בשנת תרט"ז נסע ללאנדאן עם נאמן ביתו יליד עירו בהרד"ק פלערסהיים סג"ל לראות וליראות והתקשר שם עם בת נילו מרת יענטא בת הרב המפורסם נתן אדלער כ"ן אב"ד ודי"מ ללאנדאן ז"ל ובראש הודש אייר שנת תרט"ז היו הנשואין בהאמבורג והמוז' הר' נתן אדלער היה בעל מסדר קדושין.

והנה את בית הינוך הנערים בהאמבורג הנקרא תלמוד תורה-שולעי, הביא הוא לגדולה ולמעלה עליונה. איזה שעות כיום השניה היטב שיהיה הכל כשורה, והוא עצמו למד שם עם הנערים, ובשנת תר"ך נסע לבערלין אצל השדרה (מיניסטער) להשתדל ולבקש ממנו לתת לבית הלמוד רשות להיות "ידישע רעאלשולעי, ועלתה בידו ונתן לו מאת המלכות רשיון שתעלה תלמוד תורה-שולעי למדרגת רעאלשולעי שיוכלו נערי בני ישראל תלמדו להשיג הוכחות של איינאָהרניגעקסאמען, וכן הוא עד היום הזה. והוא היה כל השנים ראש בבית ת"ת הנם אין כסף ואח"כ הלך אל נדיבים לקביון ממון לבנות בית הנון ורחב ידים לתלמוד תורה-שולעי ואסף סכום גדול ובפרט מאת הקצין שלמה זאלי לעוויוזאהן קיבל ארבעים אלף מארק לבנין הבית, ובנין זה נכנה זקיום אצל בית הכנסת הגדולה קאהלהעפען לשם ולתפארת. ומאד הקפיד ודרש והקד אחר מלמדים הגונים וגם המורים ידיעות היצונית שיהיו יראים ושלמים והרבה מהם תלמדי חכמים מופלגים, ובימינו פרה דור מוכשר לתורה ולעבודת ה' כאשר אפשר להשיג ביהודי אישכנו שאין תורתם אומנתם. כל יום אסף כביתו בעלי בתים לחוד ובהורים לחוד ולמד עמהם כפי יכולת זמנו.

ויד תקיפה היתה לו אצל המועצה (סענאט) בהאמבורג והיה נכבד אצל ראש העיר (בירגערמייסטער) ויכול להשיג מה שהוצרך לו בין לענין הינוך הנערים בתלמוד תורה, בין לענין שהיטה ושאר ענינים הנוגעים לכלל יהודים.

ואהבה אמיתית היתה בניו ובין שכנו הרב היג יעקב עטטלינגער וכיבד אותו להיות סנדק בכנו נפתלי, וגם היה לו הרבה חליפות מכתבים באולת אהבים עם הרב ר' יעקב עטטלינגער, וראיתי בתשובה אחת כתב יד שהיה מסיפק איך לכתוב בנט את שם איש אחד שנקרא בלע"ז לאזואר, והשיב לו ר' יעקב עטטלינגער עם הסכמת הרח"ג דק"ק

ווירצבורג ה' יצחק דוב באמבערנער לכתוב בנט אליעזר המכונה ליוז
והמכונה לאזואר, ושם האשה נחה דמתקריא הענרענטשע ודמתקריא
יעטשע.

וכאשר השלימו לו המשה ועשרים שנה שעבד עבודה בקודש
בק"ק האמבורג כיבדו אותו כל העדה ויסדו חברה שקראו בשמו לכבודו
ולזכרונו לתועלת המלמדים ומורים בבית תלמוד תורה. שטערן
שטייטונג.

ובשנת תרמ"ז היה לו צער גדול אודות בית הקברות שקנו הקהל
באהלסדארף, שלפי דעתו, וכאשר גם הסכימו עמו כמה גדולי הדור, לא
היה כדינא לקנין עולם, ואחר כמה סיבות שונות ושנאות עלתה מחשבתו
לשובה והפיק רצונו וזממו וקנה חלקת השדה בלאננענפעלדע לאהוזת
קבר לקנין עולם, והארץ ימים על ממלכתו יותר מכל הרבנים היושבים
על כסא רבנות דק"ק האמבורג, שלשים ושבעה שנים ומת בן ס"ח שנה
ביום כ"ה אדר שנת תר"ח.

וזה נוסח מצבתו

(לאננענפעלדע):

עד הנל הזה, לזכרון עולם, על קבורת אדוננו מורינו
ורבינו הרב הגאון הצדיק שם כבודו נודע בשערים
המצויינים בהגכה ונהדרים, שירו ל"שיר ילאו
השרים, מנעוריו קידש עתותיו להרם קרן התורה,
ויהי למגדול עוה, ביראת ה' הטהורה, הפליא מאד
לעשות בהיזוק אמונה, והעמיד ענין הדת ברב
תבונה, ראשית חכמתו ורום צדקתו מעשי ידיו
יגידו בתוך קהלתו, גדול העצה ורב העליליה, גדול
מרבן שמייה כל יקר אורייתא דיליה בקש"ת מהור"ר
אשר יעקב המכונה אנשיל בן מהורר מאיר שטערן
נתמנה לראב"ד דקהלתנו ק"ק האמבורג בשנת
תרי"א, אשתו הרבנית בניו ובנותיו היקרים וחתניו
היקרים וגם חמיו הרד"ג והכה"ג מהור"ר נתן אדלער
נ"י רב ומנהל אחב"י בכל מדינת ענגלאנד יצ"ו
וכל בני קהלתו החרדים אל דבר ה' עזב לאנחות

וינוע וימת בן ס"ה שנה יום א. דסדר ויקרא כ"ה
אדר ונקבר בקבר שלו כ"ט בו בשנת תרמ"ם לפ"ק.

איכה נשבר מטה עוז	איכה מקל תפארתנו
שמש חשך כי נפלה	אחה עמרת קהלתנו
רב פעלים מקבציאל	כל מעשיו לשם שמים
בהיר ה' אשר נהל	את צאן ידו אל מים חיים
נפשו צמאו לאלקיו	להתענג על מצות קונו
מה נהדר זבול קדשו	בתלמוד ראשית אונו
אשריך איש מפליא לעשות	להקם דברי תורתנו
ישמר ה' צאן מרעיתו	ישלה מקודש עזרתנו
רחם עליו ועל אוהביו	עד שובך לירושלים

ונהיה נשמת צדיק נשגב צרורה נא בצרור החיים.

ותולדותיו: בנו הר' נפתלי ושבע בנות, ואחת מהן נשואה להרב
הג' דאקטאר מיכאל קאהן, אב"ד דק"ק פולדא.

ונדפס ממנו פסק דין בענין בית הקברות אהלסדארף בהאמבורג
בספר קמץ הנקרא, דער אהלסדארףער בעגראַבניספלאטין אין זיינעם
פּערהאַלטניסס צו דען איוראַעליטישען געמיינדען צו האמבורג, שם דף
כ"ד. — בענין בית הקברות הזה נדפסו שלשה ספרים: האחד בשם
חסד ואמת — וואהלטהאָטינע וואהרהייט — מלמדן מופלג אחד
בהאמבורג נגד פסק דין של הראב"ד דקהלה — נדפס בהאמבורג
בשנת תרמ"ה, ועל זה השיב אחד מאוהבי הרה"ג ר' אנשיל שטערן
ללמדן הניל דבר דבור על אופניו ויקרא ספר זה, צדק ומשפט —
שטרעננעס רעכט — נדפס ניכ בהאמבורג בשנת תרמ"ד. — ואחר
מות הרה"ג הצדיק ר' אשר אנשיל שטערן קמו איזה אנשים אנשי בריתו
וקבצו כל מכתבי הקהל בענין בית הקברות הניל, ובסופו נדפסו תשובות
הנאונים אשר השיבו והסכימו להראב"ד על שאלתו ואלו הם: (1) הרה"ג
יצחק דוב באמבערגער אב"ד דק"ק ווירצבורג, (2) תשובה מאת הרה"ג
יצחק אלחנן ספעקטור אב"ד דק"ק קאוונא אשרו מתאר את הרב ר'
אשר בזה הלשון: בעיה אל כבוד ידיד נפשי היה הרב הנאון המפורסם
ירא אלקים באמת וכו' כבוד שמו תהלה מזהרר אשר שטערן...

8) מהרהיג נתן אדלער ראב"ד ור"מ דק"ק לונדון ומדינת אנגליה. 4) מהרהיג שמישון רפאל הורש ראב"ד דק"ק פראנקפורט אם מאיין. 6) מהרהיג דאקטאר י. דיננער נ"י אב"ד דק"ק אמשטרדם. 6) כתב מאת הרהיג שלמה זלמן שפיטצער רב דקהל יראים בעיר וויען. והספר הזה נקרא כנזכר לעיל דער אהלסדאָרפֿער בענראָבניסספלאַטין' נדפס בהאמבורג בשנת תרמי"ט — ובאותו ספר נדפס ג"כ כתב התנצלות מאת הרהיג ר' עזריאל הילדעסהיימער מק"ק בערלין. גם כתב הסכמה על הגדה של פסח עם פירוש תקות ישראל הנדפס בווארשוי — ועוד נמצאה הסכמה ממנו ב.אגודת פרחים".

XXII.

הרהיג מהוריר מרדכי עמרם הירש נ"י.

בן הרהיג מהוריר ר' יצחק הירש אב"ד דק"ק טיסא בעץ במדינת הגה, נולד ביום כ" שבט שנת תקצ"ג. ובילדותו למד אצל הרהיג ר' אברהם אהרנשטיין בטיסא בעא ואחיכ בישיבת הרהיג אפרים ברוין בעיר טשאבע. ומשם הלך לעיר פראג לאסוף חכמה ודעת גם במדעים אחרים ולמד שם אצל הרהיג שלמה ראפפאפארט. ובתהלה היה רב בעיר קארצאג משנת תרמ"ז עד שנת תרי"ט ומשם נתקבל בעיר מולדתו ק"ק טיסא בעץ. ובשנה ראשונה שהיה שם נשא את בת גילו בת הרהיג ר' יחזקאל משה פישמאנן אב"ד דק"ק מישקאלין. ובשנת תרכ"א נבחר בעיר אובן ישן אלטאפֿען לאב"ד. ואז יצאה פקודת המלכות מאת המיניסטער שילכו כל הנערים בין יהודים ובין שאינם יהודים בהדר אחד. וגם ביום השבת לא יסגרו החדר, והשתדל הוא אצל ראשי העיר ליתן הופשה ושבתון לילדי ישראל ביום השבת ולעצמת זאת יבקרו בהדר ביום א'. ועלתה בידו ולא הוצרכו נערי בני ישראל ללכת ביום השבת לבית הינוך נערים. — בשנת תרכ"ט נברה מחלוקת בכמה קהלות במדינת הגר ובפרט בעיר קאשוי וראב ונתמנה הוא מהמלכות לחקור אחר סיבת המריבות ולעשות שלום אם אפשר לו ונסע לשם בפקודת המלך בתור קעניגליכער קאממיסאר ועשה פשרה ושלום ביניהם ונדפס כל הענין הזה בספר "דברי שלום ואמת". וכקאנרעס היה הוא הראש ומנהיג של המהויקים בשיטת שטאטוס קווא (Status qua). בשנת

חַסֵּנֵת הַרְה"ג הַמְּפֹרָשׁ מוֹהַר"ר מַרְדְּכַי עֲמֹרֵם הִירֵשׁ נ"י אב"ד דק"ק הַאֲמֵנוֹרָג.

Markus Hirsch, Oberrabbiner in Hamburg.

תרים נתקבל לאביד בקיק פראנ ולאחר מות הרה"ג מהור"ר אנשל שטערן נקרא לבא לשבת על כסא הרבנות בקיק האמבורג וביום חיי אלול תרמ"ט דרש דרשתו הראשונה בהאמבורג.

נדפסו ממנו: (1) דברי שלום ואמת, ווארטע דעם פריעדענס אונד דער וואהרהייט בלשון הקודש, בלשון אשכנזי ובלשון אונגריש. פעסט תרכ"ט; (2) אויטאָנאָמיע אונד צענטראַליזאָיאָן, פעסט תרכ"ט; (3) ריא וואונדער, נאטשעסדיענסטליכער פארטראג; (4) יאועפס לעבענסגעשיכטע, דאס אורבילד דער לעבענסגעשיכטע ישראלס; (5) הספד על פטירת הרב דאקטאר מיזל בעיר פעסט; (6) ועוד הספד על הרב דאקטאר מיזל בבית הכנסת דער בודאפעסט; (7) גאט-טעסדיענסטליכער פארטראג ביא דער דאנקבאיער פיר דיא וויעדערעהער-שטעללונג דער פערפאססונג אונגארנס. פעסט תרכ"ט; (8) געדעכטניס-רעדע אויף דען פערעוויגטען קעניגל. אונגאריש, קולטוס-אונד אונטער-ריכטס מיניסטער באראן יאָועף עטוועיש בבית הכנסת דאויפן. נדפס בשנת תרל"א; (9) דער טאג דעם יובעלס אונד דער פריידע, פערטרעדע צור פרייער דער זילבערנען האבצייט איהרער מאיעסטעטען. נדפס בשנת תרל"ט; — (10) דער קאמפף אום דיא געוויסענספרייהייט, רעדע צור הנוכה פרייער דעם יאהרעס תרל"ט; (11) דיא שטעללונג דער פריעסטער אין איזראעל, אבשיעספרעדיגט, געהאלטען אין דער קלויזסינאנאגע אין פראג; (12) פערטרעדע ביא ווינער אמטסאיינפיהרונג אונד אנטריטסטרעדע אין האמבורג. נדפס בהאמבורג תרמ"ט; (13) פערטרעדע אס זעדאנטאנע תרין; (14) רעדע צור עראינגערונג אן דען גראָסען האמבורגער בראַנד. נדפס בהאמבורג תרנ"ב; (15) דיא ביידיען פריינדע, גאָטטעס-דיענסטליכער פארטראג, געהאלטען אס פערזעהנגונסטאנע — נדפס בהאמבורג שנת תרנ"ה; (16) איזה תשובות מפוזרות בספר בית ישראל, נדפסו בשנת תר"ס בפאקש; — (17) פידוש על נוסח ברכת נשואין, נדפס במזע שנתו, אוצר הספרות הויל ע"י שאלתיאל אייזיק גרעבער, שנה ראשונה שנת 1887.

XXIII.

הרהיג מהוריר אליעזר המכונה דאקטאר לאָב.

נולד בשנת תקצ"ו בעיר פֿײַנשטאדט לאביו התורני צבי אברהם בן כהריר משה יהודה, בן בנו של מהוריר אליעזר שהיה תלמיד של בעהמיה, בגדי כהונה ומורה צדק במדינת רהינפֿאַליץ. והרב ר' אליעזר היה בן יחיד לאביו ולאמו ועוד צעיר לימים מת עליו אביו, ואמו מרת רבקה היתה אישת חיל וצדקת ושמה כל מנמתה והפצה לגדל את בנה לתורה ולקחה אל ביתה מלמד מפורסם הרב מהוריר אהרן, אשר ישב אחיכ על כסא רבנות בגויז'ורק וטרח להביא טרף לביתה ולשלם למלמד שכרו ודי מהסורו, והוא למד עם בנה בהתמדה רבה ובבן שבעה שנים למד בעל פה שיטת הזקיה ואכזה, ובבן י"ב שנה שלחתהו אמו לדארמישטאט לנימנאזיום ללמוד חכמות הצוניות ושם למד תורה אצל הרב המפורסם מהוריר צבי בנימין אויערבאך, בעל המחבר ספר גחל אשכולי שבע שנים, ואחיכ הלך לעיר ניעסען להשלים חכמתו במדעות פילוסופיה ולשונות אוריענטליות, ובהיותו שם יסד בית הינוך נערים בפֿײַנשטאדט הנקרא "ידישע רעאלשילעי" אשר עודנו קיים לשם ולתפארת, ומשנת תרט"ו עד שנת תרכ"א היה הוא ראש ומנהיג בבית הינוך נערים הנ"ל, ובאותו זמן למד בשקידה רבה כשיס ופוסקים ונסמך מהרב הג' קאפפל באמבערנער אב"ד דק"ק ווארמו, ומפֿײַנשטאדט נבחר לאב"ד ור"מ בק"ק איבענהויזען, בבאיערן, עיר מולדתו של אביו וקנו מהוריר אליעזר, ובשנה ראשונה שישב על כסא רבנות נשא את בת גילו מרת חנה בת רבו המופלג הרכהיג צבי בנימין אויערבאך ז"ל, ובק"ק איבענהויזען ישב י"ב שנים והרכיץ שם תורה עם תלמידים הגונים הבאים אליו מכל גלילות בייערן, ולאחר מות הרהיג ר' יעקב עטשלינגער נבחר לראב"ד ור"מ באלטונא וגם לראש ומנהיג בבית הינוך נערים, בכל שבת ושבת מלבד הדרוש שדרש בבית הכנסת הגדולה עוד למד ופירש פרק מן ספר כוזריי בבית תלמוד תורה ורבים מאנשי האמבורג באו לאלטונא לשמוע דבריו והכמתו, והוא היה אחד מהרבנים הממונים להשגיח על בית הינוך רבנים (סעמינאר) שיסד הרהיג ר' עזריאל הילדעס הוימער וצ"ל בבערליץ ונתן התרת הוראה שניה לתלמידי הסעמינאר, וגם היה מוהל ואומן יד וספרא רבא וכתב בעצמו כמה וכמה ידועות של ספר תורה, והדושי תורה שהירש קיבין כספר וקרא את שמו, דמשק אליעזר, בשנת

תכונת הרה"ג המפורסם מוהר"ר אליעזר המכונה ד"ר לאָב אב"ד דק"ק אלטונא
ור"מ דשלעזוויג־האלשטיין.

Dr Elieser Löb, Oberrabbiner in Altona u. Schleswig-Holstein.

תרמיה מת הרב הצדיק מהור"ר אשר ישטרן בהאמבורג והספידו הוא על פי בקשת הקהל בבית הכנסת הגדולה בהאמבורג קאהלהעפען. והוא הסדיר והכין לדפוס בשקידה רבה את ספר „אוד התיים מאת החכם מיכאל היימאן, וההנהגות וההערות תחת הקו הם ממנו, אבל לא השלימו כי הלה בתוך הזמן והיר דאקטאר בערלינער נמר את המלאכה. ובשנת תרמ"ה חלה ולא יכול עוד לצאת ולבא בעניני הקהלה ומיני הקהל את הרהיג יעקב כ"ץ נ"י ואת הרהיג אליהו מונק וציל להיות עומדים לימינו ולעזרו ובשנת תרנ"ב נבר עליו החולי ויצאה נשמתו במעמד כל החברה קדישא דביקור הוליס במוצאי שבת קודש כ"ד טבת ונקבר ביום ב' והספידו כביתו ניסו הרה"ג אביעזר זעליג אויערבאך וציל ועוד חמשה רבנים.

וזה נוסח מצבתו

(בענדאָבניסספלאטין באהרענפֿעלד אין אלטונא) :

פ"ט

אדמו"ר הרב ה"ג הצדיק מהור"ר אליעזר בן כמהור"ר
צבי אברהם לאָב אשר שפּט את ישראל והרביץ
תורה שלשים שנה י"ב שנה בק"ק איבענהווען
וה"י שנה בקהלתנו והמדינה הי עניו הי חסיד הי
תלמידו של הלל.

איש גדול בתורה ובחכמה ברוחו פי שנים
לבו כלב האריה לעשות רצון אביו בשמים
ידוע הלי ידיו אמונה עד בא שמשו בצהרים
ערף כמטר לקחו מי כמוהו מורה דעה ובינה
זך וישר פעלו חונן דלים, ממנו יתד ממנו פנה
רני בלילה בת אלטונא שבת משיש לבך שאי קינה
נפטר בן נ"ה שנה במוש"ק פ' שמות כ"ד טבת
ונספד ונקבר ביום כ"ה בו תרנ"ב לפ"ק.

ונמצאה ממנו הסכמה על ספר „ברית אבות" הנדפס בהאמבורג.
ועל ספר „אגודת פרחים" ושם נמצאו ממנו אזה נגזרים של דברי
מליצה. — ושתי שנים (תל"ה-תרל"ז) כתב המאמרים הראשנים כמכ"ע
ידישע פרעסע" ונס ה"י חבד"עווד כמכ"ע אחרים.

תולדותיו: הם חמש בנות ואחת מרת יענטלא היא אשת הרב אב"ד דק"ק עמדען דאקטאר לעב.
 התולדה הזאת וגם נוסה המצבה היא מעשה ידי גיסו הרה"ג אביעזר זעליג אויערבאך אב"ד דק"ק האלבערשטאדט זצ"ל.

XXIV.

הרה"ג מוהר"ר מאיר לערנער נ"י.

בן הנגיד המפורסם מהור"ר מרדכי לערנער, מגזע משפחת מיוחסת הרה"ג בעל "מניני שלמה" ומצד אם אביו חזר מגזע הרה"ג ר' יוחנן חר"ק ראש ישיבה דפי"פ דמייק, עמיתו של הרה"ג ר' יהונתן אייבענשיטץ (כדאיתא בהקדמה של שו"ת צלותא דאברהם), — חתנו של הרה"ג ר' צבי פלאטא נ"י רב דערת פרושים בקולוניא דעל רינוס נהרא. והיתה ראשית ממלכתו בעיר וויניצענהיים והגליל במדינת עלזאס משנת תרמ"ד עד שנת תר"ן, ומשם נתקבל לרב דחברת בני ישראל בלונדון כנסיות, שדרש בהן בין בלשון אשכנז ובין בלשון אנגליה ודרשתו הראשונה בשבת הגדול דרש בבהכנסת דספרדים Bevis Marks Synag. ובשנת תרנ"ד נבחר לכהן פאר בקהלתנו ק"ק אלטונא בתור אב"ד ורי"ט דשלעזוויג האלשטיין, וסימנך-הוא העולה אשיה ר"ת אלטונא שלעזוויג האלשטיין.

ונדפסו ממנו: ספר מקורח "מדרש בראשית רבה", ותוכנו מחובר בשנת תרל"ט ומחדש שנת תרס"ב הוציא לאור החכם ר' יהודה טהעאדאר מחברת א' מבראשית רבה ע"פ שבעה כ"י ובפירושו מנחת יהודה מביא הרבה פעמים את ספרו של הרב דאקטאר לערנער והעיר שהשערותיו מכוונים ומסכימים עם הכ"י, המדרש הזה, שעיקר כוונתו היתה לבאר את הפסוק ולפרשו כמשמעו וכפשוטו, החל ר' הושע"י רבה אבי התוספתא לסדרו ולתקנו ולהעמידו על כנו ורבנן דאגדתא הלא הוא דור אחרון של אמוראי דארץ ישראל כלו לסדרו ולתקנו והוסיפו עליו אנדות רבות וחיברו אותן עם עיקר הספר והוסיפו עליהן הפתיחות הגדולות המיוחדות לבראשית רבה. בחיבור הזה ביאר דרשות המדרש, תכונות הפתיחות וההפ"ש שביניהן לבין פתיחות פסיקתא דרב כהנא, המקורות

תמונת הרה"ג המפורסם מוהר"ר מאיר המכונה ד"ר לערנער ג"י אב"ד דק"ק אלטונא
ור"מ דשלעזוויג-האלשטיין.

Dr. Mayer Lerner, Oberrabbiner in Altona u. Schleswig-Holstein.

ישאב מהן מסדר הבראשית רבה כמו ספר בן סירא, משנה, מכילתא
 ספרי, וספרא, ברייתות עתיקות ותרגומים כתרנום אונקלוס וירושלמי ועקילס,
 וביהוד ביאר שמסדר המדרש בראשית רבה לא שאב מתלמוד ירושלמי
 כמו שהשבו המבקרים כי תוצאותיו היו ספרי אנדא בעצם תומם כמו
 שמסרום דורות האמוראים דור אחר דור עד שבא המסדר וקיבצם וסידרם
 בסדר נכון והן הן המקורות שמהן שאבו גם מסדרי תלמוד דבני מערבא,
 וע"פ הרברים האלו בירר גם כן באיזה זמן ובאיזה מקום נסדר המדרש
 הזה; (2) במ"ע מאנאצין פיר דיא וויסענשאַפֿט דעס יודענטהומס משנת
 תרמ"ב מאמר, "שמנה עשר דברי, איבער דיא אכצעהן בעשטימזונגען,
 בו בירר שנרעין טעה בנשיתו מדרך הכמי תלמוד בבלי והעמיד
 דברי הכמנו ז"ל כמניני ד"ח דבר על מכונם ופירש מקצת ברייתות
 סתומות שבמנילת תענית והערה מקורן כדברי הימים; (3) הספד על
 פטירת אשת הרה"ג עזריאל הילדעסהיימער, נדפס בבערלין שנת תרמ"ג;
 (4) במ"ע מאנאצין פֿיר דיא וויסענשאַפֿט דעס יודענטהומס משנת
 תרמ"ו מאמר: דיא עלטעסטען משנה־קאמפאזיטיאנען. תכלית המאמר
 לבאר שמה שכתוב בספר "תנאים ואמוראים" דמימות משה עד הלל
 ת"ר סדרי משנה היו, ובא הלל והעמידן על שש. כאשר כתב הר"י שירא
 הגאון בשו"ת הגאונים ועיין בשו"ת שערי צדק סימן כ', ובשו"ת המדה
 גנוזה סימן ז' ושערי תשובה סי' קפ"ו, אין זה הגדה בעלמא אלא קבלה
 נכונה ויסוד מוסד לסדר המשנה שהלל הנשיא היה הראשון שסידר
 המשנה כלומר שאסף וקיבץ כל הלכות שהביא מבבל וששמע מרבותיו
 ולא הסמיכן למקרא בדרך רבותיו הדרשנים וכעין שמצאנו במכילתא
 ובספרי ובספרא, אלא קיבץ ענין ענין בפני עצמו כמו הלכות שבת
 וכדומה וכוונתו היתה לסדר הדינים בדרך קצרה למען ידעו כל ישראל
 מגדול ועד קטן את כל המצות גם המסורות בעל פה אשר יעשו והי בהם.
 והלל אע"פ שכלל כל התורה כולה בכלל אחד: "דעלך סני להברך
 לא תעביד זו היא כל התורה כולה, עמד ותיקן פרטים ופרטי פרטים
 לכל מצוה ומצוה; (5) שו"ת הדר הכרמלי, כולל חידוש הלכות נדפס בוויילנא
 בשנת תרנ"א; (6) כלל גדול בתרתי דסתרי בענין ק"ש בספר "שי למורה"
 שהוציאו לאור אהביו ותלמידיו של הרה"ג עזריאל הילדעסהיימער ביום
 מלאת לו שבעים שנה לימי חייו, נדפס בבערלין בשנת תר"ן; (7) מאמר
 אחד ב"ידישע פּרעסע" ערוך כנגד מקצת מתחדשים שהכריעו לפסק
 הלכה ששטר פטורין הניתן בערבאות של גוים דינו כנט; (8) במכתב

העתים "Jewish World" במכתבים שונים משנת תרנ"ב הרבה להתווכח והראה שהמשנים בתפלה ידם על התחונה; (9) מפתחות לשער היתור. מופתים חותכים לחוק ברכים כושלות אפס קצחו תראה נדפס כמיע "Jewish Chronicle"; (10) מאמרים כנגד אחד מהמינים המפורסמים ישחילק על תורת משה ורצה לקעקע ולהרוס. יסודות אמונתנו הקדושה וביאר שכל דעות חפשויות ונפסדות של ביבעלקריטיקער (מקנטרי התורה) הן כקורין עכביש והראה ברור שראויותיהם רעיון רוה לא באמת יסודם ופירוש כל מקראי קודש בתורה ובנביאים שעליהם בנו טעותיהם בדרך האמת מסכים עם קבלת חכיל הנאמנה — נדפס ביעוויש ווארלד: (11) הספד על נביר פנחס ווארבורג. נדפס באלטינא; (12) קונטרס. מנוחה נכונה בענין קבורת הנשרפים. נדפס במיע. מאסף בירושלים תרס"ג; (13) אוה מאמדים. האלאכישע בעטראכטונג במיע איוראעליט.

ה ש מ ט ו ת

הוספה לתולדות הרה"ג מוהר"ר רפאל בהן זצ"ל.

מאהר שעוב את כסא הרבנות לא רצה לנהוג בשום רבנות וגרולה. וענותנותו נראה מענין זה: בישנת תקס"ג בא אליו ה"ר בעהמ"ח ספר "קין אור פני משה" ובקש ממנו לתת לו הסכמה על ספרו "קילי יעקב" אשר היבר מהדיש, יען שכבר נתן לו הסכמה על ספרו "קין אור פני משה" בהיותו אז ראב"ד, והשיב לו בדרך חיבה שיעוד בריתו נאמנת לו אבל... אמנם הקשה לשאול ממנו הסכמה על הספר הזה, כי הנה מיום הסירותי מרבה המשרה מעל שכמי, והריומותי עטרת הרבנות מעלי, הנה אנכי כאחד העם כעם ככהן, יושב בטח בדרך ומצפה לתשועת ה' בקרב עמי, ולא אעמיד שמו במקום גדולים הקרוי לב רבנים ויושבים כסאות למשפט, ה' עליהם יהיו, המה יבחרו ולא אני, רהוק ממני כאלו, על כן אל ירע נא לו כי לא השלמתי חפצו הפעם, והגדתי היום בזה כי לבי שלם באהבתי כ"ו נאום

תמוז, תקס"ג.

הוספה לתולדות הרה"ג נח חיים צבי בערלין.

כספר עליות אליהו דף ל"ה ע' ב' כתוב, יתהרב הג' חיים אב"ד דק"ק וולאזין תלמידו של הגאון ר' אליהו ווילנא העריך תשובה אחת להגאון נח חיים צבי אב"ד

דק"ק א"ה"ו, וז"ל בסוף מכתבו שם מיום כ"ה תמוז שנת תקס"א: ותויתו לדעתו דמר, שלא לבו הולך לחלך נגד הארי החי, הכהן הגדול שעבר מנשיאותו (הוא הגאון מ' רפאל כנודע) כי היכו שלא ליחלש לדעתו, מאד שמח לבי על שלום מו"ר הכהן הגדול נ"י אשרי ירא ה' שהצליח ה' רכנו גם בזקנתו והמציא לו ריע ככת"ר קראתיו נעם, אמנם בתורה דכתיב בו' אמת הלא בלתי אל האמת עוינינו, וקרא נמי אקדמו' דכתיב האמת והשלום אהבו כו' וכבר הוזהרתי מפי מו"ר גאון קדוש ישראל, רבינו הגדול החסיד מ' אליהו נ"ע מוויילנא, שלא לישא פנים בהוראה, אף להכרעת רבותינו בעל השו"ע, ואעפ"כ מעודי זחלתי ואירא לקבוע הלכה עפ"י דעתי העניה וחלושה, והן בעוד על ארצינו שמשו של רבינו הגדול נ"ע הנ"ל. לפעמים זכיתי להציע דברי לפניו, והיה מנהיר לי שמעתתא, ואחר ששקעה שמשו של אותו צדיק, לית לי רב במתא, ואל מי מקדושים אפנה. — חיים במוהר"צ מוולאזין.

*

העירוני בהמ"ח ספר דורות הראשונים הרב המפורסם מוהר"ר אייזיק הלוי נ"י על דבר מליצה מוהר"ג ר' יהונתן אייבעשיטץ זצ"ל — פעם אחת נקרא הרב ר' יהונתן לבא אל המלך, וילבש בגדי שבת, בגדי מכובדים שלו, וכאשר ראו אותו הנוצרים המלומדים אשר התוכחו עמו הרבה פעמים, ושאלו אותו מדוע הדר לבושה, והלא כתיב אל תתהדר לפני מלך, וגם חכמי התלמוד אמרו יאה עניותא ליהודאי? והשיב להם, הלא תירוצא דאיוד, מאחר דעניות הידור לישראל, אינו רשאי לבא במה שהוא הידור לנו — דחיינא עניותא — לפני המלך, דכתיב אל תתהדר לפני מלך. —

ועוד העירוני ההכם הנ"ל על בהמ"ח ספר לב אריה על מסכת חולין הרב מהו"ר אריה יהודה מבראר שהתפאר שלמד אצל תלמידו ר' יהונתן, שכתב בהקדמת ספרו: ושמה נתגדלתי בין חכמי העיר וגדולים ואצל תלמידו רבינו מאור הגולה מ"ו יונתן זלה"ה הוא הגבר הוקם על אין חקר לתבונתו.

גם הרב הג' משלם זלמן כהן אב"ד דק"ק פיורד היה מתלמידו ר' יהונתן שכתב בהקדמת שו"ת בגדי כהונה: ומשם זכיתי לעלות הורה, אל הישיבה הרמה, לחסות תחת צל כנפי המדע והחכמה של ארמ"ו רבן של כל בני הגולה ה"ה הגאון אמתי מהו"ר יהונתן זצ"ל אב"ד ור"מ ק"ק אה"ו עד הגיעו ימי התנתי. —

לוח התיקונים.

עמוד	שורה	תחת	צ"ל
1	4	ת"א	ת"א
13	27	פרק מתנ"ך	תנ"ך
14	31	יעזוב	ויעזוב
15		הערה הפירוש של ד' אותיות אצל החכם צבי — ומשנה לא זה ממקומו — תחת הקו — שמעתי מהרה"ג מוהר"ר מרדכי עמרם הירש ג"י אב"ד דק"ק האמבורג.	
15	4	בהערה ילדו נתנו	כי לו נתנו
39	7	פיתו	הסיתו
41	11	נתנה	תתן
56	18	בכל	בשל
57	2	המותר וכדי	המותר מכדי
58	במצבה	תקס"ז	תקב"ז
66	14	הוחל	החלה
79	13	לרמוז	לרמוס
83	19	ואמו פרידכא	יש למהוק
88	17	ההצר	החצר
88	18	שתקו	שהקו
91	10	תיבות רב"ד דק"ק אלטונא	יש למהוק
99	12	היל	בהיל
107	6	בין	אצל
109	12	וגקבר בין שני הגאונים	שגקבר אצל הרה"ג נח היים צבי
110	12	זכה	זכה

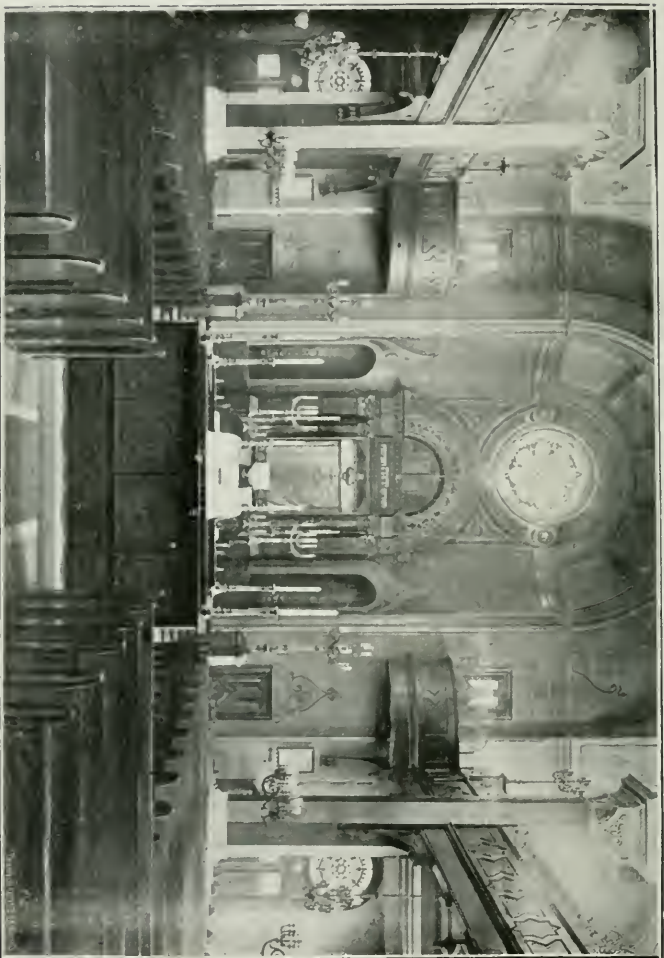

Cohn ging verloren. Rabbiner Rafael Kohn bemühte sich das Testament wieder herbeizuschaffen und fand in Kopenhagen eine Abschrift davon. Er veranlasste die Gemeinde das Grundstück anzukaufen und wurde darauf die Synagoge erbaut.

Synagoge Kohlhöfen.

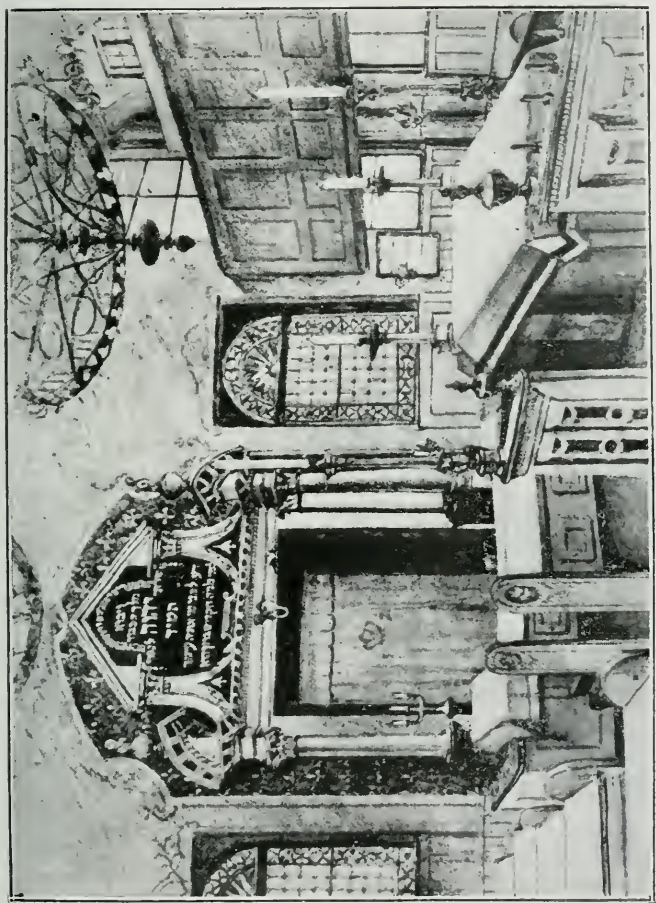
Die zweite Hauptsynagoge Kohlhöfen gehört zu den schönsten orthodoxen Gotteshäusern der Jetztzeit. Am 3. März 1857 wurde der Grundstein gelegt, am 12. September 1859 wurde sie vom Oberrabbiner A. Stern eingeweiht. Der Architekt und Baumeister Albert Rosengarten führte den Bau in Backsteinen aus. Die Synagoge hat eine Kuppel und zwei Zinnen, und ist der Neuzeit entsprechend gebaut. Die Synagoge zählt über 600 Männer- und 400 Frauenstellen, hat eine Abtheilung zum Wochengottesdienst, sowie im Aufgange Sitzungssäle des Synagogenverbandes.

Synagoge Kohlhöfen, Hamburg.

Aufnahme von Max May, Hamburg.

Synagoge Elbstrasse, Hamburg.

thenburg neu restaurirt. Während der Schwedenbelagerung 1713 wurde sie beschossen und sind noch jetzt 5 Kanonenkugeln in der Wand zu sehen. Die Gebräuche der Altonaer Synagoge wurden überall als massgebend anerkannt. Rabbi Jecheskel Katzenellenbogen setzte bezüglich des Kadischgebetes eine bestimmte Reihenfolge ein und fand dieselbe in allen anderen Gemeinden Rechtskraft. Siehe Resp. Knesses Jecheskel 43; es werden dieselben Minhagim in Beer Hetew 132 als nachahmenswert empfohlen. Ebenso bezieht sich Pische Teschuwo Orach Chaim 672 auf den Altonaer Synagogengebrauch bezüglich der Stellung der Menorah von Süden nach Norden.

Synagoge Hamburg Elbstrasse.

Hamburg besitzt zwei Hauptsynagogen nebst vielen Betsälen, zwei Klausinstitute nebst einer portugiesisch-jüdischen Esnoga. Die eine Hauptsynagoge in der Elbstrasse hiess früher die Altonaer Schul, weil dieselbe von den deutschen Juden, die zur Altonaer Khillo gehörten, besucht wurde. Sie wurde 1788 von dem Baumeister Sonnin erbaut und zwar auf einem Grundstücke wo früher ein Klausinstitut sich befand. Der gelehrte Vorsteher Berend Kohn (Siehe über denselben in Megilas Sefer u. M. Glückl, Hameln), gründete 1680 eine Klausen, wo vier Gelehrte beständig dem Thorastudium obliegen sollten. Die ersten Klausner waren: 1) Ephraim Heckscher, Verfasser der Resp. Adne Pos und Olelaus Ephraim; 2) Samson Bloch, genannt der Fromme, Verfasser der Tosfaus Chadoschim. Durch eigenartige Umstände ging im Laufe der Zeit die Klaus ein. Das Grundstück wurde verkauft und das Testament des Berend

erste Privilegium zur Erbauung einer Synagoge erteilt wurde. Für diese Annahme spricht auch das Alter der noch jetzt benützten Menorah, welche im Jahre 1680 von den damaligen Parnassim gestiftet wurde, und ist dieselbe ein Meisterstück damaliger Schmiedekunst. Jedenfalls steht fest, dass sie im Jahre 1682, während der Zeit des Rabbi Salomon Miris Neumark, in ihrer jetzigen Form bereits erbaut war, wie von der ältesten Inschrift beim Portal ersichtlich ist, ביתך למ"ק 1682, Schudt, Geschichte der Juden berichtet darüber: „Die deutschen Juden in Althona der Elbe zu haben eine grosse kostbare Synagoge von lauter Quadersteinen und schönen Pfeilern, welche nach der Amsterdamer die beste und schönste ist, dahin auch die deutschen Juden aus Hamburg gehen“. Die Synagoge ist weit hinter der Häuserfront erbaut, da man es damals nicht liebte, mit den Gotteshäusern nach Aussen hin zu glänzen, um nicht Neid und Hass der Andersgläubigen herauszufordern. Man muss daher zuerst einen langen Eingang, Polish genannt, durchschreiten, um zur Synagoge zu gelangen. In dem Eingange befindet sich eine besondere Halle, wo die Särge für Verstorbene von Kohanim verfertigt werden. Dieser Minhog datiert seit der Zeit des Rabbi Jonathan Eibenschütz. In früheren Zeiten fanden in der geräumigen Vorhalle Hochzeiten statt. Entsprechend dem Psalmverse „Aus den Tiefen rufe ich zu dir, o Herr!“ ist die Synagoge sehr tief gelegen und führen viele Stufen in dieselbe hinab. 9 grosse Kronleuchter, jetzt electricisch beleuchtet, dienen zur Beleuchtung. Der mittlere hat die Gestalt eines sich öffnenden Garbenbündels und ist 900 Pfund schwer. Im Jahre 1711 wütete eine Feuersbrunst und zerstörte einen grossen Teil der Synagoge. Sie wurde unter Rabbi Moses Ro-

Aufnahme von J. Moritzson, Altona

Synagoge Altona.

enthaltens in Karlsruhe und Mannheim sind viele einzelne Predigten gedruckt, ebenso mehrere Gelegenheitspredigten, die er in Altona hielt. Er war der letzte, welcher mit besonderer Bewilligung der Regierung auf dem Begräbnissplatze in der Königstrasse begraben wurde.

21. **Anselm Stern** wurde im Jahre 1820 in Steinbach geboren. Zuerst war er Lehrer und Prediger in Homburg v. d. H. und wurde 1850 als Oberrabbiner nach Hamburg berufen. Er erwirkte bei der Regierung das Recht, die Hamburger Talmud-Thora-Schule zu einer Realschule zu gestalten mit der Berechtigung zum Einjährigen-Examen. Er starb 1888. Sein Nachfolger ist der jetzige Oberrabbiner:

22. **Markus Hirsch** wurde im Jahre 1833 in T. Beö geboren. Zuerst war er Rabbiner in Karzag und dann in seinem Geburtsorte T. Beö. 1861 kam er als Rabbiner nach Altofen und 1880 nach Prag. 1889 berief ihn Hamburg zum Oberrabbiner.

23. **Dr. Elieser Löb** wurde im Jahre 1837 in Pfungstadt geboren. Zuerst war er Direktor der Schule in Pfungstadt, dann Rabbiner in Ichenhausen und 1873 wurde er nach Altona berufen. Er starb 1892. Sein Nachfolger ist der jetztige Oberrabbiner:

24. **Dr. Maier Lerner** wurde im Jahre 1857 geboren. Er war zuerst Rabbiner in Winzenheim, Elsass 1884—90, nachher Rabbiner in London bei der Federation of Synagoques bis 1894 und wurde dann nach Altona berufen.

Synagoge Altona.

Die Synagoge in Altona wurde ums Jahr 1641 erbaut, in welchem Jahre den deutschen Juden das

jüdischen Gelehrsamkeit, sondern er verbindet damit auch eine tiefe Kenntniss in der Welt- und Menschen-geschichte und Politik überhaupt, in einem solchen Grade, wie ich ihn selten sogar bei christlichen Gelehrten — nie aber bei einem Juden — angetroffen habe. Mit einem Worte — läge es an mir, aus vielen Menschen die guten Eigenschaften zusammen zu suchen, ich nähme Bernajs und ich hätte Alles, u. s. w. Unterzeichnet: München, den 1. Juli 1821. V. Kalb.

Diese Freundschaft und Wertschätzung des Kalb mag wohl Anlass gegeben haben, dass man den Urheber des Bibl. Orient in Bernajs erblickte.

20. **Jakob, Sohn des Ahron Ettliger** wurde im Jahre 1798 in Karlsruhe geboren. Er war zuerst Klausrabbiner in Mannheim, dann Bezirksrabbiner in Ladenburg und Ingolstadt und wurde im Jahre 1836 nach Altona berufen. Er war der letzte Vorsitzende des jüdischen Gerichtshofes in Altona. 1847 gründete er die jüdische Wochenschrift „Der treue Zionswächter“, Zeitschrift für das ort. Judnthum. Alle vierzehn Tage erschien eine hebräische Beilage „Schomer Zion haneemon“, halachische Abhandlungen und Polemik enthaltend, wozu die hervorragendsten Gelehrten Beiträge lieferten. Am 14. Juli 1863 wurde das jüdische Gericht in Altona von Frederik dem Siebenten, König von Dänemark, aufgehoben. Er starb am ersten Tag Chanuka 1872. Er verfasste: „Bikure Jakob - Tosfos Bikurim. Ritual Bestimmungen zu R. C. Orach Chaim hilehans Suka und Lulaw. „Itur Bikurim“, Erklärungen zu Trakt. Suka. „Oruch Laner“, Erklärungen zu Trakt. Jewomus. Makaus, Krisaus, Nida, Rosch haschono, Sanhedrin. Resp. „Binjan Zion“, zwei Theile. „Minchas Oni“, agadische Abhandlungen zu den Wochenabschnitten. Aus der Zeit seines Auf-

er in Hamburg als geistlicher Beamte gewählt. Als 1841 eine neue Auflage des Gebetbuches des Hamburger Tempels erschien, erneuerte auch er das Verbot gegen dasselbe vom Jahre 1819 und liess dies öffentlich in den Synagogen bekannt machen. Er starb 1849 und wurde in Ottensen begraben. Die meisten Biographen geben ihn als Verfasser des „Bibel'schen Orient“ an. Siehe Fürst, wie auch L. Rosenthals Bibliothek. Grätz schreibt wenn er ihn auch nicht verfasst, so hätte er ihn verfassen können, denn es seien seine Ideen und Gedanken; was aber auf Verkennung Bernajs beruht. Herr Dr. S. P. Nathan, ein Schüler Bernajs, erklärt mit Bestimmtheit er wisse, dass Bernajs den „Bibel'schen Orient“ nicht verfasst hat. Der wirkliche Verfasser ist vielmehr Prof. v. Kalb in München. In der Bibliothek des Herrn Dr. H. B. Levi in Hamburg befindet sich ein Exemplar des Orient. Nach einer zeitgenössischen, im Buche befindlichen handschriftlichen Notiz ist nicht der Hamb. Rabb. Bernajs, sondern Prof. Kalb in München der Verfasser. (Siehe Verzeichnis der Judaica der Levy'schen Bibliothek, gedruckt 1900). Als Bernajs nämlich in Hamburg aufgenommen werden sollte, erkundigte sich der damalige Vorsteher L. J. Riesser bei v. Kalb über Bernajs. Derselbe antwortete in einem, für Bernajs sehr schmeichelhaften Schreiben. Unter anderem schrieb er dort:

„Als Gelehrter war er nicht allein, was man mir sagte, blos Gesetzlehrer und Talmudist ohne Gleichen, sondern er kennt überhaupt die ganze jüdische Literatur in einer solchen Tiefe und Umfang, als wäre er der Vater derselben. Zwar bin ich christlicher Theolog nur, indessen wer mich kennt, weiss auch, dass ich desfalls doch auch über die Theologie der Juden zu urtheilen weiss. Nicht genug aber mit dieser seiner

auf die künftige Erlösung Israel's und die Messiaszeit beziehen, weggelassen sind, wie auch Orgelbegleitung am Sabbat und Festtagen, als verboten erklärten. Diese Sammlug der Gutachten mit einer Vorrede wurde unter dem Titel „Ele diwre habris“ in Hamburg gedruckt. Er starb 1823.

17. **Akiba, Sohn des Awigdor Wertheimer**, war zuerst 1806 Rabb. in Moislingen und Lübeck, wurde 1816 als Klausner und Dajon nach Altona berufen. Einige Jahre später wurde er Vorsitzender des Beth-Din. Während des Tempelstreites erliess er ein Verbot der Benützung des deutschen Gebetbuches, und schloss sich dem Verbote des Hamburger Beth-Din an. Grätz gibt falsch Akiba Eger II an. Im Jahre 1823 wurde er zum Oberrabbiner in Altona und Schleswig-Holstein ernannt, welchen Titel auch später die Rabb. in Altona führten. Er starb 1835. Gedruckt finden sich von ihm Gutachten in den Resp. „Nachlass Benjamin“ Eben haeser Nr. 13; ferner in Resp. Ola Schmucl Nr. 43—44. Handschriftlich ist ein vollständiges Werk über „Jesaja“ vorhanden, welches sich in meinem Besitze befindet.

18. **Maier, Sohn des Benjamin Cohn**, wurde im Jahre 1765 in Altona geboren. Über 50 Jahre war er Vorsteher der Gemeinde Altona. Während der Trennung von Hamburg-Wandsbeck, im Jahre 1812, leitete er alle Verhandlungen; er organisierte auch während der Hamburger Belagerung eine umfangreiche Hilfsaktion. Da er gleichzeitig ein hervorragender Gelehrter war, wurde er nach dem Tode Akiba Wertheimers zum Vorsitzenden des jüdischen Gerichtes ernannt, bis R. Jakob Ettlinger nach Altona kam. Er starb 1840.

19. **Isaak Bernajs**, genannt **Chacham Bernajs**, wurde im Jahre 1792 in Mainz geboren. 1821 wurde

mit den höchsten französischen Befehlshabern und dem Grand-Prevot Charlot, um zu Gunsten der armen Juden zu interveniren. Nach 35 jähriger Thätigkeit starb er 1814. Da aber die Stadt verschlossen war und Niemand hinausgehen durfte, wurde er im Hofraum der damaligen Synagoge, welcher zum Begräbnissplatz während der Belagerung bestimmt wurde, beigesetzt. Er verfasste das Werk „Dameschek Elieser“, Comm. zu R. C Choschen Mischpat, gedruckt Altona 1815. Ferner als Gegenschrift zu Mazpeh Jaktel schrieb er „Kuntroth neged Mazpe Jakutel“, gedruckt Altona. Handschriftlich sind noch 5 Werke von ihm vorhanden.

15. **Menachem Mendel, Sohn des Zebi Hirsch Frankfurter**, wurde im Jahre 1742 in Hamburg geboren. Er war zuerst Lehrer in Stuttgart und Frankfurt a. M., kam dann nach Berlin, wo er den Raschbah-Torath habajit herausgab. Er kehrte nach Hamburg zurück, wo er als Geschäftsmann lebte und gleichzeitig freiwillig mit vielen Talmudjüngern „lernte“. Durch seine Bemühung und Veranlassung wurde die Hamburger Talmud-Thora-Schule gegründet. Nach dem Tode des Zebi Hirsch Samoscht wurde er in Altona zum Dajon und Gerichtsvorsitzenden ernannt. Er starb 1823. Sein Enkel war der berühmte R. Samson Raphael Hirsch in Frankfurt a. M.

16. **Baruch, Sohn des Mair Oser**, auch Austrich genannt, wurde im Jahre 1743 in Prag geboren. 1784 wurde er Rabbinate-assessor in Hamburg und Altona und nach dem Tode des R. Lase Berlin erster Rabbiner in Hamburg. Im Jahre 1819 stand er an der Spitze der Kämpfer gegen den Reformtempel. Er sammelte Gutachten von den angesehensten Rabbinern seiner Zeit, welche den Besuch des Reformtempels, den Gebrauch des deutschen Gebetbuches, worin alle Stellen, die sich

13. **Zebi Hirsch, Sohn des Benjamin Baschko**, geb. 1740 in Samósz. Zuerst war er Rabbiner in Tischvitz 1766, dann in Brody 1771 und 1788 in Glogau. Von dort wurde er 1802 nach Altona berufen. Er war der letzte Rabbiner, der den Titel Rabbiner der Dreigemeinden Ahw. führte. Er starb 1807. (Grätz berichtet, dass nach dem Rücktritte des Eiferers Raphael Kohn, kein Rabbiner mehr in Hamburg angestellt wurde, sondern nur Rabbinateverweser, was aber, wie hier ersichtlich, durchaus falsch ist).

Verf. der Resp. Tiferet Zwi über R. C. Orach Chaim und Jore Dea, gedruckt in Warschau 1811 und Lemberg 1827. — Tiferet Zwi Resp. zu Eben haeser. Rechtsgutachten finden sich von ihm in den Resp. Noda Bije-huda, Mehadura kamo Jore dea Nr. 186, Eben haeser Nr. 100-1-2. Ferner O. Ch. Nr. 6, 7S--82. In Resp. Bet Schmucl achron Nr. 5 Gutachten. Resp. Akiba Eger Nr. 105. Fener ist von ihm gedruckt Trauerrede über R. Cohn und eine Trauerhomelie. — Nach dem Namen seines Geburtsortes wurde er allgemein Zebi Hirsch Samósch genannt.

14. **Lase Berlin, Sohn des Josef**, geb. 1741 in Berlin. Nach seiner Hochzeit wohnte er in Posen, wo er unentgeltlich eine „Jeschibah“ leitete. Dann wurde er Dajon in Posen. Später wurde er nach den Dreigemeinden berufen, wo er zuerst Rabbinateassessor in Wandsbeck, dann in Hamburg und als Gerichtsbeisitzer in Altona fungierte. Als Raphael Cohn sein Amt niederlegte, wurde er in der Zwischenzeit zum Vorsitzenden des Beth-Din ernannt. Das Amt eines Vorsitzenden desselben und ersten Rabbiners in Hamburg versah er auch nach dem Tode des R. Zebi Hirsch Samósch. Während der Hamburger Belagerung verkehrte er öfter

M. Isler in „Gabriel Riesser's Leben“ berichtet folgendermassen: „Ja, er opferte zuletzt seiner Überzeugung sogar das Amt, indem ihm die Befugnis, Verletzungen des jüdischen Ceremoniels mit dem Synagogenbann zu strafen, von Seiten der Regierung entzogen wurde“.

Er verfasste: Torath Jekutiel, Discussive Novellen über R. C. Jore Dea. Über dasselbe erschien das Werk „Mizpa Jaktel“, eine Polemik gegen obiges Werk. Dagegen Teshuba al Mizpa Jaktel, Widerlegung des Mizpa Jaktel von Raf. Cohn. — Ferner verfasste er Resp. Schow Hakohen, Sammlung von 101 Gutachten. — Schalat Hakohanim Tora, Erklärungen zu verschiedenen Trakt. des Talmud. — Marpe Loschaun über Moral und Askese. — Daat Kedoshim, zwölf Deraschat, Halacha, Hagada und Moral verbindend. Ferner seine zwei letzten Predigten, die er in Altona hielt.

12. Noa Chaim Zebi, Sohn des Mair Berlin, geb. 1754 in Fürth. Er war zuerst Rabbinatsassessor in seiner Vaterstadt Fürth 1765. Dann wurde er Rabb. in Bayreuth und Beiersdorf, nachher in Mainz 1783. Nach dem Rücktritte Raf. Cohn's wurde er als sein Nachfolger in Altona erwählt 1800. Er starb 1802. Verfasser der Werke: Aze Larosim, ausführlicher Comm. über den R. C. Eben haeser. — Aze Almogim, Comm. über Stücke des R. C. Orach Chaim, ferner über Erube chazerot und über Schnijot learojos. — Majon hachochmo, die Asharot (613 Gebote) in metrischer Form, nebst einem ausführlichen Comm. dazu. Herausgegeben wurde letzteres Werk von seinem Bruder Löb Berlin (Kassel). Handschriftlich blieb noch zurück das Werk Aze Besomin und Aze Lewono. — Bei Fürst wird auch Resp. Tiferet Zwi von ihm angeführt, was auf einem Irrthum beruht.

er 1767. In den zeitgenössischen Resp. wird er vielfach erwähnt. Noda Bijehuda Orach Chajim Nr. 43—44. Eben haeser Nr. 67, 75, 76. Ferner in dem Werke Or Israel betreffs des „Klewer Get“ Nr. 15, 20, 25, 34. Resp. Jabez Nr. 60. Resp. Chajim Kohn Nr. 12, 24.

10. **David, Sohn des Löb Berlin**, war zuerst Rabbiner in Marktbreit, Baiern, wie auch Landesrabbiner von Schwarzburg. Im Jahre 1763 kam er nach Dessau und von dort wurde er 1768 nach Altona berufen. Im Jahre 1769 wollte Hamburg sich der Gerichtsbarkeit Altona's entziehen, um dem vorzubeugen, suchte er in Kopenhagen um eine Audienz beim König nach, welche ihm und 5 Vorstehern auch bewilligt wurde. Durch seine Fürsprache blieb es beim Alten. Er starb 1771. Es finden sich von ihm Rechtsgutachten in den Resp. Sichron Josef Eben haeser Nr. 4, 11, Choschen Mischpot Nr. 1, 2, Or Israel Nr. 31.

11. **Raphael, Sohn des Jekutiel Kohn**, geb. 1722. Er war zuerst vortragender Talmudlehrer in Minsk, dann Rabbiner in Rakow, ferner in Wilkomier bei Wilna, nachher in Pinsk. Von dort kam er als Rabbiner nach Posen und im Jahre 1776 wurde er nach Altona berufen. Bekannt ist seine feindliche Stellung gegen die Pentateuch-Übersetzung in's Deutsche von Moses Mendelsohn, ebenso seine Bemühungen und Versuche, Salomon Maimon zur Besserung und Pflichterfüllung zu bewegen. Siehe darüber in der Selbstbiographie des S. Maimon. Nach drei und zwanzig jähriger Amtsthätigkeit legte er 1799 sein Amt nieder. Verschiedene Gründe werden für seinen freiwilligen Rücktritt angegeben. Sein Schwiegersohn, L. Riesser, gibt als Grund an, dass er sich zu schwach fühlte als Gerichtsvorsitzender energisch genug vorzugehen. Hingegen Dr.

gedruckt im „Magazin für die Wissenschaft des Judenthums“ vom Jahre 1882. Seite 174.

In dieses Exemplar des „Edut Bejaakow“ hatte auch Herr Dr. Berliner Einsicht zu nehmen Gelegenheit.

In welchem hohen Ansehen Eibeschütz stand, dürfte folgende Zeitungsnotiz beweisen.

„Altonaer Merkur“ vom Jahre 1759.

Altona, 29. Juni.

Am Montag, den 25. dieses, kam der hiesige berühmte Oberrabbiner Herr Jonathian Eibeschütz, welcher vor 5 Wochen nach Breslau abgereist war, um daselbst der Vermählung seiner Jungfer Tochter beizuwohnen, allhier zurück. Man vernimmt dass in allen Städten, wo er durchgereist ist, und wo seine Glaubensgenossen wohnen, selbige ihm über die Massen grosse Ehrenbezeugungen bewiesen haben. Von hier sind ihm viele von den Personen, die ihm beständig aufwarten, und seine Studenten nebst anderen, theils zu Pferde und theils in Karossen und Carriolen bis nach Bergedorf entgegen gekommen. Von dort man versichern will, dass die Vielheit derjenigen, welche sich gedrängt hätten, ihm die Hände zu küssen, sehr gross gewesen sei. Es ist bei dieser Einholung alles in der besten Ordnung zugegangen.

Von Dr. M. L. Stern in Triesch erschien eine biographische Skizze Eibeschütz's in der Monatsschrift „Jüdische Chronik“ 1899, worin ebenfalls die Grätz'schen Angriffe zurückgewiesen werden.

9. **Isak, Sohn des Jakob Hurwitz Levi**, war zuerst Rabbiner in Harchow, Galizien, dann in Glogau, nachher in Brody und von dort wurde er 1765 als Nachfolger des Rabbi Jonathian Eibeschütz nach Altona berufen. Nach kaum zwei Jahren seines Hierseins starb

Elasar Flekeles, Verfasser hervorragender Werke, war ein Schüler Ezechiel Landau's. Er war zuerst Rabbiner in Gothein, dann in Prag, also in der Nähe des Sitzes des Sabbatianismus, des Wohnsitzes von Löbele Prossnitz. Er kannte daher genau die Orte und Personen, welche dem Sabbatianismus huldigten, als auch ihre Verbindungen und bekämpfte denselben heftig in Wort und Schrift. Zu diesem Zwecke schrieb er das Werk „A h a w a s D a v i d“, worin er vor den Irrlehren des Sabbatianismus eindringlich warnt und ihre Anhänger bekämpft. Die Schriften Emden's waren ihm bekannt, er billigte die scharfen Angriffe auf die Sabbatianer, wie sie ja öfter in Emden's Werken vorkommen und empfahl sie sogar zum Lesen. Im Besitze dieses Elasar Flekeles fand man ein Exemplar des Emden'schen Buches „E d u s B e j a a k o w“, worin er zuletzt auf einen, am Deckel angehefteten Zettel folgende Zeilen niederschrieb:

Diese Zeugnisse Jakob's sind falsche Zeugnisse. Der Verfasser hat darin den grössten Mann, seine Seele weilt jetzt im Eden, verunglimpft und in einer Sache verdächtigt, woran bei ihm auch im Entferntesten keine Spur vorhanden war. Neid und Hass wegen des Rabbinersitzes seines Vaters waren die Triebfeder dieser Handlungen. Die Welt erkannte und anerkannte die Hoheit und Reinheit des גאון עולם, des hervorragenden Mannes. Der Allgütige verzeihe ihm, dem Verfasser, denn auch er war in der That ein grosser Gelehrter n. s. w.

Freitag, 10 Schwat 576 (1816) Prag.

Hakatan Elasar Flekeles.

Wer mit dem „גאון עולם und גדול עולם“ gemeint ist, ist klar. Obiges ist mitgetheilt von S. J. Halberstamm,

selbe zurück zu fordern, um zu untersuchen, ob es sich auch so, wie Grätz berichtet, mit dem Aktenstück verhält. Doch es bedurfte keiner langen Untersuchung, denn sofort sah Rabb. Hirsch, und stellte es auch in Gegenwart einiger Herren fest, dass dieses Aktenstück ohne irgend eine Unterschrift war. Vielleicht war es nur Vorlage eines Gemeinbeschreibers, der von gegnerischer Seite dazu aufgefordert war, ohne jedoch die Genehmigung Landau's erhalten zu haben, welcher daher niemals ein solches Aktenstück unterzeichnet hat.

Mithin ist die ganze Folgerung, dass Eibeschütz einen falschen Eid geschworen, welche auf dieses Aktenstück, von einem früheren Freunde Eibeschütz's unterschrieben, aufgebaut war, hinfällig. Bei der ersten Predigt des Herrn Oberrabbiner Hirsch in der Zigeunersynagoge in Prag, wo ja bekanntlich R. Jonathan Eibeschütz die herrlichen Predigten, die im „Jaarot Dwasch“ gedruckt sind, gehalten hat, ergriff R. Hirsch die Gelegenheit, um das niedrige und schändliche Vorgehen Grätz's öffentlich zu brandmarken, der es gewagt, auf so leichtfertige, lügenhafte Weise einen Mann, wie Eibeschütz, eines Meineides zu zeihen. Rein und ehrenvoll bleibt das Andenken Eibeschütz's der Nachwelt erhalten, schloss er seine Einleitung zu seiner Predigt. (Dieses ist mir von Herrn Oberrabbiner Hirsch in Hamburg mitgetheilt worden und es wurde zur Zeit in Pascheles Jahreskalender über diese Thatsache berichtet).

Hätte ferner Landau den Eibeschütz wirklich des Sabbatianismus verdächtigt und sogar bei Maria Theresia angeklagt, so würde ihn keine Macht in der Welt bewogen haben, eine Trauerrede voll des Lobes über ihn zu halten. Ausserdem sei hier noch nachstehendes erwähnt.

um die jüdische Geschichtsschreibung — gar sehr „verübelt“, dass er sich so weit hat hinreissen lassen, für unbestreitbare Wahrheit auszugeben, was ihm selbst nach den Quellen, aus denen er schöpfte, mindestens als zweifelhaft erscheinen musste. . . . Aber das in Rede stehende „Aktenstück“! Ja, wenn auch nur entfernt dessen Echtheit erwiesen wäre. Grätz scheint denn doch gefühlt zu haben, dass sein Verdammungs-urtheil genügender Motive entbehre. Diese soll ihm nun das seinem Forschereifer nicht entgangene Schreiben nachtraglich gewähren. „Viele in Prag“, schreibt Grätz, erkennen „Landau's“ Handschrift, wie sie im Aktenstück vorkommt. Nun kommt aber in dem ganzen (von Grätz zitierten) Schriftstück kein einziges hebräisches Wort vor, mit Ausnahme der Unterschrift **הקאל לאנדה**, und es wäre wirklich mehr als wunderbar, wenn Jemand in den wenigen Worten derselben, die ja zudem geschickt nachgeahmt sein können, heute, nachdem 80 Jahre seit dem Ableben Landau's vergangen, die Handschrift desselben mit solcher Bestimmtheit wiedererkennen wollte, dass an der Echtheit nicht zu zweifeln wäre“.

So ähnlich lauteten mehrere Zurückweisungen Grätz's, ohne dass es gelungen wäre, ihm direkt eine Fälschung dieses Aktenstückes nachzuweisen. Nun höre und staune man, wie weit ein gefasstes Vorurtheil, selbst einen Gelehrten wie Grätz, führen kann.

Als der jetzige Oberrabbiner in Hamburg, M. Hirsch, im Jahre 1850 nach Prag kam nahm er Veranlassung, die furchtbare Anklage Grätz's, dass Eibeschütz einen falschen Eid geschworen, näher zu prüfen. Er beauftragte Herrn Dr. Arnold Rosenbacher, der Grätz das betreffende Aktenstück ausgeliefert, das-

Worte und Schlussbemerkungen zu dem „Aktenstück“ bestätigen diese Annahme. Sein strenges Urtheil über Eibeschütz — so schreibt dort Grätz — sei von mancher Seite, wenn auch nicht widerlegt, so doch ihm „verübelt“ worden. Die Talmudisten hätten sich nicht in den Gedanken finden können, dass Eibeschütz „sittlich unsauber“ gewesen, dass er ein Anhänger der Irrlehre des Sabbathai Zewi war. Nun aber sei alles erwiesen durch ein „Aktenstück“, in welchem das Verdammungsurtheil von einem früheren Freunde Eibeschütz's bestätigt werde. — Hierauf erschienen gleichzeitig in verschiedenen Zeitschriften die schärfsten Entgegnungen gegen diesen Angriff.

Dr. Cohn schrieb im Literaturblatt der „Jüdischen Presse“ Nr. 4, 1877, eine Entgegnung folgenden Inhaltes:

„Als ob eine Widerlegung nöthig oder auch nur möglich wäre, wenn Jemand sich sein Urtheil über ein vor länger als 100 Jahren stattgefundenes Faktum aus Parteischriften construirt, in denen jedes Wort von blinder Leidenschaft eingegeben ist, und dieses Urtheil ohne irgend eine andere Beweisführung, entgegen allen Regeln der Forschung, als historisch begründet hinstellt. Wer es unternimmt, den Charakter eines Mannes in solcher Weise zu brandmarken und zu verunglimpfen, muss Beweise, unwiderlegliche Beweise beibringen können. Hat dem Herrn Professor nicht die Hand gezittert, als er neuerdings wieder die furchtbare Beschuldigung niederschrieb: „Eibeschütz hat also öffentlich einen falschen Eid abgelegt“? Hat ihm nicht das Herz gepocht, als er zum zweiten Male die Anklage in die Welt schleuderte, Eibeschütz sei „sittlich unsauber“ gewesen und habe den reingeistigen Gottesbegriff des Judenthumes geleugnet? Gewiss, man hat es Herrn Dr. Grätz — unbeschadet seiner Verdienste

die Buchstaben **אשנ**. Zwanzig Jahre später deutete man auf die Aussage eines Sektierers den einen Buchstaben **א** als Anfangsbuchstabe Jonathan. Ich würde lachen, wenn es nicht gerade unsere grössten Männer wären, die sich durch solch unverbürgte Mittheilungen zu einer Verketzerung des grossen Mannes veranlasst gesehen hätten. Man darf kühn behaupten, dass noch nie in Israel ein so folgenschwerer Verdammungsakt, wie der gegen R. Jonathan Eibeschütz, auf so künstliches Zusammenfügen von Buchstaben, Voraussetzungen und Gerüchten begründet worden ist“.

Von dieser Beurtheilung eines Zeitgenossen erwähnt Grätz gar nichts, obzwar er von demselben Schreiber an anderer Stelle mehrfach zitiert, er also dieses Werk benützt hat. (Siehe B. XI, Seite 44).

Der gravierendste Beweis der Grätz'schen Voreingenommenheit und Parteilichkeit bei der Behandlung Eibeschütz's dürfte aber aus folgendem erhellen.

In Januarheft der Grätz'schen Monatsschrift vom Jahre 1877 wurde vom Herausgeber ein den Eibeschütz-Emden'schen Streit betreffendes „Aktenstück“ zum Abdruck gebracht, und zwar ein angebliches Schreiben Ezechiel Landau's an die Kaiserin Maria Theresia, in welchem derselbe die Kaiserin darum angeht, dem Antrage des Jonathan Eibeschütz, ihm wieder den Aufenthalt in den österreichischen Erblanden zu gestatten, nicht zu willfahren.

Die Veröffentlichung des Aktenstückes sollte augenscheinlich die zu erwartende neue Auflage des zehnten Bandes des Grätz'schen Geschichtswerkes vorbereiten und dem bekannten Urtheil des Autors über Eibeschütz einen günstigen Boden zu gewinnen suchen. Die einleitenden

nennt, niemals einem in seinen Augen des Sabbatianismus Verdächtigen gegeben haben würde. Entweder hat Grätz diesen Brief nicht verstanden oder — was wahrscheinlicher ist — er hat ihn nicht verstehen wollen, um seine falsche Ansicht über Eibeschütz mit dem Namen des berühmten Wilnaer Gaon decken zu können“.

Wie einseitig Grätz bei der Behandlung Eibeschütz's vorgegangen, dürfte auch folgendes beweisen.

In dem Werke „Geschichte der israelitischen Gemeinde Halberstadt“ von Dr. B. H. Auerbach sind mehrere Briefe von Abraham Halberstadt abgedruckt. Darunter befindet sich auch ein längeres Schreiben, worin der Streit in Altona besprochen wird, wobei der Schreiber einen grossen Theil der Anklagen gegen Eibeschütz einigen seiner Schüler zum Vorwurfe macht. Das fortgesetzte Schwadronieren einiger seiner Schüler legte man ihm zur Last, und was noch mehr zur Verkennung und Verketzerung dieses grossen Mannes beitrug — dass gerade diejenigen, die sich seine Hauptschüler nennen, schon 20 Jahre als Landstreicher umherlaufen und sich für vorgeblich von ihm empfangene Kameot von dem dummen Landvolk schweres Geld zahlen lassen. Halberstadt führt dann weiter einige Beispiele an, um die oberflächliche Beurtheilung und die grundlose Verdächtigung des R. Jonathan s. A. in ihrem wahren Lichte zu zeigen. U. a.

„Gegen 1730 kam ein gewisser sabbathäischer Missionär aus Polen, Namens Mosche ben Meir, hierher (siehe über diesen „Lechischat Sorof“ von R. Jakob Emden). Man nahm demselben durch die Halberst. Behörde mehrere auf den Sabbatäismus bezügliche Schriften und Kameot ab, und die Gemeinde schickte sie nach Frankfurt. Auf einer derselben befanden sich

Augenscheinlich soll dadurch dem Leser die Meinung beigebracht werden, dass diese höfliche Ablehnung von Seiten des schon damals berühmten R. Elia Wilna der deutlichste Beweis dafür sei, wie wenig dieser dem Eibeschütz traute. In Wahrheit hatte diese einzig und allein ihren Grund in der Hochachtung des damals 35jährigen Mannes vor den rabbinischen Gegnern Eibeschütz's. Dr. Cohn schreibt so in seiner Ehrenrettung Eibeschütz's (S. 58):

„Wir wollen das betreffende Schreiben mit Weglassung der unwichtigen Stellen, auszüglich mittheilen und es dann getrost jedem Unparteiischen überlassen, zu entscheiden, ob dasselbe auf einen Verdacht gegen Eibeschütz schliessen lässt, oder nicht vielmehr die glänzendste Rechtfertigung für ihn und seine Sache ist: „Ich habe das Schreiben erhalten, worin Sie mir eine wahrhaftige Erklärung der 5 gedruckten Metzger Amulette, deren Ursprung ein heiliger ist (אשר יסודתם בהרי קדש), senden und mich bitten, zu untersuchen, ob die Erklärung richtig sei... In Ihnen trauert leider die heilige Thora selbst (סית בעייה שרוי בצער). O, hätte ich Flügel gleich einer Taube, ich würde hinfliegen, um Frieden zu stiften, damit verlösche das Feuer der ungerechten Zwietracht. Aber wer bin ich, dass man aus fernem Lande auf meine Stimme hören sollte, da doch offenbar die Rabbiner in den heiligen Gemeinden Ihre Unschuld bezeugen und wenn ihre Worte nützen, wozu bedarf es noch der meinigen; wenn sie aber nicht gehört werden, wer bin ich in fernem Lande, ein junger Mann u. s. w.“ Die Aufschrift dieses Briefes enthält Ehrentitel, die ein „gesinnungsvoller“ Mann, wie Grätz ja selbst R. E. Wilna

nothan. Dieser habe mich um die Schrift gebeten, und zu dem Ende seine eigene Auflösung mitgetheilet, um sie in meinem Buche für meine eigene auszugeben. Ich weiss indes, wie sauer mir die Auflösung geworden, auf welche ich für mich ganz allein studiert, und auf allerlei Weise versucht habe, ehe mir diese unter den übrigen als die beste gefallen. Ich kann meinen Gehülfen nennen, den ich noch in Aufschlagung des Concordanz gebraucht, wie mir die Zeit zu kurz werden wollte. Und kurz, ich bezeuge auf mein Gewissen, und ich erbiere mich noch dazu zu den schärfsten Untersuchungen und Beweisen, mit welchen ich, wenn's erfordert werden sollte, sowohl gerichtlich, als auch wie es sonst nöthig wäre, erweisen kann, dass ich die Auflösung selbst durch eigenen Fleiss und Mühe, auch ohne die geringste Hülfe, so wenig von Jonathan selbst als sonst Juden, die mit ihm in Verbindund stehen, oder die Auflösung von ihm wissen können, verfertigt habe. Ich erbiere mich zu allen Beweisen, so rechtskräftig sie auch immer sein sollen. Ehre genug, die ich einem so unbillig mit mir umgegangenen Juden anthue. Ich habe gewiss mit dem R. Jonathan nichts zu thun und stehe nicht in der geringsten Verbindung mit ihm“.

Grätz versucht auch die Rechtfertigung des Jonathan Eibeschütz und manche Zeugnisse im „Luchaus Haedus“ zu Ungunsten desselben zu deuten, wofür er den Beweis schuldig geblieben. Doch nein! Zur Begründung seiner Behauptung fährt Grätz folgendermassen fort:

„Ein gesinnungsvoller Rabbiner, der in seiner Jugend bereits eine Art Verehrung genoss, Elia Wilna, von Eibeschütz um Theilnahme angegangen, lehnte sie höflich ab“.

Hierauf verfasste K. Anton eine zweite Abhandlung unter dem Titel: „Karl Antons Nachlese zu seiner letzten Nachricht“, gedr. 1753, Braunschweig. Merkwürdig, dass Grätz, der aus der ersten Arbeit K. Anton's solches Kapital gegen Eibenschütz schlägt, die zweite gar nicht erwähnt. Wahrscheinlich, weil er sich darin widerlegt findet.

In dieser Nachlese werden alle gegnerischen Berichte vollständig angeführt. Es wird zuerst ein Artikel über die Altonaische Judenbewegung in der Göttingischen Zeitung 1752 zitiert, Dieser Bericht, der damals in Gelehrtenkreisen vielfach erörtert wurde, veranlasste K. Anton, welcher Lektor der hebr. Sprachen war, auch seine Meinung zu äussern, weshalb er seine Abhandlung schrieb. Dieselbe wurde in dem Helmstädtischen Wochenblatte und den Braunschweigischen Anzeigen rezensiert. Hierauf erschien in den „Hamburgischen freien Urtheilen und Nachrichten“ wie bemerkt, ein Artikel, von R. M. Isaak unterzeichnet, worin der Streit behandelt und der Vorwurf erhoben wurde, Eibeschütz sei der Urheber der Schrift. K. Anton bemerkt darauf:

„Ich fand für nöthig, über diese anzügliche Beschuldigung mich gegen das Publikum zu erklären, und meine Herren waren so geneigt, dass sie meine Vertheidigung ihren Zeitungen einverleibten u. s. w. Im Reiche der Gelehrten ist es längst gewöhnlich, über besondere Streitigkeiten in Kirchen-, Staats- und Gelehrten-sachen Erläuterungen zu schreiben“.

Am Schlusse schreibt er:

„Nun kommt aber eine Beschuldigung, die das böse Herz meiner Widersacher ganz klar macht. Mein Gegner will mich in den Verdacht setzen, ich unterhalte ein heimliches Verständniss mit dem Rabbi Jo-

Wessely und Menachem Mendl Frankfurter erzählen, wie sie nur mit tiefer Ehrfurcht sich ihrem Lehrer zu nahen wagten (Siehe darüber im hebr. Teil, wo diese Berichte zitiert sind). Seite 32, nachdem ausführlich von dem Amulettenstreit berichtet wird, und Grätz Beweisführung völlig entkräftigt worden, bemerkt Dr. Cohn:

„Wir haben bisher versucht möglichst objectiv zu bleiben und uns darauf zu beschränken, die Einseitigkeit der Grätz'schen Darstellung aufzudecken. Bei der folgenden Stelle ist es uns wirklich schwer geworden, die gewohnte Ruhe zu behalten. Hier liegt offenbar die tendenziöse Entstellung eines Citates vor, eine geflissentlich falsche Übersetzung, was allein schon genügen würde, unseren Vorwurf der Parteilichkeit zu begründen“.

Die betreffende Stelle wird dort vollständig angeführt. Eine wichtige Rolle spielt bei Grätz die Annahme, die er als Thatsache anführt, dass Eibeschütz seine Biographie dem Karl Anton selbst diktirt habe. Dr. Cohn erhebt Zweifel gegen die Richtigkeit dieser Behauptung, hatte aber das Material nicht zur Hand, um Grätz auch hier mit Beweisen zu widerlegen. Karl Anton's Bericht ist im Jahre 1752 in Wolfenbüttel gedruckt. Gegen diese Schrift wurde der Vorwurf erhoben, dass sie von Eibenschütz dem Karl Anton diktirt sei. Auch hier muss Grätz die Originalität seiner Anklage benommen werden. Und zwar erschien in den „Hamburgisch freien Urtheilen und Nachrichten“ eine Rezension der Arbeit Karl Antons. Darin wird behauptet, nicht dieser, sondern Eibeschütz sei der Urheber dieser Schrift. Unterschrieben ist dieser Artikel von R. M. Isaak.

„gegen eigenes besseres Wissen“, weil es uns widerstrebt, anzunehmen, dass Grätz sich ein Urtheil sollte erlaubt haben über den intellectuellen Charakter eines Mannes, dessen Schriften er nicht einmal insoweit kennt, dass ihm der Zweck ihrer Abfassung klar geworden. Und was dieser Zweck gewesen, darüber wird kein Kenner derselben im Zweifel sein“.

„Muss nicht unsere Jugend, müssen nicht die Laien, denen die talmudische Literatur eine terra incognita ist, beim Lesen solcher Urtheile jede Achtung verlieren vor den Koryphäen talmudischer Gelehrsamkeit, und eben dadurch auch vor dem rabbinischen Judenthum, dessen würdige Vertreter jene Männer ihrer Zeit gewesen? Allerdings braucht sich der freie Geschichtsforscher durch so zarte Rücksichten nicht beschränken zu lassen, wenn es gilt, der Wahrheit die Ehre zu geben. Vergebens suchen wir jedoch bei Grätz nach einer Begründung seiner Behauptung, die zu plump und bodenlos ist, als dass sie einer eingehenden Widerlegung werth wäre. Wer Eibeschütz's Commentare und Erörterungen kennt, wird nur ein mitleidiges Lächeln für so widersinnige Behauptungen haben“.

Daselbst Seite 18, nach eingehender Widerlegung der Grätz'schen Anschuldigung, schreibt Dr. Cohn:

„Mit voller Genugthuung behaupten wir nach dem Gesagten, dass es Grätz nicht im Entferntesten gelungen ist, Eibeschütz's Schuld zu erweisen. Dass Eibeschütz seinen Schülern gegenüber ein fast „studentisches“ Wesen gezeigt, erlauben wir uns nach den gemachten Erfahrungen zu bezweifeln, und... als reine Ausgeburt der Phantasie zu bezeichnen“.

Gerade das Gegentheil ist aus den Berichten seiner hervorragenden Schüler zu entnehmen. Naftali Herz

trag zur Kritik des Grätz'sehen Geschichtswerkes. Dem Verfasser dieser Schrift, der in Altona geboren ist, standen alle wichtigeren primären Quellen zu Gebote, und hat derselbe nach eingehendem Quellenstudium nachgewiesen, dass Grätz grösstentheils nur einseitige Quellen ohne Kritik derselben benutzt, mehrfach Daten falsch zitiert und manche Stellen im Luchaus Hoedus gänzlich unbeachtet gelassen oder entstellt hat. A. a. O. Seite 2 ff. heisst es:

„Wahrhaft empörend und ganz unwürdig ist die Behauptung Grätz's. „Eibeschütz hätten seine talmudischen Kenntnisse nur dazu gedient, seinen Witz an ihnen zu schärfen“; das wagt nicht einmal Emden zu sagen. Ohne Zweifel kennt Grätz als Talmudlehrer den Inhalt des „Urim wetumim“ und „Kreti upleti“, möge er nachweisen, dass Eibeschütz sich irgendwo auf seine anatomischen und physiologischen Kenntnisse „etwas zu Gute thut“. Es gehört fürwahr ein gewisser Muth und ein grosses Selbstbewusstsein dazu, solche Anschuldigungen niederzuschreiben, durch die Grätz die Bewunderer von Eibeschütz's Geistesgrösse — und zu diesen zählen sich wohl alle Kenner der talmudischen Literatur — mindestens ebenso sehr gekränkt hat, als durch den Vorwurf, dass Eibeschütz dem Sabbatianismus gehuldigt, wegen welcher Äusserung er sich entschuldigen zu müssen glaubt. Kann man es anders, als unverzeihliche Unbedachtsamkeit nennen, Werke, die tief ins religiöse Leben eingreifende Gesetze behandeln, deren Inhalt in manchen zweifelhaften Fragen des Rituallebens als entscheidend angesehen wird, auf solche Weise gegen eigenes besseres Wissen in den Staub zu ziehen? Der religiöse Standpunkt spielt hierbei gar keine Rolle. Wir sagen

des R. Simon Backofen wurde Eibeschütz die einflussreiche Stellung als Prediger in Prag übertragen. Als bald wurde er erster Rabbinatsassessor und im Jahre 1736 nach dem Tode David Oppenheim's Oberrabbiner in Prag. 1741 wurde er nach Metz berufen, wo er bis 1750 als Oberrabbiner fungierte. Nach dem Tode des Rabbiners Jecheskel Katzenellenbogen wurde er Oberrabbiner und Vorsitzender des jüdischen Gerichtes in Altona resp. der Drei-Gemeinden. 1751 begann der Streit mit Emden, der bis 1756 dauerte. Er starb den 21. Elul 5524 (20. September 1764).

Über Eibeschütz sind mehrere Biographien erschienen. Die älteste von Karl Anton, Lektor an der Universität in Helmstadt, 1752. — Ferner von Dr. Spazier in „Galerie ausgezeichneter Israeliten“. Stuttgart 1834, von Lebrecht (Ersch u. Gruber Encyclop.), von Jost, drittes Buch, Geschichte des Judenthums und seiner Sekten, Seite 250—57, von Gutman Klemperer, Rabbiner in Tabor, eine ausführliche Biographie unter dem Titel „Rabbi Jonathan Eibenschütz, eine biographische Skizze“, gedr. in Sippurim von Wolf Pascheles 1857. Dembizer in Klilas Jofi 1880. Diese Biographien sind alle zu Gunsten von Eibenschütz gehalten. Hingegen greift ihn Grätz, Geschichte der Juden, Band X, Seite 385—417 und Note 7, Seite 104—117, als Jude und Mensch heftig an, und zieht ihn niedrigster Gesinnungsart.

Note 7, Seite CXI heisst es bei Grätz: „Wir können uns jetzt kurz fassen; der Beweis für Eibschütz' Kryptosabbatianismus ist geführt“.

Gegen diese Charakterzeichnung des R. Jonathan Eibenschütz, wie sie Grätz entwirft, schrieb Dr. Jacob Cohn Rabb. in Kattowitz eine Abhandlung unter dem Titel „Ehrenrettung des R. Jonathan Eibeschütz“, ein Bei-

gis, welcher später eine jüdische Buchdruckerei in Wandsbeck eröffnete. Er bewog Katzenellenbogen, einen Bann gegen die Sabbatianer zu erlassen, was auch im Jahre 1726 geschah. Am Schabbos Teshuboh wurde der Bann gegen diese Sekte in der grossen Synagoge verkündet. Im Jahre 1733 übersiedelte R. Jakob Emden nach Altona und wurde von Katzenellenbogen bei wichtigen Entscheidungen hinzugezogen. Bald nachher griff er aber Katzenellenbogen heftig an. — Katzenellenbogen regelte die Reihenfolge des Kadischgebetes, welche Bestimmungen allgemein zur feststehenden Norm geworden sind. Er starb 1749.

R. J. war Verfasser von Resp. „Kneses Jecheskel“ — ferner von „Majim Jecheskel, Derascha's über den Pentateuch, gedr. Porick 1786. — „Lechem Jecheskel“, In den zeitgenössischen Resp. finden sich fast überall von ihm eingeholte Gutachten. Siehe Schew Jakob — Schwus Jakob — Jabez — Heschiw R. Elieser — Kirja Chana. — In der Altonaer Ausgabe der grossen Machsorim sind seine Bestimmungen betreffs des Kadischgebetes abgedruckt.

S. **Jonathan Eybeschütz** (Eibenschütz), **Sohn des Nathan** erblickte 1690, nach einigen in Krakau, nach anderen in Pinczow das Licht der Welt. In seinem 18ten Lebensjahre war er bereits Rabbiner in Jungbunzlau in Böhmen. 1711, ungefähr zwei Jahre nach dem Abzuge Abraham Broda's, kam er nach Prag, machte dort die Bekanntschaft der ausgezeichneten Talmudgelehrten Samuel Joss und Jona Landsofer. Hier blieb er zwei Jahre und lebte dann 1713 und 1714 in Hamburg im Hause des Grossvaters seiner Gattin, Mordechai Kohn, welcher ein Enkel des ersten Altonaer Rabbiners David Kohn war. Nach dem Tode

Buber in „Ansche Schem“ und Dembizer in „Klilas Jofi“. Er verfasste Resp. „Chacham Zwi“ edierte und versah mit Randbemerkungen den R. C. „Choschen Mischpat“ mit dem Comm. „Tore Sahab, desgleichen den R. C. „Eben Haëser“; „Igeres“ Schreiben an David Nito betreffs seiner Abhandlung über die Einheit Gottes und der Natur; übereinstimmend mit einem früher schon abgegebenen Rechtsgutachten. „Tschubos wecharamim“ — Gutachten und Excommunications schreiben gegen Nehemija Chajon. Ausserdem mehrere Gutachten in verschiedenen zeitgenössischen Resp. abgedruckt.

6. Moses, Sohn des Mordechai Rothenburg Süsskind. Derselbe war zuerst Rabbiner in mehreren Gemeinden Polens, kam dann nach Altona, woselbst er die Tochter des Vorstehers Israel Fürst heiratete und als Privatmann lebte. 1707 wurde er gemeinsam mit Zebi Aschkenasi zum Rabbiner in Altona erwählt. Nach dem Rücktritt Aschkenasi's wurde er Oberrabbiner der Drei-Gemeinden. Im Jahre 1711 während des Schwedenkrieges wurde ein grosser Theil der Altonaer Synagoge ein Raub der Flammen, wurde jedoch bald neu restaurirt, Ein Theil der handschriftlichen Werke Moses Rothenburg's wurde ebenfalls bei dem Brande vernichtet. Er starb 1712. Von ihm sind gedruckt Resp. Moses Rothenburg, als Anhang zu den Resp. seines Vaters Mordechai Süsskind Rothenburg.

7. Jecheskel, Sohn des Abraham Katzenellenbogen, geb. 1669. Er war zuerst Rabbiner in Sattel, nachher in Rushany und dann in Keidany in Russland. Im Jahre 1713 wurde er nach den Drei-Gemeinden berufen. Zu dieser Zeit wohnte in Altona der Eiferer gegen Nehemija Chajon, R. Moses Cha-

cham Zebi genannt, weil seine erste Stelle Sarajewo in Bosnien war, wo die Rabbiner mit Chacham bezeichnet werden. Er lernte zuerst in Ofen 1666, wo sein Grossvater Ephraim Kohn Rabbiner war. Dann reiste er nach Adrianopel und kehrte über Belgrad zurück; 1686 flüchtete er bei der Einnahme der Stadt Ofen und ging nach Sarajewo, wo er als Rabbiner fungierte. Nachdem aber auch dort der Krieg wütete, verliess er die Stadt, kam nach Berlin, wo er sich zum zweiten Male mit der Tochter des Hamburg-Altonaer Rabbiner R. Salomon Mirks verheiratete, und alsdann nach Altona zog. Einige wohlhabende Männer traten zusammen und gründeten ein Lehrhaus für ihn, die noch jetzt bestehende „Klaus“ in Altona, wo er im Kreise einer zahlreichen Jüngerschaft seine Geistesgaben entfalten konnte. 20 Jahre war er Klausner; nach dem Tode seines Schwiegervaters wurde er gemeinsam mit R. Moses Rothenburg Rabbiner der Drei-Gemeinden. Durch Meinungsverschiedenheiten mit Rothenburg sah er sich veranlasst, sein Amt niederzulegen. Im Jahre 1710 wurde er von der deutschen Gemeinde in Amsterdam zum Rabbiner berufen. 1714 führte er einen heftigen Kampf gegen Nehemija Chajon, welcher Irrlehren und ketzerische Schriften zu verbreiten suchte. Da er aber vom Vorstande nicht genügend in diesem Kampfe unterstützt wurde, ja sogar von den Portugiesen feindlich angegriffen wurde, legte er auch hier sein Amt nieder. In demselben Jahre wurde er nach Lemberg als Rabbiner berufen, woselbst er hochgeehrt 1718 starb. Über ihn sind folgende Biographien vorhanden: In „Megilas Szefer“, Selbstbiographie seines Sohnes Jakob Emden, ferner in „Toldoth Jabez“ von Wagenaar, Grätz Geschichte des Judenthums X. B.: Salomon

זוהו רבי זכרונות ויהי רצוננו מלפני שמיים ואלהינו לזכרו

אשר עשה לנו

זוהו רבי

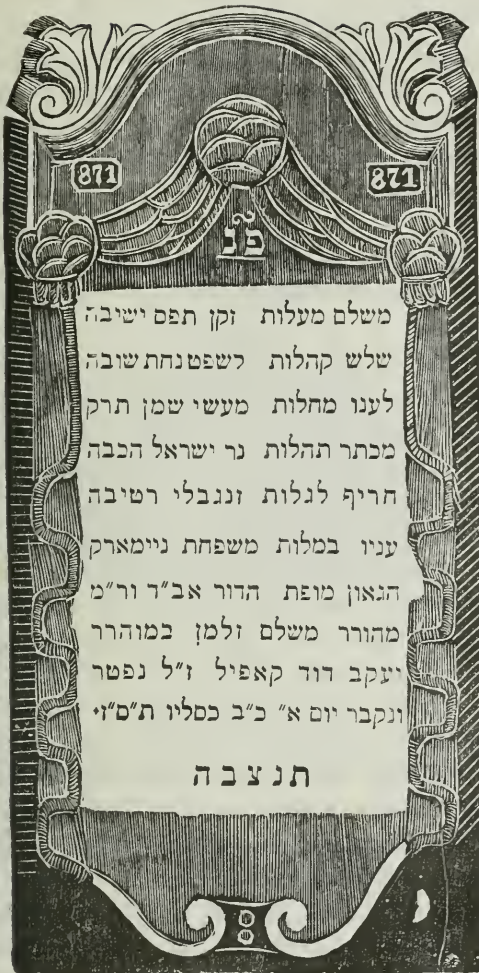
ZWI ASCHKENASI

Oberrabbiner der drei Gemeinden A. H. W.

In diesem Jahre, am Donnerstag den 13. Aw, fand eine vollständige Vereinigung der Drei-Gemeinden unter einem Rabbiner statt. 1680 wurde R. Hillel nach Solkiew berufen, wo er auch 1690 starb. Er verfasste das Werk „Beth Hillel“, Comm. über die zwei R. C. Jore Deah und Eben Haëser, herausgegeben mit dem Texte des R. C. von seinem Sohne Mose S. Hillel, gedruckt Dyrenfurth 1691.

4. **Salomon Miris Nenmark**, geb. 1624 in Wien. Während der Judenausweisung unter Kaiser Leopold I. 1670 verliess er mit seiner ganzen Familie Wien und siedelte sich in Berlin an. Er gelangte hier zu hohem Ansehen. 1680 wurde er zum Rabbiner der Drei-Gemeinden ernannt. Unter ihm wurde die grosse Synagoge in Altona gebaut und der Wohlstand der Drei-Gemeinden nahm bedeutend zu. Er starb nach 27jähriger segensreicher Thätigkeit im Jahre 1707. Er ist der erste Rabbiner, dessen Grabstein (siehe Nebenseite) auf dem Begräbnisplatz in der Königstrasse Altona erhalten ist.

5. **Zebi, Sohn des Jakob Aschkenasy**, geb. 1660 in Mähren (entweder in Ung. Brod oder in Trebitsch). Sein Vater Jakob wohnte in Wilna, woselbst er zu den hervorragenden Gelehrten zählte, und musste ebenfalls während der Kosakenverfolgung flüchten. Auf wunderbare Weise entkam er der Todesgefahr. Siehe in der Selbstbiographie seines Sohnes Jakob Emden. Nach langen Irrfahrten kam er nach Brod in Mähren, wo er seine Frau, von der er durch die Kriegswirren getrennt wurde, wiederfand. Sein erstgeborener Sohn war Zebi Hirsch. Derselbe zeichnete sich schon in frühesten Jugend durch seine seltene Geistesschärfe aus, weshalb er allgemein „Chacham“, der Weise genannt wurde. Nach anderer Deutung wurde er deshalb „Cha-

Grabstein des R. Salomon Mirls Neumark s. A.

Inhaltsverzeichniss.

1. **R. David, Sohn des Menachem Kohn**, geb. in Hanau, war der erste Rabbiner in Altona, ungefähr vom Jahre 1641—1660.

2. **Meier, Sohn des Benjamin Wolf Aschkenasi** war der erste Rabbiner, unter dessen Rabbinat auch ein Theil der Hamburger deutschen Juden, wie auch die Gemeinde Wandsbeck stand. Im Jahre 1666 verliess er Altona unter der Bedingung, dass wenn er nicht bis zu einer festgesetzten Zeit zurückkehrte, die Gemeinde einen anderen Rabbiner an seiner Stelle aufnehmen könne. Wandsbeck nahm aber schon inzwischen einen eigenen Rabbiner an. Als Meier Aschkenasi 1668 zurückkehrte, weigerte sich die Gemeinde Wandsbeck ihn anzuerkennen. Es kam deswegen zwischen ihm und Jakob Sassportes in Hamburg zu einem scharfen Konflikte. Näheres hierüber findet man in den Resp. Ohel Jakob von Sassportes Nr. 24 und 25. Es scheint durch diese Fehde eine zeitweilige Trennung zwischen Altona und Wandsbeck eingetreten zu sein.

3. **Hillel, Sohn des Naftali Herz**, geboren in Solkiew 1615. Er war zuerst Rabbiner in einigen Gemeinden von Lithauen und in Wilna. Während der Judenverfolgung 1656 wanderte er aus, kam nach Altona 1671, woselbst er als Rabbiner angestellt wurde.

später 3 Synagogen in Hamburg, eine Hamburger, eine Altonaer, und eine Wandsbecker. Ebenso schloss sich die Wandsbecker Gemeinde dem Altonaer Rabbinat und der Gerichtsbarkeit an. Das Stimmenverhältnis bei den vereinigten Sitzungen war: Altona (die Doppelgemeinde) 17, Hamburg 6 und Wandsbeck 4—5 Stimmen.

Im Gegensatze zu den portugiesischen Juden führten sie den Titel: Hochdeutsche Judengemeinde in Altona und Hamburg. Nebenbei war der Zweck des Anschlusses, dass, wenn irgend eine Gefahr der Verfolgung drohen sollte, sie einen sichern Zufluchtsort in der Nähe hätten. Im Jahre 1667 trat eine zeitweilige Trennung des Rabbinates der Drei-Gemeinden ein. Aber 3 Jahre später fand eine geregelte, vollständige Vereinigung unter Rabbi Hillel Sohn des Naftali statt, die bis zum Jahre 1811 währte, wo Napoleon I. die Trennung Hamburgs von Altona forderte. Das jüdische Gericht in Altona bestand noch bis zum Jahre 1863, wo der König von Dänemark, Frederik der Siebente es auflöste.

Eduard Dukesz.

Ich habe mein Werk „Iwo Lamoschaw“ der bewährten Kraft des Herrn Eisig Gräber zur Herausgabe übertragen. Herr Gräber ist seit mehr als 25 Jahre durch den Verlag hervorragender Werke in jüd. literarischen Kreisen rühmlichst bekannt. Beispielsweise erschienen in seinem Verlag „I gros Schdal“, Briefe Luzzattos und Rappaport. Ich wünsche ihm, dass auch diesmal seine Bemühung den erwarteten Erfolg finden möge.

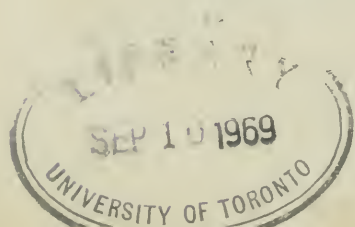
Der Verfasser.

Rabbinatsassessoren und Vorsteher werden s. G. w. im zweiten Bande erscheinen.

Über die Gründung der jüdischen Gemeinde in Altona und den Anschluss Hamburg's und Wandsbeck's sei hier ein kurzer Überblick gegeben.

Genaue Daten über die Gründung der Kehilla Altona sind nur sehr spärlich vorhanden. Die ersten Spuren der Ansiedlung jüdischer Familien in dem damaligen Fischerdorfe Altunah reichen bis zum Jahre 1611 zurück. In diesem Jahre kauften auch die Portugiesen in Hamburg ein Stück Land in Altona als Begräbnisplatz von dem Grafen Ernst Schauenburg. 1621 starb der Gründer der Kehilla Altona, wie auf dessen Grabstein verzeichnet steht: Hier ruhet Samuel, Sohn Jehuda's, durch den die Gemeinde Altona gegründet wurde.

Im Jahre 1625 mussten die Juden 164 Thaler Schutzgeld zahlen; später wurde eine Summe festgesetzt, und zwar musste jede Familie 6 Thaler zahlen (S. Ehrenberg). Nach dem Tode des Grafen Otto V. v. Schauenburg ging die Regierung an Dänemark über, an Christian den IV. Im Jahre 1641 erhielten die Juden einen Schutzbrief mit dem Privilegium, ein Gotteshaus zu bauen, einen Rabbiner anzustellen, und ein selbstständiges Gericht mit staatlicher Berechtigung einzusetzen, welches alle Streitsachen selbst schlichten sollte. Die deutschen Juden in Hamburg, welche 1648 zuerst offiziell erwähnt werden, hatten nicht alle in Hamburg Bürgerrechte, sondern schlossen sich Altona an, wurden dänische Schutzjuden und besuchten die dortige Synagoge. Es gab in Hamburg dreierlei Juden. Solche, die in Hamburg Bürgerrechte erlangten, ferner solche die in Altona und Wandsbeck Schutzjuden waren und dort auch „Cheskas Hakhilla“ besaßen. Dementsprechend gab es auch

VORWORT.

Es ist eine Pflicht der Pietät, das Andenken der frommen und grossen Männer, die in unserer Mitte gelebt und gewirkt haben, der Nachwelt zu erhalten, damit sie den späteren Generationen als aneiferndes und nachahmenswerthes Vorbild dienen. Altona resp. die drei Gemeinden Altona-Hamburg-Wandsbeck, haben in der verhältnismässig kurzen Zeit ihres Bestehens eine solche Anzahl hervorragender Männer aufzuweisen, wie kaum eine zweite Gemeinde Deutschlands. Es sind Männer, die weit über die Grenzen ihres Wirkungskreises hinaus bekannt sind, die oft im Mittelpunkte des Kampfes für's Judenthum standen und daher das weitgehendste Interesse in jüdischen Kreisen verdienen.

Der Verfasser dieses Werkes hat sich daher bemüht, deren Lebensgeschichte zu erforschen und niederzuschreiben und wo dies möglich war, auch die Bildnisse und Inschriften der Grabsteine darzubieten.

In diesem Bande werden nur diejenigen Rabbiner genannt, die den Titel Oberrabbiner oder Vorsitzender des jüdischen Gerichtes führten. Die Biographien der anderen berühmten Männer, darunter auch Jakob Emden, wie auch Samson Bloch, Verfasser der Tosfot Chadoschim zu Mischnajus und der anderen

3 176J 04665505 6